

T.C. ANADOLU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRKİYE'DE ORTAK GİRİŞİMLERİN EKONOMİK ANALİZİ

(Yüksek Lisans Tezi)

Yeşim PAZARBAŞI

Eskişehir, 1990

Anadolu Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Eskişehir Kütüphanesi

İ Ç İ N D E K İ L E R

<u>T A B L O L A R</u>	V
<u>K İ S A L T M A L A R</u>	VII
<u>G İ R İ Ş</u>	1

B i r i n c i B ö l ü m

ORTAK GİRİŞİMLER HAKKINDA GENEL BİLGİLER

<u>I. ORTAK GİRİŞİMİN TANIMI VE KAPSAMI</u>	4
A. YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI VE ORTAK GİRİŞİMLER ARASINDAKİ İLİŞKİLER	5
B. ORTAK GİRİŞİM KAVRAMI	10
C. ORTAK GİRİŞİMDE TARAFLAR	15
<u>1. Çok Uluslu Şirketler</u>	15
<u>2. Yerli Ortaklar</u>	18

a. Büyük Endüstriler ve Holding Biçi- minde Yerli Ortaklar	20
b. Yerli Ortak Olarak Aile Grupları	20
<u>3. Ev Sahibi Ülke Hükümetleri</u>	21
D. ORTAK GİRİŞİM ANLAŞMASINDA YER ALAN UNSURLAR	23
<u>II. ORTAK GİRİŞİMLERİN TARİHSEL GELİŞİMİ VE KURULUŞ NEDENLERİ</u>	29
A. TARİHSEL GELİŞİMİ	29
B. KURULUŞ NEDENLERİ	33
<u>III. ORTAK GİRİŞİMLERİN EKONOMİK ETKİLERİ</u>	36
A. OLUMLU ETKİLER	36
B. OLUMSUZ ETKİLER	37
<u>IV. AZ GELİŞMİŞ ÜLKELERDE ORTAK GİRİŞİM UYGULAMALARI</u>	39

İ k i n c i B ö l ü m

T Ü R K E K O N O M İ S İ N D E O R T A K G İ R İ Ş İ M
B İ Ç İ M İ N D E K İ Y A T I R I M L A R

I. TÜRKİYE'DE YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ

<u>TARİHİ GELİŞİMİ</u>	44
A. OSMANLI DÖNEMİ	44

B. CUMHURİYET DÖNEMİ	46
C. 1950 SONRASI DÖNEM	48
D. PLANLI DÖNEMDE YABANCI SERMAYE	50
E. 1980 SONRASI YABANCI SERMAYE	52
<u>II. KANUNİ ÇERÇEVE</u>	52
A. 6224 SAYILI YABANCI SERMAYEYİ TEŞVİK KANUNU	52
B. 6326 SAYILI PETROL KANUNU	55
C. 1567 SAYILI TÜRK PARASININ KIYMETİNİ KORUMA HAKKINDA KANUNA DAYALI, 17 SAYILI KARAR	55
<u>III. TÜRKİYE'DE YABANCI SERMAYEYİ TEŞVİK KANUNUNA TÂBİ YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI</u>	56
<u>IV. 1986 YILI İSO'NIN "TÜRKİYE'NİN 500 BÜYÜK SANAYİ KURULUŞU" ÇALIŞMASI ÇERÇEVESİNDE, ORTAK GİRİŞİM- LER VE % 100 YABANCI SERMAYELİ KURULUŞLARIN EKONOMİK KARŞILAŞTIRILMASI</u>	68
A. SEKTÖRLERE GÖRE EKONOMİK KARŞILAŞTIRMALAR ..	72
B. SEKTÖRLERE GÖRE EKONOMİK KARŞILAŞTIRMALARIN DEĞERLENDİRİLMESİ	84
<u>S O N U Ç</u>	103
<u>Y A R A R L A N I L A N K A Y N A K L A R</u>	i-iii
<u>E K L E R</u>	iii-xxvii

T A B L O L A R

<u>No</u>	<u>Tablonun Adı</u>	<u>Sayfa No</u>
1	Gelişmiş Ülkelerden, Az Gelişmiş Ülkelere Yapılan Sermaye Transferlerinin Yapısı (Yıllık Ortalama, Milyar Dolar)	31
2	Yıllar İtibariyle Türkiye'ye Gelen Yabancı Sermaye (Milyon \$)	49
3	1986 Yılı Sonu İtibariyle Türkiye'de Faliyette Bulunan Yabancı Sermayeli Kuruluşların Sayısı ve Ortaklık Payları.....	57
4	Ortak Girişimlerin Sektörel Dağılımı	59
5	% 100 Yabancı Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımı.....	60
6	Türkiye'de 1986 Yılı İtibariyle Ortak Girişimlerin ve % 100 Yabancı Sermaye Yatırımlarının Menşei Ülkeye Göre Dağılımı.....	60
7	Türkiye'de Faliyette Bulunan Yabancı Sermayeli Firmaların Yıllar İtibariyle Durumu (Milyon TL.).....	63

8	1988 Haziran Ayı Sonu İtibariyle Türkiye'de Faaliyette Bulunan Yabancı Sermayeli Kuruluşların Ükelere Göre Dağılımı (Milyon TL.).....	65
9	1988 Haziran Ayı İtibariyle Türkiye'de Faaliyette Bulunan Yabancı Sermayeli Kuruluşların Sektörlere Göre Dağılımı (Milyon TL.).....	67
10	1986 Yılı, İSO'nun " Türkiye'nin 500 Büyük Sanayi Kuruluşu" Çalışması Çerçevesinde Sektörel Kârlılık.....	85
11	1986 Yılı, İSO'nun " Türkiye'nin 500 Büyük Sanayi Kuruluşu " Çalışması Çerçevesinde Yabancı Sermayenin Sektörel Kârlılığı.....	86
12	1986 Yılı, İSO'nun " Türkiye'nin 500 Büyük Sanayi Kuruluşu" Çalışması Çerçevesinde, Yerli ve Yabancı Sermaye Açısından Sektörel Kârlılığın Karşılaştırılması.....	89
13	1986 Yılı, İSO'nun "Türkiye'nin 500 Büyük Sanayi Kuruluşu" Çalışması Çerçevesinde, Yabancı Sermayeli Kuruluşların İhracat/Toplam Satışları.....	93
14	1986 Yılı İSO'nun "Türkiye'nin 500 Büyük Sanayi Kuruluşu" Çalışması Çerçevesinde Sektörler Arası Ekonomik Karşılaştırmalar (Milyon TL)	96
15	1986 Yılı İSO'nun "Türkiye'nin 500 Büyük Sanayi Kuruluşu" Çalışması Çerçevesinde Ortak Girişimler ve % 100 Yabancı Sermaye Yatırımları Arasındaki Ekonomik Karşılaştırmalar (Milyon TL)	97

K I S A L T M A L A R

- ABD : Amerika Birleşik Devletleri
- ANCOM : Andean Ortak Pazarı (Andean Common Market)
- AT : Avrupa Topluluğu
- BAE : Birleşik Arap Emirlikleri
- ÇUŞ : Çok Uluslu Şirket
- DPT : Devlet Planlama Teşkilatı
- GATT : Ticaret ve Tarifeler Genel Anlaşması
(General Agreement on Trade and Development)
- IFC : Uluslararası Finans Korporasyonu
- IKB : İslam Kalkınma Bankası
- IMF : Uluslararası Para Fonu (International Monetary Fund)
- İSO : İstanbul Sanayii Odası
- KKTC : Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
- OECD : Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (Organization for Economic Co-Operation and Development)
- OG : Ortak Girişim
- UN : Birleşmiş Milletler (United Nations)
- UNIDO : Birleşmiş Milletler Sınai Kalkınma Teşkilatı
- YASED : Yabancı Sermaye Koordinasyon Derneği

G İ R İ Ş

1970'li yılların ortalarından beri, sermaye oluşundaki yetersizlik, az gelişmiş ũlkelerin en bũyũk sorunlarından biri haline gelmiştir. Sermaye kitliğının ve emek bolluğunun genellikle bu ũlkelerin belirleyici özelliği olduğu gözönünde bulundurulursa, gelişme için gerekli kaynakları sağlayabilmek amacıyla, yurt iği tasarruflara ek olarak iki çözüme başvurabilecekleri görölür. Bu çözümler diş borçlanma ve yabancı sermaye yatırımlarıdır. Petrol krizi ile başlayan durgunluk döneminde, borçlanma olanaklarının gittikçe azalması ve özellikle 1980'li yılların başlarında, birçok az gelişmiş ũlkenin iğine düştüğü borç sorunu, yabancı sermaye yatırımlarına olan rağbeti artırmıştır.

Yabancı sermaye yatırımlarınının bir türü olan "ortak girişimler", az gelişmiş ũlkelerde çoğunlukla yaygın bir şekilde uygulanmaktadır. Ortak girişimler, ulusal bir

firma ile yabancı yatırımcı arasında, genellikle % 50'şer katılma payına dayanan bir teğebbüs tipidir. Bu ortaklık payı daha az olabileceği gibi daha fazla da olabilir. Yapılan söz konusu araştırmada unutulmaması gereken nokta, ortak girişimlerin sadece az gelişmiş ülkeler açısından ele alınacak olmasıdır.

Az gelişmiş ülkelerde gerçekleştirilen ortak girişimler, genellikle çok uluslu şirketler tarafından oluşturulmaktadır. Bu ülkeler, güçlü milliyetçilik ve sömürgeleşme korkusu nedeniyle, sermayenin tamamı yabancılara ait olan girişimlere izin vermeyebilirler. Bazı durumlarda ise, bir takım hukuki engellerle yatırımlar önlenabilir. İşte bu tür durumlarda ortak girişimler alternatif olmaktadır.

Ortak girişimlerde yabancı ortak, genellikle teknolojisini, teknik bilgisini, organizasyon ve yönetim tecrübesini getirmekte, yerli ortak ise yerli hammaddelerin ve personelin teminini, iç pazarlamayı ve benzer faaliyetleri üzerine almaktadır.

Türkiye'de ortak girişim tipi yatırımlar son 30 sene içerisinde oldukça önem kazanmıştır. Ortak girişimler genellikle hizmet sektörü, imalat sektörü, tarım ve maden sektöründe yoğunlaşmaktadır. Türkiye'de yatırım yapmak isteyen yabancılar, genellikle ortaklık paylarının yüksek olmasını arzulamaktadırlar. Yönetimde yabancı ortağın söz sahibi olduğu firmaların sayısı, yönetimde yerli ortağın söz sahibi olduğu firmaların sayısından daha fazladır.

Bu çalışma iki bölüm halinde ele alınmıştır. Birinci bölümde ortak girişimler, az gelişmiş ülkeler açısından açıklanmaya çalışılmış, ikinci bölümde ise 1986 yılı ISO'nun "Türkiye'nin 500 Büyük Sanayi Kuruluşu" çalışması çerçevesinde, ortak girişimler ve % 100 yabancı sermayeli kuruluşların ekonomik karşılaştırılması yapılmıştır.

B i r i n c i B ö l ü m

ORTAK GİRİŞİMLER HAKKINDA GENEL BİLGİLER

I. ORTAK GİRİŞİMİN TANIMI VE KAPSAMI

Az gelişmiş ülkelerin en önemli sorunları, kalkınmayı sağlamak için gerekli tasarruf ve dövizin olmayışı ve teknolojinin yetersiz kalmasıdır. Bu nedenle ülke ekonomilerini canlandırmak için yabancı sermayeyi kendilerine çekmeyi isterler ve genellikle ortak girişim (joint venture) şeklindeki yatırımların yapılmasına arzu ederler. Yapılan çalışmada gelişmiş ülkelerdeki ortak girişimler ele alınmamış, sadece az gelişmiş ülkeler yönünden konu anlatılmaya çalışılmıştır.

A. YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI VE ORTAK GİRİŞİMLER ARASINDAKİ İLİŞKİLER

Az gelişmiş ülkeler, gelişmişlik seviyesine ulaşabilmek için bazı yatırımlar yapmak zorundadırlar. Bu ülkelerin söz konusu yatırımları gerçekleştirebilmeleri için sermayeye ihtiyaçları vardır. İç kaynaklar bu ihtiyaçları gidermekte yeterli olamıyorsa, ülkeler bu sorunu halletmek için ülke dışı kaynaklardan sermaye ithal etmek durumundadırlar(1).

İşte bir ülkenin karşılığını sonradan ödemek üzere, dış kaynaklardan elde edeceği ve ekonomik gücüne ekleyebileceği mali veya teknolojik kaynaklara yabancı sermaye denir(2).

Yabancı sermaye yatırımları ikiye ayrılmaktadır. Bunlar,

a-) Pörtföy yatırımları (portfolio investment)

b-) Dolaysız (direkt) yabancı sermaye yatırımları (foreign direct investment)

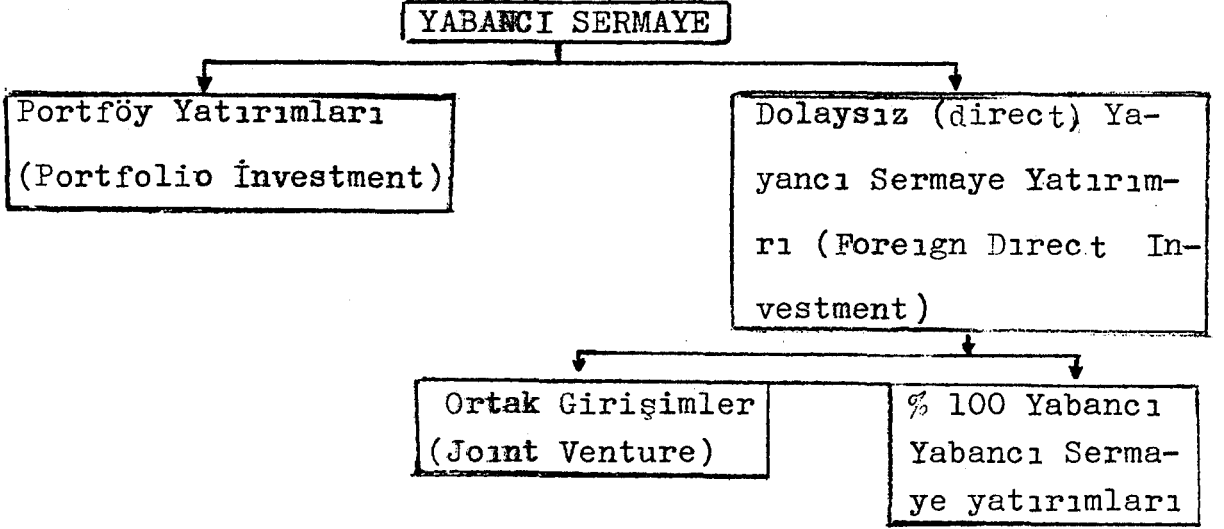
b1-) Ortak girişimler (joint venture)

b2-) % 100 yabancı sermaye yatırımları

Bu durumu şekilde de gösterebiliriz.

(1) Daim DEMİRCAN, Türkiye'de Yabancı Sermaye, İstanbul, 1971, s.98.

(2) Güngör URAS, Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları, İstanbul, 1979, s.19-21.

Günümüzde dolaysız yabancı sermaye yatırımlarının hemen hemen tamamına yakın bölümü çok uluslu şirketler (3). tarafından yapılmaktadır. Buna göre dolaysız yabancı sermaye yatırımları, bir firmanın ana merkezinin bulunduğu yer dışındaki ülkelerde, yeni bir şirket kurması veya mevcut bir yerli firmayı satın almak yada sermayesini arttırmak suretiyle kendine bağlı şirket durumuna getirmesi olarak tanımlanabilir. Burada yatırımı yapan asıl şirkete ana şirket (parent company), yabancı ülkede sahip olunan şirkete de yavru şirket (subsidiary), yabancı sermaye şirketi veya yalnızca sube denmektedir. Dolaysız yabancı sermaye yatırımlarının en önemli

(3) Çok uluslu şirketler (ÇÜŞ), birden fazla ülkede yatırımı bulunan, üretimle ilgili kararları bir merkezden alan ve kararlarıyla kendisine bağlı şirketlerin yönetimlerini etkileyebilen kuruluşlardır. Bkz: Cem ALPAR, Çok Uluslu Şirketler ve Ekonomik Kalkınma, Ankara, 1980, s.27-30.

özelliklerinden birisi, bunların yalnızca yavru şirketin mülkiyetini elinde bulundurmakta (kısmen veya tamamen) kalmamaları, aynı zamanda onun yönetimini de kontrol altına almalarıdır. Yavru şirket de genellikle ana şirketin elinde bulunan teknoloji, ticari sırlar, yönetim bilgileri, ticaret ünvanı (trademark) (4) ve öteki üretim araçlarından yararlanma hakkına sahip bulunur. Karşılığında ise kazandığı kârları kısmen veya tamamen, ana şirkete transfer eder.

Çok uluslu şirket, yabancı ülkede dolaysız yabancı sermaye yatırımı yaparken, o ülkeye genellikle döviz transfer eder. Ana özellik bu olmakla birlikte, bazen ev sahibi ülkeye (yatırım yapılan ülke) döviz girişi olmadan da dolaysız yabancı sermaye yatırımı gerçekleştirilebilir. Bunun bir yolu, yabancı sermayenin ülkeye, üretimde kullanılacak makine, donatım ve üretim araçları şeklinde gelmesidir. Yabancı sermaye bazen döviz veya yatı-

(4) Ticaret ünvanı (trademark) yani marka, sanayide, küçük sanatlarda, tarımda imal, istihsal olunan veya ticaretle satışa çıkarılan her nevi emtiayı başkalarından ayırt etmek için bu emtia ve ambalaj üzerine konulan, emtia üzerine konulmadığı takdirde ambalajlarına konan ve maksada elverişli işaretlerdir. Bkz: Mehmet SAĞLAM, Türk Markalar Kanunu Şerhi ve Tatbikatı (Açıklamalar-Kararlar), Ankara, 1973, s.1-2.

rım malı şeklinde değil, lisans, teknik bilgi, know how(5) gibi gayri maddi haklar şeklinde de ülkeye girebilir. Kuşkusuz aynı yatırım içinde çeşitli kaynakların bir arada bulunması da mümkündür. Örneğin, kısmen döviz, makine ve donatım, kısmen de lisans, teknik bilgi ve know how şeklinde gelen yabancı sermayede olduğu gibi.

Yabancı tahvil ve hisse senedi gibi menkul değerlerin satın alınmasına ise portföy yatırımı denmektedir. Bu tür yatırımlarda, bir yabancı tahvil veya hisse senedi satın alınırken, şirket yönetiminin bizzat denetlemesi söz konusu değildir. Yani ulusal şirket, bu şekilde uluslararası piyasalardan finansman temin etmiş olur.

Dolaysız uluslararası yatırımlar da, yabancı yatırımcı sermayesinden başka, genellikle üretim teknolojisi ve işletmecilik bilgisini de beraberinde getirir. Portfolyo yatırımlarında ise yabancı yatırımcı, sermayesinden başka bir

(5) Know How, bir firmanın kendi imalat ve işletme usullerini, aynı iş kolunda çalışan veya çalışmaya hazırlanan bir başka kuruluşa açıklamasıdır. Patent ise, bir buluşun veya o buluşu uygulama alanında kullanma hakkının, bir kimseye ait olduğunu gösteren belgedir. Buna göre lisans, patent, know how ve marka gibi sanayide kullanılan gayri maddi hakların sahibi tarafından bir başka kişiye veya kuruluşa satılan kullanma hakkıdır. Bkz: Salih ŞİMŞEK, Lisans Anlaşmaları Yoluyla Teknoloji Transferi, Ankara, 1988, s.64-68.

katkıda bulunmaz. Bu tür yatırımları ÇUŞ'lerin yanısıra, tasarruf sahibi gerçek kişiler de yapabilirler.

Birinci Dünya Savaşından sonra, portföy yatırımlarının payı azalmış, buna karşılık dolaysız yabancı sermaye yatırımlarının payı artmıştır.

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının bir türü olan ortak girişimler, son yıllarda önem kazanmaya başlamıştır. Ortak girişim, iki yada daha fazla sayıda teşebbüsün, bir ekonomik faaliyeti yerine getirmek üzere, dahil oldukları kısıtlayıcı anlaşma veya uygulamalardır. Bu tür yatırımlarda yabancı ortak, teknoloji, teknik bilgi gibi bazı görevleri üzerine almakta, yerli ortak ise hammadde, personel temini benzeri faaliyetleri yerine getirmektedir. Ortak girişimlerle ilgili geniş açıklamalar, ileriki sayfalarda verilecektir.

Kendi faaliyet alanlarında lider olan firmalar, özellikle yüksek teknolojiye sahip olanlar ve pazarlama konusunda uzmanlaşmış şirketler, az gelişmiş ülkelerde yaptıkları yatırımlarda, sermayenin tamamına yani % 100'üne veya büyük bir kısmına sahip olmak eğilimi göstermektedirler. Bu tür yatırımlarda şirket ile ilgili her türlü sorumluluk, yabancı kuruluşa aittir. Firma teknolojisini, teknik bilgisini, hammaddesini ve personelini kendisi getirir.

ÇUŞ'ler ülke dışında şube açarken, genellikle hakiyetin kendi ellerinde olmasını arzu ederler. Ancak bu du-

rum her zaman mümkün olmayabilir. Az gelişmiş ülkelerde çoğu zaman güçlü milliyetçilik hareketleri vardır. Bunun sonucunda yabancı sermayeye karşı olumsuz tepkiler doğabilir ve % 100 yabancı sermaye yatırımları istenmeyebilir. Bazı durumlarda ise, % 100 yabancı sermaye ile faaliyet göstermek, yabancı ülkenin hükümeti tarafından yasaklanabilir yada bir takım hukuki engeller konabilir (6). Örneğin Nestle firması, 19. yüzyıl ortalarında kurulmuştur ve dünyanın pazarlamaya dönük en büyük kuruluşlarından biridir. Genellikle de % 100 yabancı sermaye yatırımları yapmaktadır. Nestle az gelişmiş ülkelerdeki güçlü milliyetçilik ile, o ülkenin ekonomik kalkınmasına yardımcı olarak ve o ülkenin insanlarına yönetimde görev vererek baş edebilmektedir.

B. ORTAK GİRİŞİM KAVRAMI

Ortak girişimlerle ilgili bir araştırmada, başlangıçta karşılaşılan en önemli sorun, bu teşebbüslerin deği-

(6) 1976-1980 yılları arasında Hindistan hükümeti, yabancı sermaye ile ilgili bir takım olumsuz kanunlar çıkartarak, ortak girişim ve % 100 yabancı sermaye yatırımlarının ülkeden uzaklaşmasına yol açmıştır. Coca Cola, IBM gibi büyük kuruluşlar, fabrikalarını kapatarak, Hindistan'dan ayrılmışlardır. Bkz: Robert GROSSE, "The Andean Foreign Investment Code's Impact on Multinational Enterprise", JOURNAL OF INTERNATIONAL BUSINESS STUDIES, vol. XIV, No.3, pp. 121-133.

şik özelliklerini vurgulayan pek çok tanım içinden, çalışmanın maksadına en uygun olanının seçilmesidir. Bu tanımın herşeyden önce kesinlik ve açıklıkla ifade edilmiş olması, çok dar veya çok geniş bir anlam içermemesi gerekir. Böyle bir kavrama ulaşmanın yolu, yine de ortak girişimler için yapılan dar ve geniş tanımlardan geçmektedir.

Geniş anlamı ile ortak girişim (joint venture), iki yada daha fazla sayıda teşebbüsün, aksi durumda ayrı ayrı yerine getirmek zorunda oldukları faaliyetleri, birlikte gerçekleştirmek üzere akdettikleri herhangi bir anlaşma olarak tanımlanabilir. Daha kısa ifadeyle ortak girişim, iki yada daha fazla sayıda teşebbüsün herhangi bir ekonomik faaliyeti yerine getirmek üzere, dahil oldukları kısıtlayıcı anlaşma veya uygulamadır (7).

En dar anlamda ise ortak girişim, iki rakip firmanın müştereken belirledikleri görevleri yerine getirmek üzere oluşturdukları, bir üçüncü teşebbüstür. Bu iki tanım, en uygun tanımın yapılması için yol gösterici olmaktadır.

Buna göre ortak girişim, iki veya daha fazla sayıda teşebbüsün, araştırma-geliştirme, imalat, dağıtım gibi bir ekonomik faaliyeti yerine getirmek üzere, işbirliği yapmak amacıyla gerçekleştirdikleri anlaşmadır.

(7) Barbaros İNECİ, Avrupa Ekonomik Topluluğu Rekabet Kuralları Çerçevesinde Müsterek Teşebbüsler, İstanbul, 1988, s.5.

Ortak girişimin oluşturulabilmesi için bazı koşulların sağlanmış olması lazımdır. Bu koşullar,

- 1-) Ortak girişimin, ana teşebbüslerin, müşterek kontrolünde bulunması,
- 2-) Her iki tarafın ortak girişime önemli katkılar sağlaması,
- 3-) Ortak girişimin, ayrı bir ticari kimliğe sahip olması,
- 4-) Yeni üretim kapasitesi yaratma, farklı teknoloji getirme, değişik bir ürün veya yeni bir pazara girme imkanı sağlamasıdır.

Ortak girişimler, ulusal bir firma ile yabancı yatırımcı arasında genelde % 50'şer katılma payına dayanan bir teşebbüs tipidir. Fakat bu oranlar bazı durumlarda değişiklik gösterebilir. Yabancı ortağın payı daha yüksek olabileceği gibi, yerli ortağın da payı yüksek olabilir. Ortaklar arasında yapılan anlaşmalar sonucunda, pay oranları tarafların isteğine uygun bir şekilde belirlenir. Az gelişmiş ülkelerin çoğunda, yabancı ortağın payının az olması arzu edilir. Çünkü bu ülkelerde genellikle milliyetçilik hareketleri çok güçlüdür (8).

(8) UN, Guidelines For The Acquisition of Foreign Technology in Developing Countries, New York, 1973, s.7-8.

Ortak girişimler yoluyla kurulan işletmelerde yabancı ortak, teknolojisini, teknik bilgisini, organizasyon ve yönetim tecrübesini getirmekte, yerli ortak da yerli hammadde-lerin ve personelin teminini, iç pazarlamayı ve benzer faaliyetleri üzerine almaktadır. Diğer taraftan bu tür ortaklıklar da, araştırma-geliştirme faaliyetlerine de yer verilebilmektedir.

Az gelişmiş ülkelerde kurulan ortak girişimler, genellikle tüketim malları sanayiinde ve korunan iç pazarda, tüketime yönelik olarak faaliyet göstermektedir. Gümrük duvarları ile çevrili, ithalatın kotalara tabi tutulduğu bir pazara yabancı firmaların giriş yollarından biri olan bu girişimlerin bir özelliği de, getirdikleri teknoloji- den dolayı, bir teknoloji transfer kanalı olarak kabul edilme-ridir.

Ortak girişimler, taraflar arasında mutabık kalınan bir ana sözleşmeyle (9). hukukilik kazanmakta, ticari ve teknik yardım sözleşmesi, patent ve lisans sözleşmesi, yönetim kurulunun teşkili ve benzer hususlarla ilgili tali sözleşmelerin yapılmasıyla işler hale gelmektedir.

Bu tür girişimler, modern endüstriyel işbirliğini temin için ortaya çıkan pratik uygulamalardır. Özellikle sermaye

(9) Japonya için yapılmış bir sözleşme metni için Bkz: M. OKANO, Licensing, Turn-Key And Joint Venture Contracts, UNIDO , 1975, s.12-17'den.

yoğun sektörlerde görülen, fazla risk ihtiva etmeyen ve teknik gelişme sağlamaya yönelik teşebbüslerdir. Uzun dönemde ihtisaslaşma içinde faydalı olmaktadır (10). Bu arada girişimin başarılı olabilmesi için yeterli miktar da kalifiye ve teknik elemana ihtiyaç vardır.

İhracatın geliştirilmesi açısından ortak girişim tipi kuruluşların önemli fonksiyonları vardır. Yerli ortak, dış ülkelerde yabancı ortağa bağlı pazarlama zincirinden ve sözleşmeye konmuşsa, onun ticari isminden (trade mark) faydalanmaktadır. Yabancı ortağın sağladığı kalite kontrol mekanizması sonucunda üretimin ihraç şansı artmaktadır.

Bu tür teşebbüslerin son yıllarda, Doğu Bloku ülkeleri ile Batı Bloku ülkeleri arasında giderek yaygınlık kazandığı gözlenmektedir. Bu ülke firmalarının üçüncü ülkelerde faaliyette bulunmaları da bu tür ortaklıklar çerçevesinde yapılmaktadır (11).

(10) Lawrance FRANCO, Prospects For Industrial Joint Venture In The Oil Exporting Countries of the Middle East and Nort Africa, OECD, September. 1975, s.9.

(11) Ergül TANYERİ, " Teknoloji Transferi ve Doğu-Batı Ortak Girişimleri", HAZİNE VE DIŞ TİCARET DERGİSİ, 1984 GÜZ, s.29-30.

C. ORTAK GİRİŞİMDE TARAFLAR

Az gelişmiş ülkelerde ortak girişimler üç tarafı kapsar. Uluslararası şirket (ÇUŞ), yerli ülke hükümetleri ve yerli ülkede ki ortaklar. Ayrıca dış ve iç finans kurumları ve bazen de yatırımı yapan çok uluslu şirketin hükümeti de taraf olabilir. Aşağıda bu üç temel taraf ve bunların ortak girişim anlaşmalarında ki durumları, örneklerle açıklanmaya çalışılacaktır.

1. Çok Uluslu Şirketler

Çok uluslu şirketlerden standart ürünleri olanlar ve üretim safhasında bu ürünleri bölümlendirebilenler, ortak girişim anlaşmalarına girmeye isteklidirler. Ortak girişim sayesinde bu şirketler, yerel ortaklarından ara ve yatırım malları, pazarlama deneyliği, ekonomik, siyasi ve kültürel şartlar hakkında bilgi sağlayabilirler. Yüksek teknolojiye sahip çok uluslu şirketler ise, genellikle ortak girişime katılmaktan sakınılmaktadırlar.

ABD kökenli çok uluslu şirketler, 1960 yılının sonuna kadar genellikle % 100 yabancı sermaye yatırımları yapmışlardır. 1960'ların sonundan itibaren de, bu şirketlerin ortaklık anlaşmalarında daha esnek olduğu ve ortak girişim tipi yatırımların sayısının arttığı gözlenmiştir.

1980-1981 yılları arasında ülke dışında faaliyet gösteren, 100'ün üzerinde ABD şirketi üzerinde yapılan bir a-

raştırma, bu şirketlerin yaklaşık üçte ikisinin ulusal şirketlerle ortak girişime katılmaya istekli olduklarını, lisans veya diğer türden yazılı sözleşmelere girmeye hazır bulduklarını göstermiştir (12).

Örneğin, kimya alanında faaliyet gösteren çok uluslu bir şirket, az gelişmiş ülkelerdeki milliyetçilik hareketiyle baş edebilmek için, kendisine esnek bir strateji belirlemiş ve % 40 gibi öz sermayenin azınlıkta kalan miktarıyla, başarılı ortak girişimler oluşturmuştur.

ABD'de yüksek teknolojiye sahip ve yoğun araştırma gerektiren endüstriler, büyük pazarlama faaliyetleri ile uğraşan şirketler, ürünü bölgesel ve dünya çapında rasyonelleştirme konusunda çalışan teşebbüsler, ortak girişimlerde yönetimi paylaşmaktan kaçınmaktadırlar. Bu tip şirketler ya ortaklık paylarının yüksek olmasını arzulamaktadırlar veya % 100 sermaye ile girişimi gerçekleştirmek istemektedirler. Bunun yanı sıra, ister yüksek teknoloji, ister pazarlama ağırlıklı olsun, kendi alanlarında lider olmayan, ancak dış ülkelere açılmak isteyen şirketler ortak girişime isteklidirler. Dışa açılmak isteyen bu şirketler, üst kademe yöneticilerinin kendilerinden olmasını, teknoloji ve markaların kullanılması, lisans, yönetim gibi sözleşme alanlarında a-

(12) UN, Arrangement Between Joint Venture Partners in Developing Countries, New York, 1987, s.3-6.

nahtar nitelikteki hususları kontrol altında tutmayı arzulamaktadırlar.

Batı Avrupanın çok uluslu şirketleri ise, az gelişmiş ülkelerde % 50 veya daha düşük bir katılım ile ortak girişime gitme istegindedirler (13). Bu şirketlerin çoğu, az gelişmiş ülkelerde yatırım yapma konusunda geç kalmış firmalardır ve bu stratejiyi yakalamak açısından ortak girişimi tercih etmektedirler. Dışa açılmak isteyen pek çok Batı Avrupa şirketi, işletmelerinde çeşitlendirme yoluna gitmişlerdir. Bunlar bir tek teknoloji etrafında, pek çok ürün üretmektedirler ve ürünlerden herhangi bir çeşidi, bu şirketlerin faaliyetleri açısından kritik bir durum oluşturmadığından, yönetimde söz sahibi olmak konusunda daha esnek davranabilmektedirler.

Az gelişmiş ülkelere açılmak isteyen Japon firmaları, işçi ve diğer kaynakların bol olduğu Asya ve Latin Amerika ülkelerinde, ortak girişim tipi yatırımlar gerçekleştirmişlerdir. 1970'li yıllarda, Japon firmalarına ait bağlı kuruluşların yaklaşık % 80'i, yarı yarıya ortak sahiplik yada Japonların sermaye ve yönetim bakımından azınlıkta kaldığı ortak girişimler biçimindeydi. Japon şirketleri az gelişmiş ülkelerde daha çok tekstil, giyim eşyası, ayakkabı, elektronik tüketim malları ve ara malları gibi oldukça standart

(13) Lawrance FRANKO, The European Multinationals, Connecticut, 1976, s.120-132.

mallar üreten imalat firmalarıyla ortak girişimlere yanaşmışlardır (14).

Japon ticaret şirketlerinin ortak girişimlerde yer alması, imalat faaliyetinde bulunan küçük ve orta ölçekli firmalara sermaye sağlaması ve bağlı şirketlere yaptığı ihracat veya onlardan yaptığı ithalatı finanse etmek biçiminde olmuştur. Bunun sonucunda Japon firmaları başlangıç riskini paylaşmışlar, az gelişmiş ülkelerdeki pazarlama, yerel gelenekler ve politik durumlar hakkında bilgi sahibi olmuşlardır.

ÇUŞ'lerin Brezilya, Honk Kong, Hindistan, Taiwan gibi ülkelerde doğrudan yabancı yatırım veya ortak girişim biçiminde yaptıkları yatırımlar, son on yıllık dönemde uluslararası ticarete en fazla göze çarpan bir olay olmuştur (15).

2. Yerli Ortaklar

Az gelişmiş ülkelerde çok değişik türde ortak, dışa açık firmalar ile ortak girişim yoluna gitmişlerdir. Bazı

(14) Yoshi TSURÜNİ, The Japanese Are Coming, Cambridge, 1976, s.20-25; M.Y.YOSHİND, Japans Multinational Enterprises, Cambridge, 1976, s.30-39.

(15) Louis WELLS, Third World Multinationals, Massachusetts 1983, s.15-20; Sanjaya LALL, The New Multinationals: The Spread of Third World Enterprises, New York, 1983, s.140-150.

durumlarda ortak girişimlerdeki insiyatif, dışa açık şirketin elinde bulunurken, bu insiyatif yerli ortağın elinde de olabilir. Daha önce mal ithal edip, bu malların iç piyasaya dağıtımını gerçekleştiren yerli firmalar, yerel dağıtım örgütüne, satış organizasyonlarına ve pazarlar konusunda bilgiye sahip olduklarından, dışa açık şirketler ile ortak girişim faaliyeti gerçekleştirme yoluna gitmişlerdir. Aynı zamanda arazi, tesis ve diğer olanaklara sahip olan yerli üreticiler de, yabancılarla ortak girişim yoluna gitmişlerdir. Yerli ortakların pek çoğu, işçi istihdam etme, sendikalar konusundaki deneyimlerini, devlet daireleri ve finans kurumları ile olan ilişkilerini, genel yönetim ve pazarlamada ki uzmanlıklarını bir araya getirmişler ve bunun karşılığında yabancı ortak sayesinde modern imalat yöntemlerine kavuşup, ürün konusunda know how elde etmişlerdir.

Bazı yerel ortaklar çeşitli imalat, pazarlama ve finans faaliyetlerinde bulunan konsorsiyumlardan oluşmaktadır. Bu tür iş konsorsiyumları yönetim, iş tecrübesi, yerel sermaye, politik durum hakkında bilgi, ülkenin ekonomi ve kültürü, hükümet daireleriyle ve finans kurumlarıyla ilişkilerde deneyime sahiptirler. Özellikle büyük endüstriler ve holding biçiminde ki yerli ortaklar, finans, pazarlama, yerel yönetim ve sermaye bakımından çok güçlüdürler, belirgin bir üne ve iş deneyimine sahiptirler.

Başarılı ortak girişimlerde pek çok yerli ortak, kamu işletmelerinden oluşmaktadır. Bu kamu kuruluşları az gelişmiş ülkelerde, stratejik nitelikteki pek çok işletmenin kontrolünü ellerinde bulundurmakta, bölgesel ve uluslararası finans kuruluşlarıyla kolayca temas edebilmektedirler. Çeşitli türdeki yerel ortakların ikisi aşağıda kısaca incelenmiştir.

a. Büyük Endüstriler ve Holding Biçiminde Yerli Ortaklar

Arjantin, Brezilya, Hindistan, Kore Cumhuriyeti, Taiwan gibi ülkeler, çok sayıda sanayi işletmelerine ve holding şirketlere sahiptirler. Bu büyük firmaların pek çok ülkede, imalat gerçekleştirdikleri fabrikaları vardır. Bu şirketler önemli ölçüde yönetim, teknik ve pazarlama deneyimine, iş konusunda mükemmel üne sahiptirler. Ayrıca bu firmalar başarılı ortak girişimler oluşturmak konusunda, oldukça yeteneklidirler.

b. Yerli Ortak Olarak Aile Grupları

Az gelişmiş ülkelerin pek çoğunda, en önemli yerli ortaklar, tanınmış aile grupları olmaktadır. Büyük ölçüde sermaye ve iş deneyimine ve etkiye sahip aileler, yerli sermayeye katılmakta, başka finans kaynakları elde etmekte, ortak girişimin yönetimini üstlenmekte ve kendi hükümetleriyle önemli sözleşmeler sağlayabilmektedirler. Öte yandan

yabancı ortaklar, üretim ve ürün teknolojisi getirmekte, pazarlama, iş deneyimi ve o ülkeye gönderdiği yöneticiler ile ortak girişime yardımcı olmaktadır. Suidi Arabistan'da sayıları pek fazla olmayan önemli aileler, petrol, gaz ve bunlara bağlı üretim, tüketim ve hizmet alanlarında oluşturulan ortak girişimlerin, önemli yerli ortaklarını meydana getirmektedirler. Pakistan'da kamunun yer almadığı imalat faaliyetlerinde, 22 aile başı çekmektedir ve bu aileler yabancılarla oluşturulan ortak girişimlerin başlıca ortağı durumundadırlar.

3. Ev Sahibi Ülke Hükümetleri

Karmaşık teknoloji kullanan ve sermaye yoğun olarak gerçekleştirilen ortak girişimlerde, ev sahibi ülke hükümetleri yani kamu kuruluşları aktif bir şekilde ortak olabilirler. Kamu şirketleri yerli sermaye bakımından katkıda bulunurken, bir yandan da hükümet desteği sağlarlar. Bu şirketler, uluslararası kuruluşlardan rahatlıkla fon sağlayabilecekleri gibi, genel yönetim sorumluluklarında üstlenebilirler. Az gelişmiş ülkelerde, ev sahibi ülke hükümetleri, özellikle petrokimya alanında ortak girişime gitme eğilimindedirler. Başlangıçta yabancı petrokimya şirketleri, kamu işletmeleriyle ortak girişimde bulunma konusunda biraz isteksiz olsalar bile, daha sonra bu tür ortaklıklara girmeye başlamışlardır. Bu konuyla ilgili iki örnek verebiliriz.

a-) Dışa açık ABD ve Batı Avrupa petrokimya şirketlerinin büyük bir çoğunluğu, Brezilya'da petrokimya ürünleri üretmek üzere kamu kuruluşu olan Petrobras ile ortak girişim oluşturma yoluna gitmişlerdir. Brezilya'daki kamu işletmeleri metalurji ve ağır endüstri mamülleri üretmek amacıyla da, açılmış yabancı şirketler ile ortak girişimler gerçekleştirmişlerdir.

b-) Goodyear Lastik ve Kauçuk Şirketi, Malezya hükümetine ait bir holding şirket olan Pernos ile, % 51 hissesi Goodyear'a ait olmak üzere bir ortak girişim gerçekleştirmiştir. Goodyear firması üretim ve ürün teknolojisi, uzman yönetim kadrosu ve bir miktar sermaye sağlamakta, Pernos firması ise yerli sermaye, genel yönetim ve hükümet desteği biçiminde ortak olmaktadır.

Az gelişmiş ülke hükümetleri genellikle, yabancı şirketlerin imalat sanayinde % 50 sermayeli veya azınlık durumunda kalan ortak girişimler kurmalarını istemektedirler. Bu ülkelerin bazıları yabancı şirketlerden belli bir süre dahilinde, bazı durumlarda ise derhal olmak üzere, ortak girişimlerdeki sahiplik oranlarını azaltmalarını istemektedirler. Bu uygulamaların en önemlilerinden biri Andean Yabancı Yatırımlar Kanunu'dur. Bu kanun, ürettikleri malları Andean Ortak Pazarı (ANCOM) içerisinde pazarlamak üzere kurulmuş veya yeni kurulmakta olan ortak girişimlerin, yabancı ortaklarının sermayedeki paylarını 15 yıl (Bolivya ve Ekvator'da 20 yıl) içerisinde % 49'a indirmelerini

istemektedir (16). Kanunun kabul edilmesiyle birlikte, bu ülkelere gelen yabancı sermaye ve teknolojiye tabiatıyla önemli miktarlarda azalma görülmektedir.

D. ORTAK GİRİŞİM ANLAŞMASINDA YER ALAN UNSURLAR

Ortak girişimler, tarafların uygun gördüğü koşulların belirtildiği anlaşmalar yapılarak gerçekleştirilir. Ortaklar arasında yapılacak bir ortak girişim anlaşması kapsamlı olmalı ve işin gerektirdiği belli başlı özelliklerin tümünü aşağıda da gösterildiği gibi kapsamalıdır.

Bir ortak girişim anlaşmasında yer alan unsurların ana hatlarıyla sıralanışı şöyledir (17):

a-) Ortak girişimin amacı ve özelliği

- 1- Yabancı ortağın ana amaçları ve stratejisi
- 2- Yerli ortağın ana amaçları ve stratejisi
- 3- Ürünler/ endüstriler/ pazarlar/ ve hizmet verilecek müşteriler

b-) Tarafların sağlayacağı katkılar

- 1- Sermaye
- 2- Mevcut arazi, fabrika, depo, bürolar ve diğer imkanlar

(16) GROSSE, s.133-150.

(17) UN, s.30-33.

- 3- Üretim tasarımı, teknik know how
- 4- Ürün ile ilgili know how
- 5- Patent ve ticari marka
- 6- Yönetim, üretim, pazarlama, finans, örgütlenme ve diğer uzmanlık konuları
- 7- Teknik yardım ve eğitim
- 8- Yönetim geliştirme
- 9- Yerel hükümetler, finans kuruluşları, müşteriler ve mal temin eden firmalar ile olan ilişkiler

c-) Tarafların sorumluluk ve yükümlülükleri

- 1- Satınalma, makinaların montajı ve donanım
- 2- Fabrikanın inşası, makinelerin ve diğer donanımın modernleştirilmesi
- 3- Üretim faaliyetleri
- 4- İşçi ve ustabaşlıların işe alınması ve eğitimi
- 5- Kalite kontrol
- 6- İşçi sendikaları ile ilişkiler
- 7- Araştırma ve geliştirme
- 8- Personelin sürekli olarak eğitilmesi

d-) Öz sermaye payı

- 1- Üretim, ürün teknolojisi ve endüstriyel sahiplik hakları karşılandığında ortağa verilen öz sermaye payı

- 2- Arazi, tesisler, depolar ve diğ er olanaklar karş ılığ ı olarak yerli ortağ a verilen öz sermaye payı
- 3- Yabancı ortağ ın sahiplik payı
- 4- Yerli ortağ ın sahiplik payı

e-) 7 Sermaye yapısı

- 1- Öz sermaye
- 2- Ödünç alınan sermaye
- 3- Çalışma sermayesi
- 4- Gelecekte alınacak borç lar için karş ılıklar
- 5- Taraflarca garanti edilen krediler
- 6- Öz sermayenin gelecekte artırılması
- 7- Hisse senetlerinin üçüncü kişi ve kurumlara devri ve bu konudaki sınırlamalar

f-) Yönetim

- 1- Yönetim kurulu üyelerinin tayini ve yetkileri
- 2- Sorumlu yöneticilerin tayini ve yetkileri
- 3- Yurt dış ından gelecek yabancı yöneticiler, teknisyenler ve diğ er personel
- 4- Yöneticilerin atanması ve önemli kararlarla ilgili veta hakkı

5- Yerli yöneticilerin yöneticilik kabiliyetlerinin ve üretim programının geliştirilmesi

6- Örgütlenme

7- Staratejik planlama ve işletme planlaması

8- Bilgi verme sistemi

9- Kontrol prosedürleri

g-) Bütünleyici (tamamlayıcı) ek anlaşmalar

1- Lisans ve teknoloji anlaşmaları

2- Yönetim ile ilgili sözleşmeler

3- Teknik hizmet anlaşmaları

4- Yabancı ortağın genel giderlerinin bağlı kuruluşa dağıtımı

h-) Yönetim politikaları

1- Temettülerin açıklanması ve dağıtılması

2- Kazançların yeniden yatırıma dönüştürülmesi

3- Malzeme, aramal ve yedek parçaların sağlanacağı kaynaklar, fiyat, kalite ve teslim garantisi dahil

4- Başlıca pazarlama programları, ürün, çeşitleri, ticari markalar, ürünlere verilecek markalar, dağıtım kanalları, ürün geliştirme, fiyatlandırma, servis ve harcamalar dahil.

5- İhracat pazarları ve taahhütler

6- Yöneticilere ödenecek tazminat ve primler

1-) Muhasebe ve mali tablolar

1- Muhasebe standartları

2- Yabancı ve yerli ortağın kendi ülke kurlarına göre düzenlenmiş bilançoları

3- Rapor hazırlama şartları

4- Mali tabloların gözden geçirilmesi ve denetlenmesi

j-) Anlaşmazlıkların çözümü

1- Yönetim komitesi ve icra komitesi

2- Arabuluculuk

k-) Yasal konular

1- İş konusu ile ilgili yerel yasalar, yönetmelikler ve politikalar

2- Hükümet onayının alınmasını gerektiren konular

3- Şirket tüzüğü ve yönetmelik maddeleri

4- Gelir vergisi

5- Ev sahibi ülkenin mahkemelerinden yararlanma

Bir ortak girişim anlaşmasında yer alacak tarafların, birbirlerinin hedef ve amaçları konusunda açık bir anlayışa sahip olmaları gerekmektedir. Farklı tarafların değişik amaçları bulunabilirse de, bu amaçların ters görüşler taşıması lazımdır. Bu nedenle ortakların, öncelik taşıyan amaçlarının açıkça, daha işin başında belirlenmesi ve anlaşmanın bu doğrultuda yapılması zorunludur. Daha sonra ise tarafların ne gibi katkılar sağlayacağı belirlenmelidir. Ge-

nellikle yabancı ortak patent, ticari marka, teknoloji, teknik yardım, lisans gibi faaliyetleri üzerine alırken, yerli ortak da arazi, fabrika, depo, yerel hükümetler ile ilişkiler, müşteri ilişkileri gibi görevleri yerine getirmektedirler.

Yönetim konusundaki üstünlük ise, ortakların öz sermaye paylarına göre belirlenmektedir. Yönetim de yabancı ortağın hakim olduğu durumlar olabileceği gibi, yerli ortak da üstün durumda olabilir. Bazı girişimlerde ise iki taraf da eşit yönetim yetkisine sahiptirler.

Ortak girişim anlaşmasında aynı zamanda lisans, teknik ve yönetim anlaşmaları, anlaşmanın süresi ve değiştirilme şartları, hammadde, ara madde ve yedek parçaların sağlanacağı kaynaklar, muhasebe standartları, rapor hazırlama şartları, mali tabloların gözden geçirilmesi ve denetlenmesi, işletmenin feshi ve varlıklarının dağıtılması ile ilgili noktalar da bulunmalıdır.

Anlaşmada yer alan bu tür kapsamlı maddeler, bir ortak girişimde ortaya çıkması muhtemel anlaşmazlık ve çatışma kaynaklarının pek çoğunun ortadan kaldırılmasına yardımcı olur. Bununla birlikte, taraflar arasındaki karşılıklı güven, saygı ve sürekli iletişim, girişimin başarılı bir şekilde yürütülmesi bakımından, ortak girişim anlaşmasından daha önemlidir.

II. ORTAK GİRİŞİMLERİN TARİHSEL GELİŞİMİ VE KURULUŞ NEDENLERİ

Ortak girişimler dünya da yeni bir olgu değildir. Fakat az gelişmiş ülkelerde bu tip yatırımlar, son 30 yıl içerisinde önem kazanmıştır. Çünkü ortak girişimlerin avantajlı yanları görülmüş ve az gelişmiş ülkeler çeşitli sebeplerden dolayı bu tip yatırımları tercih etmişlerdir.

A. TARİHSEL GELİŞİMİ

Endüstri devriminin bir sonucu olarak, 19. yüzyılın ikinci yarısında, özellikle Batı'nın sanayileşen ülkelerindeki hızlı sermaye birikimi, büyük şirketleri bu sermayeden en fazla karı sağlayacak yatırım alanlarını aramaya yöneltmiştir. Bu karlı yatırım alanları ise, dönemin sömürgeleri ve bağımsız az gelişmiş ülkeleridir. Yapılan bu yatırımlar önceleri doğal kaynakların işlenmesi, daha sonraları ise, doğal kaynaklarla birlikte alt yapı işletmeciliği gibi alanlara yönelmiştir. Bu dönemde yapılan yatırımlar genellikle ortak girişimler şeklinde olmayıp, daha çok portföy yatırımı biçiminde gerçekleştirilmiştir. İngiltere o dönemde bu tür yatırımların en çok yapıldığı bir ülke durumundadır.

1920'lere gelindiğinde, özellikle gelişmiş ülkeler arasındaki sermaye hareketlerinin, portföy tipi yatırımlardan ortak girişim yada % 100 yabancı sermaye yatırımlarına doğru şekil değiştirmeye başladığı görülmüştür. 1920 yılında toplam uluslararası sermaye hareketlerinin 1/3'i

ortak girişim ve % 100 yabancı sermaye yatırımları şeklinde gerçekleştirilmiştir. Ancak bu dönemde, az gelişmiş ülkelere ve sömürgelere giden sermayenin büyük bir oranı, yine de portföy yatırımı olma özelliğini korumuştur.

İkinci Dünya Savaşına kadar İngiltere'nin uluslararası sermaye ihracındaki üstünlüğü devam etmekle birlikte, ABD'de 1938'lerden sonra, uluslararası sermaye ihracı hareketine katılan ikinci büyük ülke haline gelmiştir.

1950'lerden sonra uluslararası sermaye hareketlerinin yapısında önemli bir değişme görülmüştür. Gelişmiş ülkelerin sentetik hammadde üretimine geçmeleri sonucu, petrol dışında az gelişmişlerin hammaddelerine daha az ihtiyaç duyulmaya başlanmıştır. Ayrıca az gelişmiş ülkelere gelen sosyal ve siyasal baskılar, ortak girişimlerin yada % 100 yabancı sermaye yatırımlarının yalnızca doğal kaynakların işlenmesiyle kalmayıp, endüstri kesimine gelmeye başlamasına neden olmuştur. Bu faktörlerden başka, bir yandan az gelişmiş ülkelerin belli kesimlerinde gelişen tüketim eğilimi, diğer yandan sanayileşmiş ülke pazarlarında beliren aşırı rekabet ve bu ülke ekonomilerindeki yatırımlardan sağlanacak karların cazibesi de , yabancı şirketleri az gelişmiş ülkelerin endüstri kesiminde yatırıma yönelten diğer faktörler olarak tanımlanabilir.

1950-1960 yılları arasında gelişmiş ülkelere, az gelişmiş ülkelere doğru olan sermaye transferlerinde artış-

lar olmuştur. Tablo 1'de bu artışlar gösterilmiştir. Ortak girişim tipi yatırımlar, söz konusu dönemde uluslararası bir nitelik kazanmıştır. Bu tip yatırımlar genellikle ÇUŞ'ler tarafından gerçekleştirildiğinden, dolayısıyla ÇUŞ'lerin faaliyetlerinde de genişlemeler kaydedilmiştir.

TABLO: 1

GELİŞMİŞ ÜLKELERDEN, AZ GELİŞMİŞ ÜLKELERE YAPILAN
SERMAYE TRANSFERLERİNİN YAPISI
(Yıllık Ortalama, Milyar Dolar)

<u>YILLAR</u>	<u>Ortak Girişim ve % 100 Yabancı Serma- ye yatırımları</u>	<u>Portföy Yatırımları</u>
1956-1963	1.940	555
1964-1971	2.759	1.294
1972-1977	7.622	6.574

KAYNAK: OECD Development Assistance Review 1968-1971
OECD Development Co-operation Review 1972-
1978

Örneğin, 1956-1963 döneminde, yıllık ortalama 1.9 milyar dolarlık ortak girişim yada % 100 yabancı sermaye yatırımları yapılırken, bu miktar 1972-1977 döneminde 7,6 milyar dolara çıkmıştır.

1960'lardan sonra az gelişmiş ülkelerde yapılan ortak girişim ve % 100 sermayeli yatırımların artmasında I.M.F. G.A.T.T., Dünya Bankası, Avrupa Yatırım Bankası gibi ulus-

lararası teşekküllerle, Ortak Pazar gibi ekonomik birleşmelerin de teşvik edici etkileri olmuştur. Bu dönemde ki söz konusu yatırımlar daha çok, işgücünün yaygın olarak kullanıldığı, üretimde mal farklılaştırılması yapabilen, hızlı teknolojik gelişmelerin uygulandığı kimya, lastik, makina, ulaştırma araçları ve dayanıklı tüketim malları gibi sektörlerde yoğunlaşmaya başlamıştır (18). Diğer yandan anılan dönemde, bu yatırımlar için gerekli olan kapital ve ara malların ithalatla karşılanması zorunluluğu da , az gelişmiş ekonomilerin dış kaynaklara olan bağımlılığının artmasına neden olmuştur.

1960'lı yıllarda ABD kökenli çok uluslu şirketler genellikle, % 100 yabancı sermaye yatırımları yapmaktaydılar. 1960'ların sonundan itibaren de bu şirketlerin ortaklık anlaşmalarında daha esnek olduğu ve ortak girişim tipi yatırımların arttığı gözlenmektedir (19).

1970 yılından sonra ise, çok uluslu şirketlerin faaliyetleri daha da artmış ve az gelişmiş ülkelerle büyük oranda ortak girişim gerçekleştirmişlerdir.

(18) Reuber GRANT, Private Foreign Investment in Development, OECD, 1973, s.3.

(19) ALPAR, s.3-19.

B. KURULUŞ NEDENLERİ

ÇUŞ'lerin ülke dışındaki faaliyetleri için en önemli etken, fırsatların doğması ve kar elde etme güdüsüdür. Ülke içinde sermayenin verimli bir şekilde kullanılamaması da çok uluslu şirketlerin dışarıda fırsat aramalarına neden olmaktadır.

Yabancı sermaye az gelişmiş ülkeye girerken, bazı düşüncelere sahiptir. En büyük düşüncesi, gelir elde etmektir. Koşulları kendi stratejisine uygunsa az gelişmiş ülkeye gider. Özellikle risklerin, diğerlerine göre daha az olduğu ülke, yabancı sermaye için en uygun yerdir. Yabancı yatırımcılar bu ülkelerde, gümrük duvarlarını aşabilmek, ödemeler problemleri dolayısıyla ithalattaki miktar kısıtlamalarından kurtulmak ve ucuz girdileri değerlendirmek için ortak girişim tipi yatırımlar yaparlar.

Şirketleri ortak girişim kurmaya iten sebepleri şu şekilde sıralayabiliriz (20).

1-) Hukuki Engelleri Kaldırma

Yabancı şirketler, az gelişmiş ülkelerde ortak girişim kurmak isterlerken bazı engellerle karşılaşabilirler. Söz konusu ülkelerde genellikle milliyetçilik hareketleri

(20) Kadir ŞATIROĞLU, Çok Uluslu Şirketler, A.Ü.S.B.F.Ya. No.536, Ankara, 1984, s.185-186.

ve sömürgeleşme korkusu, yabancı sermayeyi olumsuz yönde etkilemektedir (21). Bunun sonucunda % 100 yabancı sermaye yatırımları istenmeyebilir veya % 100 yabancı sermaye ile faaliyet göstermek, ev sahibi ülke hükümeti tarafından yasaklanabilir, bir takım hukuki engeller konabilir. İşte söz konusu hukuki engelleri kaldırmak için ortak girişimler alternatif olmaktadır. Ortak girişim sayesinde ülkeye yabancı sermaye çekilebildiği gibi, yabancı ortak da ev sahibi ülkedeki olumsuz etkilerden, yerli ortak sayesinde kurtulabilmektedir.

2-) Teknoloji, Yönetim, Hammadde, Personel ve Pazarlama Kolaylıkları Sağlama

ÇUŞ'lerin faaliyet alanları, tabii kaynakların işletilmesinden, perakendeciliğe kadar geniş bir alanı oluşturur. Bu şirketler bazen hiç ilgisiz sahalara da girebilirler. Yabancı şirketler, belirli bir hammaddeye bağlı olarak üretim gerçekleştiriyorlarsa ve bu maddeyi dışarıdan ithal etmek zorundaysalar, ortak girişim tipi yatırımlar tercih sebebi olmaktadır. Yabancı ortak sermayesi ile birlikte teknoloji, lisans, patent ve yönetim bilgisini beraberinde getirirken, yerli ortak ise bunların karşılığında hammadde, arazi, depo, personel gibi katkılarda bulunmaktadır. Yerli

(21) W.DYMSZA, Multinational Business Strategy, Mc-Grow Hill Book Co, 1972, s.206-207.

ortak piyasa koşullarını iyi bildiğinden, pazarlama konusunda da ortak girişime yardımcı olacaktır. Görüldüğü gibi gerçekleştirilen ortak girişimler, tarafların menfaatleri doğrultusunda oluşmaktadır.

3-) Konuk Ülke İle Diyalog Sağlama

Yabancı şirketler, ev sahibi ülkenin bürokratik, politik ve sosyal yapısını bilmediklerinden, aynı zamanda geniş bir çevreye sahip olmadıklarından, bazı sorunları çözüme güçlüklerle karşılaşabilirler. Fakat yerli ortak, ülkenin yapısını ve hükümetlerle nasıl ilişki kurulması konusunda geniş bilgiye sahiptir. Bu şekilde bürokratik engeller, yerli ortak sayesinde kolaylıkla halledilebilir.

4-) Rakipleri Etkisiz Hale Getirme

Ekonomik hayatta büyük ölçüde rekabet söz konusudur. Ortak girişim tipi bir yatırımın kurulması, faaliyet alanındaki yerli, yabancı, fiili ve potansiyel rakipleri bu ortaklığa dahil etmek suretiyle, bunları etkisiz hale getirme imkanı verir. Yani rakip firmalarla ortak girişim gerçekleştirerek, pazar payı daha da büyütülebileceği gibi aynı zamanda bu rakipler kontrol altına da alınabilirler.

III. ORTAK GİRİŞİMLERİN EKONOMİK ETKİLERİ

Ortak girişimlerin birçok olumlu etkileri vardır. Aşağıda bu etkiler açıklanırken "yabancı şirket" kavramıyla anlatılmak istenen, ortak girişimlerde ki yabancı ortaklardır.

A. OLUMLU ETKİLER

Ortak girişimler, her iki tarafa da menfaat sağladığı için gerçekleştirilen yatırımlardır. Her ortağın elde ettiği kazanç yanında, bu yatırımın yapıldığı ülkenin de söz konusu girişimden olumlu bir şekilde etkilenmesi lazımdır. Bu olumlu etkileri şu şekilde sıralayabiliriz (22).

a) Yabancı şirketler, özellikle döviz ve tasarruf açığı çeken az gelişmiş ülkelere sermaye aktararak, bu açıkların kapanmasına yardımcı olurlar.

b) Yabancı şirketler ve özellikle çok uluslu şirketler, uluslararası pazarlara yakın olduklarından, ülke içinde üretim mallarını daha kolaylıkla ihraç ederek, ödemeler dengesine olumlu katkıda bulunabilirler.

c) Yabancı şirketler, yarattıkları katma değer ve

(22) Mason HALL, "Conflicts Between Host Countries and Multinational Enterprise", CALIFORNIA MANAGEMENT REVIEW, VOL: 17, No: 1, 1974, s.5-14.

ödedikleri çeşitli vergilerle muhtemel bütçe açıklarına olumlu yönde katkıda bulunabilirler.

d) Açık ve gizli işsiz sayısı çok olan az gelişmiş ülkelerde ortak girişimler, isdihdamın genişletilmesini ve işgücünün eğitilmesini sağlayabilirler.

e) Az gelişmiş ülkeler, endüstri kesiminde gerekli yükselmeyi sağlayacak modern teknolojiden yoksundurlar. Ortak girişimlerdeki yabancı ortak, hazır ve denenmiş modern teknolojileri, az gelişmiş ülkelere transfer ederek, endüstri kesiminde bu yükselmeyi gerçekleştirebilirler.

f) Ortak girişimler bir yandan yerli girişimcilere örnek olup daha fazla kişiyi üretim alanına çekerken, yaratıkları rekabet nedeniyle ekonomi içindeki mevcut tekelci eğilimlerin önlenmesinde etkin bir rol oynayabilirler.

g) Ortak girişimler, üretimde kullandıkları yerli girdiler nedeniyle, birçok yeni endüstrinin kurulmasına veya mevcutların üretim kapasitelerini genişletmelerini teşvik edebilirler.

B. OLUMSUZ ETKİLER

Yukarıda belirtilen olumlu etkilere karşı, ortak girişimlerin az gelişmiş ülkelerde yaratabilecekleri olumsuz etkiler ise şöyle sıralanabilir.

a) Ortak girişimler, yatırım için gerekli fonların büyük bir bölümünü az gelişmiş ülkenin kaynaklarından sağladıklarından, gerçekte tasarruf açığının kapanmasındaki katkıları da çok sınırlı kalacaktır.

b) Ortak girişimler belli sektörlerde ve daha çok iç pazarlara dönük üretim yaptıklarından, ihracat yoluyla önemli bir döviz geliri de sağlamamaktadırlar. Bir yandan üretim maliyetinin yüksekliği, diğer yandan lisans anlaşmalarında yavru şirketin ihracatını sınırlayıcı hükümler, ihracat imkanlarını tamamen ortadan kaldırmaktadır. Ayrıca ihracat yoluyla belli oranda döviz sağlansa bile, kâr, lisans transferleri ve transfer fiyatlaması yollarıyla bu dövizin çok daha fazlasını yurt dışına çıkardıklarından, ödemeler dengesi üzerindeki net etki, daima olumsuz olmaktadır.

c) Yabancı şirketlere sağlanan teşvik tedbirleri nedeniyle uygulanan vergi ayrıcalıkları, devletin bu şirketlerin faaliyetlerinden elde edeceği vergi gelirlerinin sınırlı bir düzeyde kalmasına neden olmaktadır. Birçok ülkede şirket kazançları ilk 5-10 yıl vergiden bağışık tutulduğu gibi, ithalatta ödenmesi gereken gümrük vergileri de ya taksitlerle alınmakta yada bunlara % 80-90 oranlarına varan muafiyet tanınmaktadır.

d) Ortak girişim yatırımlarının işsizlik sorununun çözümüne olumlu katkı sağlayacakları da çok şüphelidir. Yabancı ortaklar gerek getirdikleri teknolojinin sermaye yoğun olması ve gerekse çeşitli sosyal sorunlarla karşılaşmak için mümkün olduğu kadar üretimde sermaye/işgücü oranını yüksek tutmaya çalışmaları nedeniyle, önemli sayıda işçi istihdam etmemektedirler. Ayrıca üst kademe yöneticilerinin kendilerinden olmasını istediklerinden, yönetici yetiştirilmesi konusunda da genellikle duyarlı değildir.

e) Ortak girişimler, üretilen malların nitelikleri nedeniyle sınırlı tüketici gruplarının ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik olduğundan, toplumun temel ihtiyaçlarını karşılamak ve böylece ekonomik kalkınmaya katkıda bulunmaktan da uzaktır.

IV. AZ GELİŞMİŞ ÜLKELERDE ORTAK GİRİŞİM UYGULAMALARI

Az gelişmiş ülkelerde ortak girişim tipi yatırımlar, genellikle ÇUŞ'ler tarafından yapılmaktadır. ÇUŞ'lerin ülke dışında faaliyet göstermelerinin temel nedeni kârdır. Bu işletmelerin riski ve kârı birlikte ele almaları gerekmektedir. ÇUŞ'ler bu yatırımlara girişmeden önce, iki önemli faktörü iyi düşünmeli ve hangi ülkede ne şekilde bir faaliyet göstereceklerine karar vermeleri gerekmektedir. Söz konusu şirketlerin, az gelişmiş ülkelerde ortak girişim

şeklinde yatırım yapmaları, genellikle bu girişimin geleceği açısından daha güvenli olabilir. Böylece yabancı şirketin bu ülkelerde karşılaşılabileceği bürokratik, yasal ve sosyal engeller, yerli ortak sayesinde daha kolaylıkla çözülecektir.

Az gelişmiş ülkeler başlangıçta, gelişmenin anahtarı olarak gördükleri yabancı sermayeye karşı ılımlı bir tutum içinde olmakta, daha sonra ise çok uluslu şirketlere karşı tavırlarını değiştirmektedirler. Bu açıdan bakıldığında çok uluslu işletmelerin, az gelişmiş ülkelerde geçici oldukları ve uzun süre faaliyet gösteremedikleri sonucuna varabiliriz. Örneğin Peru hükümeti, yabancı sermayeye ait işletmelerin satın alınması ve bunları ülke vatandaşlarına satma imkanı sağlayan yasalar çıkarmıştır. Az gelişmiş ülkelerde yabancı düşmanlığı olumsuz bir davranış biçimi olarak ortaya çıkmaktadır. Bu ülkeler genellikle % 100 yabancı sermaye yatırımlarını ve yabancı ortağın payının daha fazla olduğu girişimleri, milliyetçilik hareketleri nedeniyle istemeyebilirler. Örneğin, Hindistan hükümeti, yerli kola üretimini geliştirmek için Coca Cola firmasından faaliyetlerini sona erdirmesini istemiştir. Bu gibi uygulamalar sonucunda, az gelişmiş ül-

kelerdeki yabancı sermaye miktarında azalmalar kaydedilecek ve bu ülkelerin çekiciliği kalmayacaktır.

Ortak girişim'ler çok uluslu şirketlerin en çok başvurdukları bir yoldur. Bu şirketler ortak girişim konusunda çeşitli alternatifler üzerinde dururlar. Riskin fazla olduğu az gelişmiş ülkelerde % 50'den az bir payla ortak olmak tercih edilirken, gelişmiş ülkelerde bu oran % 50'den daha yukarılara çıkabilmektedir. Bu çeşit yatırımlar, çok uluslu şirketlere bazı yararlar sağlayabilir. Sermaye bulma imkanı, çevresel faktörler ve faaliyet gösterilen ülke hükümetlerinin baskısının azaltılması ilk akla gelenlerdir. Bu konudaki örneklerden biri, orta büyüklükte bir işletme olan Kysor Industrial işletmesinin Batı Avrupa'da % 50, İngiltere'de % 50, Meksikada ise % 45 oranında ortak girişime katılmış olmasıdır. Görüldüğü gibi firma, az gelişmiş bir ülke olan Meksika'da öz sermaye payını düşük tutmuştur. Ortak girişim gerçekleştiren çok uluslu bir şirket, genellikle yerli ortağın özel sektör de faaliyet göstermesini tercih eder. Fakat bazı az gelişmiş ülkeler, belirli sektörlerde çok uluslu işletmelerin kamu kuruluşlarıyla ortak girişim gerçekleştirmesi için baskı yapabilirler. Örnek olarak Brezilya, Hindistan, Mısır ve Cezayir verilebilir.(23). Eğer yabancı şir-

(23) Y.K. SHETTY, "Managing the Multinational Corporation: European and American Styles", MANAGEMENT INTERNATIONAL REVIEW, CXIX, S.3 (1979), s.39-45.

ket, bu alanlara yatırım yapmak istiyorsa, ev sahibi ülkenin istediğini kabul etmek zorunda kalacaktır.

Az gelişmiş ülkeler ve Avrupa Topluluğu arasındaki ilişkinin ortak girişimler açısından ele alınması oldukça önemlidir. Bu konuya girmeden önce, Avrupa Topluluğu rekabet kuralları çerçevesinde, ortak girişimlerden kısaca söz etmek gereklidir.

Ortak girişim biçimindeki bir yatırımda, eğer katılan teşebbüsler açıkça ve fiili olarak birbirinin rakibi iseler, AT'nun ilgili pazarında rekabet ve üye ülkeler arasındaki ticaret üzerinde olumsuz etkiler meydana gelmişse, söz konusu ortak girişimlere izin verilmeyecektir. Yani aynı ekonomik faaliyet düzeyindeki teşebbüsler arasında, diğer bir ifade ile, rakip teşebbüsler arasında kurulan bir ortak girişime izin verilebilmesi için, incelenmesi gereken hususlar, "ilgili pazardaki rekabet ve üye ülkeler arasındaki ticaret" üzerindeki kısıtlayıcı uygulamalardır. Bu çerçevede, ortaklık anlaşmasının maksat veya etkileri bakımından, ortak girişim kuran rakip teşebbüsler ile ilgili pazardaki diğer teşebbüsler arasında rekabeti önemli ölçüde kısıtlıyor olup olmadığının tespit edilmesi gerekir (24). Eğer ortak girişim anlaşması rekabette ve üye ülkeler arası ticarete önemli bir olumsuz etki meydana getirmekle beraber, sebep olduğu bu etkiyi telafi edecek büyüklükte yarar yada avantajlar sağlıyor ise, bu girişime muafiyet tanınacaktır.

(24) İNECİ, s.1-67.

Az gelişmiş ülkeler genellikle Avrupa Topluluğu üyesi değildirler. Fakat bu ülkeler, AT içinde, bazı kurallara bağlı kalmak koşuluyla ortak girişimlerde bulunabilirler. Bu koşulları şu şekilde açıklayabiliriz.

Eğer bir ortak girişim, AT içinde kurulmuş ve bu ortak girişimi kuran taraflardan biri, Ortak Pazarın dışında yerleşik bulunuyorsa, bu girişime izin verilebilmesi için, yatırımın üye ülkeler arası ticaret üzerinde olumsuz etkiler yaratmaması gereklidir.

Avrupa Topluluğu dahilinde faaliyet gösteren, yan kuruluşları bulunan Topluluk üyesi olmayan, iki işletme tarafından kurulan ortak girişime izin verilebilmesi için, bu yatırımın AT içinde rekabete aykırı etkiler doğurmamış olması ve üye ülkeler arası ticareti etkilememiş olması gerekmektedir. Eğer taraflardan hiçbirinin AT içinde faaliyet gösteren yan kuruluşları bulunmuyorsa ve ortak girişim topluluk dışında kurulmuş ise diğer yandan ana teşebbüslerin yaptıkları ihracatlarla, AT'da kazanmış oldukları yüksek payları mevcutsa ve bu girişimin topluluk içinde önemli bir etki doğuracağı tespit edilmişse bu ortak girişime izin verilecektir.

İ k i n c i B ö l ü m

T Ü R K E K O N O M İ S İ N D E O R T A K G İ R İ Ő İ M B İ Ç İ M İ N D E K İ Y A T İ R İ M L A R

I. T Ü R K İ Y E ' D E Y A B A N C I S E R M A Y E Y A T İ R İ M L A R I N I N T A R İ H İ G E L İ Ő İ M İ

Türkiye'de yabancı sermaye yatırımlarının yaklaşık bir buçuk asırlık geçmişı vardır. Bu geçmişı bilmeden sadece günümüz uygulamalarından bahsetmek doğru olmayabilir. Bu nedenle Türkiye'de yabancı sermaye yatırımlarının tarihi gelişimini, beş dönem halinde inceleyeceğiz. Bunlar sırasıyla şöyledir.

A. OSMANLI DÖNEMİ

Ülkemizin yabancı sermaye ile tanışması, ilk defa 1838 Ticaret Anlaşmasıyla olmuştur. 1827 yılında Osmanlı Donanmasının İngiltere'ye, Fransa'ya ve Rusya'ya yenilmesi, Rusların Edirne'yi alması, Mısırlı Mehmet Ali Paşanın İstanbul'u tehdit etmesi sonucunda, Sultan Mahmut Ruslarla

anlaşma imzaladı. Fakat daha sonra gelişmeleri kendi çıkarına aykırı görünce, teminat anlaşması yaptı. Bu teminata karşılık istenen bedel, 1838 Ticaret Antlaşmasıydı.

1838 Ticaret Antlaşması, Osmanlı İmparatorluğunda iç ticarete yabancılar için geçerli olan mevcut uygulamaları öncelikle İngilizler ve genellikle tüm yabancılar için kaldırmayı amaçlamaktaydı. Böylece yabancılar, Osmanlı tüccarlarına tanınan bütün haklardan eşit olarak yararlanma imkânına kavuşuyorlardı.

Osmanlı orduları Avrupa içinde durdurulup dönüş dönemi başlayınca, toprağa dayanan gelir kaynakları ortadan kalkmaya başladı. Tarım kesiminden yeni vergiler toplamaya imkan kalmadı. Bu durumda devletin asgari hizmetlerini yürütebilmesi için başvurabileceği tek kaynak borçlanma oluyordu. 1854 yılında Kırım Savaşıyla birlikte ilk dış borçlanma yapıldı.

Zincirleme borçlanmalar ve Avrupalı ülkelerin baskısı sonunda, 1881 yılında "Muharrem Kararnamesi" ile "Düyunu Umumiye" sistemi getirildi. Tuz ve tütün tekelleri, pul ve daha başka vergiler Düyunu Umumiye'ye bırakıldı.

Düyunu Umumiye ile beraber Osmanlı İmparatorluğunda yabancı sermayeli yatırımlarda artmıştır. 1865 yılında Balıkesir bor madenlerinin işletilmesi, yirmi yıllığına bir Fransız firmasına verilmiştir.

1838 Ticaret Antlaşması, yabancılara Osmanlılarla aynı hakları tanıdığından yabancı sermaye yatırımları ve işletmeleri hakkında açık ve yeterli bilgi bulmak güçtür. Bir tahmine göre Osmanlı İmparatorluğunda tüm sınai kuruluşlardaki sermayenin % 10'u yabancılara, % 50'si Rumlara, % 5'i Yahudilere ve % 15'i Müslüman Türklere ait bulunuyordu.

Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyetinin yöneticileri hukuka saygınlık göstererek, Osmanlı Hükümetinin dış borç ve yabancı sermaye konusundaki yükümlülüklerini üstlendiler.

B. CUMHURİYET DÖNEMİ

1923 İzmir İktisat Kongresinde Atatürk, yabancı sermayeye karşı olmadığını, Türk Kanunlarına uyması şartıyla yabancı sermayeye gerekli güvenceyi vermeye her zaman hazır olduğunu açık bir şekilde belirtmiştir. Gerçekten 1923'te Hükümet, Chester Projesi olarak bilinen ancak sonradan kağıt üzerinde kalan demiryolları ve bazı bayındırlık işleriyle ilgili bir tasarıya kabul ederek uygulamaya geçmiştir.

Bu arada millileştirme hareketi 1928 yılında başlayarak hız kazanmış, izleyen yıllarda demiryolu, elektrik, su, tramvay gibi kamu hizmetleri sayılan alanlarda faaliyet gösteren yabancı sermayeli kuruluşların birçoğu devletleştirilmiştir. 1929 ekonomik bunalımı sonucunda, dünyadaki pek çok ülke yabancı sermaye yatırımlarının çoğunu tasfiye etmiştir.

1929 yılında dünyadaki ekonomik kriz döviz kontrolü konusunu ön plana çıkarmıştır. Cumhuriyet hükümeti 1929 yılında yürürlüğe giren 1447 sayılı Menkul Kıymetler ve Kambiyo Borsaları Kanunu ile döviz alım ve satımı için bazı yeni uygulamalar getirmiştir. Menkul kıymetler ve kambiyo borsalarında işlem görecekt yabancı hisse senetleri ve tahviller ile yabancı paralar, doğrudan Maliye Bakanlığının iznine bağlanmıştır. Yani kambiyo ve yabancı paraların alım satımı yasaklanmıştır.

1930 yılında yürürlüğe giren Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkındaki Kanun, kambiyo, tahvil alım satımının, kıymetli madenlerin memleketten ihracı veya memlekete ithalinin tanzim ve sınırlandırmasına Bakanlar Kurulunu yetkili kılıyordu. Bunun anlamı da Türk parasının konvertibiletinin kaldırılmasıydı.

1947 yılında çıkarılan Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkındaki 13 Sayılı Kararname ise yabancı sermaye konusunda, Cumhuriyet döneminin ilk açık düzenlemesini getiriyordu. Buna göre Türkiye'de iş yapmak isteyen yabancıların gerekli nakdi sermayeyi ve işletme akçelerini döviz olarak dışarıdan getirmeleri zorunluluğu konuyor ve yapılacak yatırımın yurdun kalkınması için yararlı görülecek alanlarında veya ihracatı arttırıcı nitelikteki ticaret sahalarında olması şartı ile yabancı sermayeye transfer garantisi tanınıyordu.

C. 1950 SONRASI DÖNEM

II. Dünya Savaşı sonrasında ekonomik kalkınmanın hızlandırılması amacıyla, yabancı sermaye 1950 yılından itibaren kanunlarla teşvik edilmiş, bu amaçla sırasıyla aşağıdaki kanunlar çıkarılmıştır.

Türkiye'de yabancı sermayenin teşviki konusunda çıkarılan ilk kanun 1.3.1950 tarihli "Hazinece Özel Teşebbüslere Kefalet Edilmesine ve Döviz Teahhüdünde Bulunulmasına Dair" çıkarılmıştır. Bu yasayla hem ülkeye gelen yabancı sermayeye belirli şartlar altında transfer garantisi verilmiş hem de dışarıdan borç almak isteyen işletmelere borçlarını dövizle transfer etme imkanı getirilmiştir.

9.8.1951 tarihli "Yabancı Sermaye Yatırımlarını Teşvik Kanunu" ise, sermaye kavramının dar tutulması, kâr ve anapara transferleri için sınırlar koyması nedenleriyle, beklenen ölçüde yabancı sermaye akımı sağlayamamıştır.

Amerikalı uzman Randall tarafından 18.1.1954 tarihinde hazırlanan 6224 sayılı "Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu", Türkiye'yi yabancı sermaye için cazip hale getirmeyi amaçlamaktaydı. Türkiye'de direkt yabancı sermaye yatırımları genel olarak 6224 sayılı kanuna tabidir. Türkiye'ye gelen yabancı sermaye, yıllar itibarıyla değişiklik göstermiştir. Bu durum Tablo 2'de gösterilmiştir.

TABLO: 2
YILLAR İTİBARIYLA TÜRKİYE'YE GELEN
YABANCI SERMAYE
(Milyon \$)

<u>Yıllar</u>	<u>Yıllık</u>	<u>Birikimli</u>
1954 Öncesi	2,8	2,8
1954	2,2	5,0
1955	1,2	6,2
1956	3,4	9,6
1957	1,3	10,9
1958	1,1	12,0
1959	3,4	15,4
1960	1,9	17,3
1961	1,2	18,5
1962	4,2	22,7
1963	4,5	27,2
1964	11,9	39,1
1965	11,6	50,7
1966	9,7	60,4
1967	9,0	69,4
1968	13,9	83,3
1969	13,2	96,5
1970	9,0	105,5
1971	11,7	117,0
1973	67,3	197,3
1974	-7,7	189,6
1975	15,1	204,7
1976	8,9	213,6
1977	9,2	222,8
1978	11,7	234,5
1979	-6,4	228,1
1980	97,0	325,1
1981	337,5	662,6
1982	167,0	829,6
1983	102,7	932,3
1984	271,4	1203,7
1985	234,5	1438,2
1986	364,0	1802,2

KAYNAK: Devlet Planlama Teşkilatı.

16.3.1954 tarihinde kabul edilen 6326 sayılı "Petrol Kanunu" ise, Türkiye'de faaliyette bulunan yabancı şirketlerin petrol arama, sondaj, üretim, tasfiye ve dağıtım işlerini düzenlemek üzere çıkarılmıştır. Kanuna göre yatırımcı, petrol çıkarılmasına ilişkin her türlü malzemeyi gümrük ödemediği ithal etme ve Türkiye'de elde ettiği kârları belli şartlarla dışarıya transfer etme hakkına sahiptir.

D. PLANLI DÖNEMDE YABANCI SERMAYE

Türkiye Cumhuriyeti kurulduğu zaman, yabancı sermayeye karşı genel yaklaşım, iyi niyetli ve olumlu olmakla beraber, planlı kalkınma dönemine gelinceye kadar işbaşına gelen hükümetlerin siyasal eğilimlerine göre, yabancı sermaye politikaları da değişiklik göstermiştir. Planlı dönemde de hükümetlerin politik tercihlerine göre izledikleri yabancı sermaye stratejileri belirli sapmalar göstermiş, bu sapmalar plan ve programlara yansımıştır. Bütün dönemlerde ortak olan özellik, genellikle yabancı sermayeden ürkülmesi ve liberal bir nitelik taşıyan teşvik tedbirlerine rağmen, yabancı yatırımlar için uygun bir ortamın oluşturulamamasıdır.

1-) I. Beş Yıllık Plan (1963-1967)

I. Beş Yıllık Plan içerisinde yabancı sermaye konusunda özel hükümler getirilmemiş, konuya sadece ödemeler dengesine katkısı açısından yaklaşmıştır. Direkt yaban-

cı sermaye yatırımlarının, kalkınmaya verimli olarak katılmasını sağlayacak tedbirler ele alınmış, fakat teknoloji transferi üzerinde hiç durulmamıştır.

2-) II. Beş Yıllık Plan (1968-1972)

Bir öncekinin aksine teknoloji transferi konusu büyük ağırlık kazanmıştır. Direkt yabancı sermayeye döviz ve teknoloji kaynağı olarak önem verilmiş ve Türk müteşebbislerin yetersiz oldukları alanlara yatırım yapmaları üzerinde durulmuştur.

3-) III. Beş Yıllık Plan (1973-1977)

Dış ödeme konusunda herhangi bir sıkıntının olmadığı dönemde hazırlanmış olması nedeniyle, yabancı sermayenin ülkeye çekilebilmesi için önemli bir teşvik getirilmemiştir. 1974 yılında Türkiye'ye yabancı sermaye girişi, verilen izinlere oranla % 38 gibi düşük bir seviyede kalmıştır.

4-) IV. Beş Yıllık Plan (1979-1982)

Yabancı sermayeye diğer planlardan daha fazla yer vermesine rağmen, 1979'da 6224 Sayılı Kanun kapsamında faaliyet gösteren yabancı sermayeli firma sayısında düşme olmuştur. III. plan döneminde 118 olan firma sayısı, 1979'da 91'e düşmüştür. Fakat 1980 yılından sonra uygulanan ekonomi politikalarının katkılarıyla, yabancı sermayeli firma sayısında önemli ölçüde artışlar kaydedilmiştir.

E. 1980 SONRASI YABANCI SERMAYE

24 Ocak 1980 ekonomik istikrar tedbirlerinin yabancı sermaye üzerindeki olumlu etkileri açıktır. 1980 yılından sonra yurdumuza gelen yabancı sermaye miktarında önemli artışlar olmuştur. 1984 yılında çıkarılan bir kanunla, yabancı sermaye konusunda yetkili kılınan merci, Devlet Planlama Teşkilatı olmuştur.

1980 yılından itibaren mücadele edilen yabancı sermaye yatırımları, turizme, askeri uçak, elektronik, gıda, tütün, otomotiv, bankacılık sektörlerinde yoğunlaşmaktadır.

II. KANUNİ CERÇEVE

Türkiye'de ortak girişim biçimindeki yatırımlarla ilgili olarak, ayrı bir yasal düzenleme yoktur. Bu yüzden konuyla ilgili açıklamalar, yabancı sermaye doğrultusunda yapılmış ve üç temel kanun altında incelenmiştir.

A. 6224 SAYILI YABANCI SERMAYEYİ TEŞVİK KANUNU

Türkiye'ye gelen ve önemli miktarlara ulaşan yabancı sermaye, esas olarak 6224 Sayılı "Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanununa" göre ülkeye gelmektedir. Bu kanuna göre, yatırım yapılacak teşebbüsün, memleketin iktisadi kalkınmasına yararlı olması, Türk ve özel sektörüne açık bulunan bir faaliyet sahasında çalışması, tekel ve özel imtiyaz ifade etmemesi gerekmektedir.

6224 Sayılı Kanunda "sermaye" kavramı geniş tutulmuştur. Kanunun 2. maddesine göre, bir kuruluşun kurulması, tevsiî yada yeniden faaliyete geçirilmesi için gereken, 1) yabancı sermaye biçimindeki kapital, 2) makina, teçhizat, alet ve bu nitelikteki mallar, yedek parçalar ve malzeme ile Yabancı Sermayeyi Teşvik Komitesinin kabul edeceği diğer gerekli mallar, 3) lisanslar, patent hakları ve alemeti farika gibi fikri haklar ve hizmetlerdir.

Yabancı sermayeye mali konularda da birçok kolaylıklar tanınmıştır. Faaliyet sonucu elde edilecek kâr'a vergi payı çıkarıldıktan sonra herhangi bir sınırlama olmadan transfer olanağı sağlanmıştır. Girişimin kısmen yada tümüyle tasfiyesi durumunda, satış gelirinin yabancı ortağa isabet eden miktar ile girişimdeki ana sermayenin makul fiyatla satışı sonucu elde edilecek gelirin ve dış kredilerin taksit ve faizlerinin transferine de olanak tanımıştır. Hisse senetlerinin temettüleri yada hisse senedi satışı sonucu elde edilecek gelirin de transferi mümkündür. Bir başka mali kolaylık da Maliye Bakanlığının, yabancı sermayeli kuruluşun alacağı dış kredilerin taksit ve faizleri için teminat yada kefalet karşılığı, bir milyar Türk lirasını geçmemek üzere Bakanlar Kurulu kararıyla kefalet verebilmesi olanağıdır.

Yabancı sermayeli işletmelere, etüd, kuruluş ve işletme dönemlerinde işçi, ustabaşı, teknik eleman, uzman ve

kalifiye personeli, Bakanlığın izniyle çalıştırabilme olanağı tanınmıştır. Bu kişilere bazı gümrük muafiyetleri ve kazaçlarının dışarıya transferi olanakları da sağlanmıştır.

Kanun, yerli girişimcilere tanınan tüm haklar, muafiyetler ve kolaylıklardan aynı sahada çalışan yabancı sermayeli kuruluşların da yararlanabilmelerine imkan vermektedir.

13.3.1986 tarihli "Yabancı Sermaye Çerçeve Kararı", 6224 Sayılı Kanunla ilgili olarak, yabancı sermaye ile ilgili müsaade esaslarını tespit etmektedir.

Yabancı sermaye ile ilgili tüm izinleri, Devlet Planlama Teşkilatı, Yabancı Sermaye Başkanlığı yürütür. Verilecek müsadelerle ilgili müracatlar, bu kuruluşa yapılacaktır.

Toplam yabancı sermaye tutarı 50 milyon Amerikan dolarını aşmayan yatırım ve iştiraklere izin vermeye ve yatırım teşvik araçlarından yararlandırmaya Devlet Planlama Teşkilatı yetkilidir. Bu miktarı aşan yabancı sermaye yatırım ve iştirak müracatlarının ön incelemesi, Devlet Planlama Teşkilatı tarafından yapılır ve izin için Bakanlar Kurulunun onayına sunulur. Bundan başka mevcut yabancı sermaye iştirakli şirketlerin, sermaye artışı, kapasite tevsi, ortaklık müsadeleri, lisans, know-how ve teknik yardım anlaşmalarının izinlerini yine Devlet Planlama Teşkilatı vermektedir (25).

(25) Devlet Planlama Teşkilatı, Yabancı Sermaye Mevzuatı ve Yapılabilirlik Raporu Esasları, Ankara, 1986, s.1-10.

25.5.1986 tarihli "Yabancı Sermaye Çerçeve Kararı Hakkında Tebliği" ile ilgili açıklamaları ve dışarıda yerleşik kişi ve kuruluşlardan istenen "yapılabilirlik raporunu" ekler kısmında bulabilirsiniz.

B. 6326 SAYILI PETROL KANUNU

1954 yılında yürürlüğe giren ve bazı hükümleri değiştirilen 6326 Sayılı Petrol Kanununa göre de, ülkemizde yabancı sermaye yatırımları yapılmaktadır.

Kanun, yabancı yatırımcıya petrol arama, işletme ruhsatnameleri ve belge talep etme hakkını tanımaktadır. Ayrıca, yabancı yatırımcı her türlü petrol işleri ile ilgili olarak ihtiyaç duyduğu malzemeyi, hiçbir gümrük ödemedi yurt dışından ithal etmek hakkına sahiptir. Bundan başka, elde ettiği kârları, kanunda öngörülen şartlarda, vergilerini ödedikten sonra yurt dışına transfer edebilmektedir. Petrol Kanunu'nda daha sonra 6558 ve 6987 sayılı kanunlarla bazı değişiklikler yapılmıştır.

C. 1567 SAYILI TÜRK PARASININ KIYMETİNİ KORUMA HAKKINDA KANUNA DAYALI, 17 SAYILI KARAR

Genel olarak 1567 sayılı kanuna dayalı kararnameler Türkiye'de üretim faaliyetini amaçlamayan, irtibat bürosu ve temsilcilik niteliğindeki yabancı sermayeli kuruluşların faaliyetlerinin düzenlenmesini öngören bir kanundur.

Bu mevzuata göre Türkiye'ye gelecek yabancı sermayeli şirket, T.C. Merkez Bankası ile Maliye Bakanlığına başvurur. Türk Parasının Kıymetini Koruma Mevzuatına göre ülkeye giren sermaye, belli şartları yerine getirirse ülkeden geri çıkabilir. 6224 Sayılı Kanun kapsamı dışında kalan gerçek ve tüzel kişiler, dış ülkelere kredi sağlayabilirler. Ancak bu kredinin alınabilmesi için Maliye Bakanlığı aracılığı ile Bakanlar Kurulunun izin vermesi gerekir. İzin verilen borçlanmaların ana para taksitleri ile faizleri, ödenme tarihindeki cari kur üzerinden transfer edilebilir. Bu kanaldan Türkiye'ye gelen yabancı sermaye, yaptığı yatırım sonucunda kâr elde etmiş ise, bu kârın bir kısmı Merkez Bankasında bloke edilir. Bloke edilen kâr, ancak ülke içinde kullanılmak şartıyla de bloke edilebilir (26).

III. TÜRKİYE'DE YABANCI SERMAYEYİ TEŞVİK KANUNUNA TABİ

YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI

Türkiye'ye Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu'nun çıktığı 1954'ten 1979 yılına kadar gelen yabancı sermaye tutarı 228 milyon dolardır. 1980'den sonra yeniden düzenlenen teşvikler sonucu, bugüne kadar izne bağlanan sermaye tutarı ise, 2,1 milyar dolara ulaşmıştır. Görüldüğü gibi Türkiye'

(26) Rıdvan KARLUK, Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları, İstanbul Ticaret Odası Ya.No.13, İstanbul, 1983, s.48-50.

nin yıllar zarfıyla kaydettiği ekonomik gelişmeler, yabancı firmaların Türkiye'ye olan ilgisini gittikçe arttırmış ve bunun sonucunda, beklentilerin üzerinde yabancı sermayeye izin verilebilmiştir.

1986 yılı sonu itibariyle Türkiye'de faaliyette bulunan yabancı sermayeli kuruluşların sayısı 610'dur. Bu 610 firmanın 126'sı % 100 yabancı sermaye yatırımdır. Yani bu kuruluşların içinde hiç yerli ortak yoktur. Geriye kalan 484 kuruluş ise, ortak girişim biçimindeki yatırımları kapsamaktadır. Tablo 3'de firma sayısı ve ortaklık payları açık bir şekilde gösterilmiştir.

TABLO : 3

1986 YILI SONU İTİBARIYLA TÜRKİYE'DE FAALİYETTE BULUNAN YABANCI SERMAYELİ KURULUŞLARIN SAYISI VE ORTAKLIK PAYLARI

<u>Firmaların Pay Oranları</u>	<u>Firma Sayısı</u>
% 100 Yabancı Sermayeli Kuruluşlar	126
% 99,99-% 91 Arası Yab.Ser.Kur.	87
% 90 -% 80 Arası Yab.Ser.Kur.	44
% 79 -% 70 Arası Yab.Ser.Kur.	29
% 69 -% 60 Arası Yab.Ser.Kur.	19
% 59 -% 50 Arası Yab.Ser.Kur.	48
% 49 -% 40 Arası Yab.Ser.Kur.	150
% 39 -% 30 Arası Yab.Ser.Kur.	41
% 29 -% 20 Arası Yab.Ser.Kur.	28
% 19 -% 10 Arası Yab.Ser.Kur.	24
% 9 -% 1 Arası Yab.Ser.Kur.	14
TOPLAM	<u>610</u>

KAYNAK: Devlet Planlama Teşkilatı

Tablodan'da anlaşıldığı gibi Türkiye'de yatırım yapmak isteyen yabancı sermayeli kuruluşlar, genellikle ortaklık paylarının yüksek olmasını arzulamaktadırlar. Yani yabancı ortak, yönetimde üstün durumda olmayı istemektedir. Yönetimde yabancı ortağın üstün olduğu firmaların sayısı, yerli ortağın söz sahibi olduğu firmaların sayısından daha fazladır. Genelde ortak girişimlerin, % 49- % 40 arası ortaklık paylarında kurulduğunu ve bu oranlarda firma sayısının arttığı görülmektedir. Bunun birçok sebebi olabilir. Örneğin, yabancı yatırımcı Türkiye'de ki bürokratik engelleri daha kolay aşmak için bir yerli ortağa ihtiyaç duyabilir, yatırım sonucunda oluşabilecek risklere daha az oranda katlanmak isteyebilir, ülkede değişiklik gösteren politik istikrar sonucunda doğabilecek millileştirme hareketlerinden fazla etkilenmemek için ortaklık paylarını az tutmak isteyebilirler.

1986 yılında ortak girişimlerin sektörel dağılımına bakılacak olursa, hizmetler sektörüne daha fazla yatırım yapıldığı görülür. Bunu sırasıyla imalat, tarım ve madencilik sektörleri izlemektedir. Tablo 4'de bu durum gösterilmiştir.

TABLO: 4

ORTAK GİRİŞİMLERİN SEKTÖREL DAĞILIMI

<u>Sektörler</u>	<u>Firma Sayısı</u>
Hizmetler Sektörü	246
İmalat "	233
Tarım "	10
Maden "	5
TOPLAM:	484

KAYNAK: Devlet Planlama Teşkilatı, Yabancı
Sermaye Raporu

% 100 yabancı sermayeli yatırımların sektörel dağılımında ise, en fazla girişim yine hizmetler sektöründe olmuştur. Daha sonra bunu, Tablo 5'de görüldüğü gibi imalat sektörü, tarım ve maden sektörü izlemektedir. Fakat burada dikkati çeken nokta, % 100 yabancı sermayeli yatırımların, ortak girişimlere göre imalat sektöründe çok az miktarda yapıldığıdır. Demek ki % 100 biçimindeki yatırımlar, imalat sektörünü fazla cazip bulmadıklarından bu alana gelmek istememektedirler.

TABLO: 5

% 100 YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ
SEKTÖREL DAĞILIMI

<u>Sektörler</u>	<u>Firma Sayısı</u>
Hizmetler Sektörü	113
İmalat "	10
Tarım "	2
Maden "	1
TOPLAM	126

KAYNAK: Devlet Planlama Teşkilatı

Türkiye'de % 100 yabancı sermayeli firmaların menşei ülkeye göre dağılımı incelenecek olursa, en fazla yatırım Amerika tarafından gerçekleştirilmiştir. Daha sonra Suriye, İngiltere, İran, İsviçre, ABD'lerini izlemektedirler. Ortak girişim biçimindeki yatırımlar ise en fazla Batı Almanya, İsviçre, Amerika ile yapılmaktadır. Tablo 6'da iki durumda rahatlıkla görülebilir.

TABLO: 6

TÜRKİYE'DE 1986 YILI İTİBARIYLA ORTAK GİRİŞİMLERİN VE % 100
YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ MENŞEİ ÜLKEYE GÖRE DAĞILIMI

<u>Ülkeler</u>	<u>% 100 Yabancı Sermayeli Firma Sayısı</u>	<u>Ortak Girişim Biçimin- deki Yatırımlarda F.S.</u>
ABD	24	54
Avusturya	2	6
Bahreyn	1	1
Batı Almanya	6	85
Belçika	1	6

TABLO 6'NIN DEVAMI

Birleşik Arap Emirliği		4
Bulgaristan		1
Güney Kore		1
Danimarka		7
Fillandiya	1	2
Fransa	2	8
Hollanda	6	17
İngiltere	13	28
Irak	2	7
İran	12	33
I.K.B		8
I.F.C		2
İsrail	1	1
İspanya	1	
İsviçre	10	67
İsveç	2	5
İtalya	4	7
Japonya	1	6
Karma	11	38
Katar	1	
K.K.T.C	1	2
Kanada		1
Kuveyt	1	1
Libya		2
Lintestayn		2

TABLO 6'NIN DEVAMI

Lübnan	2	7
Lüksemburg	1	4
Mısır		2
Monako		1
Pakistan	2	1
Panama		4
Suidi Arabistan	2	20
Suriye	14	33
Tunus	1	
Ürdün		9
Yugoslavya		1
Yunanistan	1	
Yeni Zelanda		1
TOPLAM	<u>126</u>	<u>484</u>

KAYNAK: Devlet Planlama Teşkilatı

Yabancı sermaye konusunda, 1980 yılında yapılan teşkilat ve mevzuat düzenlemelerinden olumlu sonuç alındığı ve 1980-1983 döneminde verilen yabancı sermaye izinlerinin 705 milyon dolara yükseldiği görülmektedir.

1984-1987 döneminde verilen yabancı sermaye izinlerinin, yabancı sermaye mevzuatında 1984-1986 yıllarında yapılan değişiklikler neticesinde, bir önceki dört yıllık döneme göre % 138 artış göstererek, 1.681.0 milyon dolara u-

laştığı tespit edilmekte, 1988 Ocak-Eylül döneminde verilen yabancı sermaye izinleri toplamının da 627 milyon dolar olduğu anlaşılmaktadır. 1988 Eylül ayı sonu itibariyle verilen toplam yabancı sermaye giriş izni 2.965.7 milyon dolara ulaşmıştır.

Verilen yabancı sermaye izinleri kimya, elektrik, ve elektronik, savunma sanayi gibi ileri teknolojiye dayanan sektörlerle, gıda, otomotiv, turizm ve bankacılık gibi diğer önemli sektörlerde yoğunlaşmaktadır.

1988 yılı Eylül ayı sonu itibariyle yabancı ortaklı 1050 firma ülkemizde faaliyet göstermekte olup, bu şirketlerin sermayeleri toplamı 1.393.6 milyar liradır. Bu durum Tablo 7'de gösterilmiştir.

TABLO: 7

TÜRKİYE'DE FAALİYETTE BULUNAN YABANCI SERMAYELİ FİRMALARIN
YILLAR İTİBARIYLA DURUMU
(Milyon TL.)

<u>YILLAR</u>	<u>Firma Sayısı</u>	<u>Mevcut Yabancı Sermaye</u>	<u>Şirketlerin Toplam Sermayesi</u>	<u>Top Ser. İçindeki Yab.Ser.P.</u>
1976	106	2318	5771	40,2
1977	99	2480	6326	39,2
1978	97	2818	7945	35,5
1979	91	2518	8480	29,7
1980	100	9642	28390	34,0
1981	127	19012	47400	40,1
1982	170	43646	100196	43,6

TABLO 7 'NİN DEVAMI

1983	185	61352	147109	41,17
1984	267	117902	254775	46,3
1985	421	207858	464984	44,7
1986	610	302909	707164	42,8
1987	839	435568	906035	45,4
1988	1050	636402	1393638	45,7

(Ocak-Eylül)

KAYNAK: Devlet Planlama Teşkilatı

1988 yılındaki bir diğer önemli gelişme de, mevzuatta yabancı sermayeyi teşvik edici yönde yapılan bazı değişiklikler olarak görülmektedir. Bu değişikliklerle kâr taransferi sırasındaki gecikme ortadan kaldırılarak, yerli ve yabancı ortakların kâr dağılımında eşitlik tesis edildiği, ayrıca yurt dışında yerleşik kişi ve kuruluşların kambiyo mevzuatı uyarınca, blokeye tâbi olan alacaklarının yabancı sermaye payı olarak kullanılmasının, DPT'nin iznine bağlı olarak mümkün hale getirildiği anlaşılmaktadır.

1988 Haziran ayı sonu itibariyle Türkiye'de faaliyette bulunan yabancı sermayeli kuruluşların ülkelere göre ve sektörlere göre dağılımı Tablo 8 ve Tablo 9'da gösterilmiştir.

TABLO: 8

1988 HAZİRAN AYI SONU İTİBARIYLA TÜRKİYE'DE FAALİYETTE BULUNAN
YABANCI SERMAYELİ KURULUŞLARIN ÜLKELERE GÖRE DAĞILIMI

(Milyon TL)

ÜLKELER	Firma Sayısı	Mevcut Yabancı Sermaye	Toplam Yab.Sermaye İçindeki Payı	Şirketin Toplam Sermayesi	Toplam Sermaye İçindeki Yab.Ser.Payı
A.B.D.	103	89598	14,1	155443	57,6
Afganistan	1	54	0,0	110	49,1
Arjantin	0	84	1,0	200	42,0
Avustralya	1	200	0,0	238	34,0
Avusturya	13	3072	0,4	5645	54,4
B.A.E.	6	9772	1,5	16258	60,1
Bahamas	0	5100	0,3	5667	90,0
Bahreyn	4	5611	0,3	5648	94,0
Belçika	13	12171	1,9	26937	45,2
Bermuda	1	180	0,0	180	100,0
Brezilya	0	5	0,0	6	100,0
Bulgaristan	1	648	0,1	1440	45,0
Cayman Adaları	2	1206	0,2	2106	57,3
Cezayir	1	88	0,0	110	80,0
Çin Halk Cum.	1	49	0,0	100	49,0
Danimarka	8	10053	0,2	21676	46,3
Dubai	0	1469	0,2	1717	85,6
Federal Almanya	164	91935	16,4	239632	33,3
Finlandiya	6	2633	0,4	6512	40,4
Franca	26	39603	8,2	64238	61,7
Güney Kore	2	462	0,1	1640	28,2
Hollanda	39	30055	4,7	42923	70,0
Hollanda Antiller	1	150	0,0	150	100,0
Hong-Kong	3	451	0,1	639	70,6
I.F.C.	2	5619	0,9	91036	6,0
I.K.B.	8	3707	0,6	28713	12,9
İngiltere	80	46065	9,0	73999	60,9
Irak	17	2499	0,4	3353	64,8
İran	124	12234	1,9	15172	80,6
İrlanda	1	51	0,0	104	49,0
İspanya	3	1253	0,2	1814	69,1
İsrail	9	652	0,1	1124	58,0

TABLO 8'İN DEVAMI

ÜLKELER	Firma Mevcut	Toplam	Şirketin	Toplam Sermaye	
	Sayı- Yabancı	Yab.Sermaye	Toplam	İçindeki	
	Sı	Sermaye	Payı	Yab.Ser.Payı	
İsveç	11	9530	1,5	13536	51,4
İsviçre	89	111476	17,5	285101	39,1
İtalya	21	15481	3,0	31723	48,8
İzlanda	0	700	0,1	700	100,0
Japonya	17	10748	1,7	26090	41,2
K.K.T.C.	5	2503	0,4	2659	97,8
Kanada	3	2468	0,4	6603	37,4
Karına	68	0	0,0	0	100,0
Katar	2	390	0,1	403	96,8
Kuveyt	5	8092	1,3	13767	58,8
Liberya	3	538	0,1	640	84,1
Libya	9	22603	0,3	43668	51,8
Liechtenstein	4	2164	0,3	2180	97,0
Lübnan	16	3910	0,8	14318	27,3
Lüksemburg	6	17467	2,9	36039	46,0
Mısır	5	3335	0,5	3980	83,5
Monako	1	142	0,0	312	45,5
Norveç	2	105	0,0	105	100,0
Pakistan	3	2482	0,4	2558	97,0
Panama	3	2495	0,4	3021	82,6
Singapur	0	166	0,0	464	34,9
Sudan	1	344	0,1	944	89,4
Suriye	75	23155	1,4	11333	73,6
Suudi Arabistan	29	8711	1,4	61253	49,1
Tayland	1	200	0,0	200	100,0
Tunus	1	3933	0,6	5035	60,2
Ürdün	19	2230	0,4	2932	76,1
Uruguay	0	636	0,0	800	42,0
Vanuatu	0	350	0,5	350	100,0
Yeni Zelanda	1	40	0,0	40	100,0
Yeni Zelanda O.	0	50	0,0	63	79,4
Yugoslavya	2	3109	0,5	8100	38,4
Yunanistan	3	120	0,0	195	61,5
GENEL TOPLAM	1050	636402	100,0	139638	45,7

KAYNAK: Devlet Planlama Teşkilatı.

TABLO: 9

1988 YILI HAZİRAN AYI İTİBARIYLA TÜRKİYE'DE FAALİYETTE BULUNAN
YABANCI SERMAYELİ KURULUŞLARIN SEKTÖRLERE GÖRE DAĞILIMI

(Milyon TL)

SEKTÖRLER	Firma Sayısı	Mevcut Yab. Ser.	Toplam		Toplam Sermaye İçindeki Yab. Ser. Payı
			Yab. Ser. İçindeki Payı	Şirketlerin Toplam Ser. si	
TARIM TOPLAMI	37	26383	4,1	43470	60,7
Bitkisel Üretim	9	1501	0,2	2102	71,4
Hayvancılık	10	12215	1,9	26410	46,3
Su Ürünleri	2	278	0,0	450	61,8
Ormancılık	2	263	0,0	960	27,4
Tarım Hizmetleri	14	12126	1,9	13548	89,5
MADENCİLİK TOPLAMI	16	7749	1,2	13709	56,5
Metal Madenciliği	3	1927	0,3	2130	90,5
Diğer Madencilik	13	5822	0,9	11579	50,3
İMALAT SANAYİİ TOPLAMI	311	339410	53,3	837048	40,6
Gıda Sanayi	42	33612	5,3	64098	52,4
İçki Sanayii	3	9225	1,4	18101	51,0
Tütün Sanayi	2	1805	0,3	4413	40,9
İplik, Dokuma, Örmecilik, Apre San.	15	37434	5,9	80264	46,6
Hazır Giyim Sanayi	26	5605	0,9	8140	68,9
Deri ve Deri Mamulleri San.	3	977	0,2	1279	76,4
Ayakkabı Sanayi	1	138	0,0	567	24,3
Orman Ürünleri Sanayi	5	1003	0,2	3083	32,5
Kâğıt Sanayi	7	4671	0,7	8896	53,7
Basım Yayın Sanayi	2	980	0,2	1220	80,3
Endüstriyel Kimyasal Ürün.	15	29646	4,7	55550	53,4
Diğer Kimyasal Ürünler	36	26343	4,1	41622	63,3
Çeşitli Petrol ve Kimür Ür.	1	2104	0,3	2420	86,9
Plastik Sanayi	11	1921	0,3	3377	56,9
Lastik Sanayi	3	1040	1,6	12963	80,3
Gübre Sanayi	2	11987	1,9	22085	54,3
Seramik, Pişmiş Kil ve Çim. Ger.	10	4241	0,7	11541	36,8
Cam Sanayi	4	5305	0,8	62600	8,5
Çimento Sanayi	1	1427	0,2	10075	14,2
Demir Çelik Sanayi	9	30957	4,9	132900	23,3
Demir Dışı Metal Sanayi	6	2284	0,4	13930	16,4

TABLO: 9'UN DEVAMI

SEKTÖRLER	Firma Sayısı	Mevcut Yab. Ser.	Toplam Yab.Ser. İçindeki Payı	Şirket-		Toplam Sermaye İçindeki Yab.Ser.Payı
				Toplam Ser.si	lerin Toplam Ser.si	
Madeni Eşya Sanayii	19	8146	1,3	19397	42,0	
Elektriksiz Mak.İmal.San.	14	12223	1,9	39623	30,9	
Elektrikli Makina Teç.San.	18	21627	3,4	44966	48,1	
Elektronik Sanayi	14	26354	4,1	49113	53,7	
Taşıt Araçları İmalat San.	9	27701	4,4	76976	36,0	
Taşıt Araçları Yan Sanayi	9	16320	2,6	38295	42,6	
Ölçü-Kont.ve Optik Do. İm.San.	4	629	0,1	1215	51,8	
Uçak Sanayi	2	245	0,0	500	49,0	
Diğer İmalat Sanayi	13	4073	0,6	8039	50,7	
HİZMETLER TOPLAMI	686	262860	41,3	499409	52,6	
Ticaret	446	48972	7,7	65811	74,4	
Restorant, Kafe, Yeme-İç.Yer	8	1011	0,2	1608	62,9	
Otel Pansiyon ve Kamping İş	70	63727	10,0	133731	47,7	
İnşaat Tahnüt Hizmetleri	5	2725	0,4	6560	41,5	
Kara Taşımacılığı	16	2229	0,4	3317	67,2	
Deniz Taşımacılığı	5	15502	2,4	31913	50,0	
Hava Taşımacılığı	23	1520	0,3	2351	68,9	
Bankacılık ve Diğer Fin.Hizm.	25	91695	14,4	161247	56,9	
Yatırım Finansmanı	4	10525	1,7	11125	94,6	
Sigortacılık	6	1316	0,2	48153	2,7	
Kiralama (Leasing)	1	1800	0,3	3000	60,0	
Araştırma ve Geliştirme Faal.	1	41	0,0	80	51,3	
Diğer Faaliyetler	71	21697	3,4	31413	69,1	
GENEL TOPLAM	1050	636402	100,0	1393636	45,7	

KAYNAK: Devlet Planlama Teşkilatı.

IV. 1986 YILI İSO'NIN "TÜRKİYE'NİN 500 BÜYÜK SANAYİ KURULUŞU" ÇALIŞMASI ÇERÇEVESİNDE, ORTAK GİRİŞİMLER VE % 100 YABANCI SERMAYELİ KURULUŞLARIN EKONOMİK KARŞILAŞTIRILMASI

Bu araştırmanın amacı, 1986 yılı için İSO'nun "Türkiye'nin 500 Büyük Sanayi Kuruluşu" çalışması doğrultusunda ortak girişim ve % 100 yabancı sermayeli kuruluşlarını ekono-

mik karşılaştırmasını yapmaktır. Çalışmada önemli olan nokta, araştırmanın İSO'nun "500 Büyük Sanayi Kuruluşu" kapsamında yapılmış olmasıdır. Dolayısıyla araştırma, Türkiye'de faaliyette bulunan tüm yabancı sermayeli kuruluşları ele almamaktadır. Sadece 500 büyük kuruluş arasına girebilecek derecede başarılı olan, ortak girişim ve % 100 yabancı sermaye yatırımlarını içermektedir. Bazı sektörler de, % 100 yabancı sermaye yatırımları olmadığından, bu sektörler yalnız yerli sermaye ile karşılaştırmaya tabi tutulmuştur. Ayrıca bu çerçevede hizmet ve tarım sektörü incelenmemiştir.

Karşılaştırmada kullanacağımız oranlar ise şu şekildedir. İlk olarak, yabancı sermayeyi bir ülkeye getiren ana etkenin, kârlılık olduğu varsayımı kabul edilmiştir. Kârlılık ise, özsermaye kârlılığı olarak ele alınmış, yani "bilanço kârı/öz sermaye" şeklinde hesaplanmıştır. Ayrıca farklı sektörler içinde yerli ve yabancı sermayeli kuruluşların derceli faktör yoğunluğunu belirleyecek, işçi başına sermaye yani "toplam özsermaye/çalışan sayısı" açısından da analiz yapılmıştır.

Yabancı sermayeli kuruluşlarda, sermaye verimliliğini belirleyecek ortalama "brüt katma değer/öz sermaye" ve emek verimliliğini belirleyecek ortalama "brüt katma değer/işçi sayısı" oranları da incelenmiştir. Bu karşılaştırmalar yapılırken önce genel olarak ilgili sektörün durumuna bakılmış, daha sonra yerli sermayenin konumu incelenmiş ve son

olarak yabancı sermaye ele alınmıştır. Yani bu üç nokta arasında da bir mukayese yapılmıştır. % 100 yabancı sermayeli kuruluşların bulunduğu sektörler ise, ortak girişimler ile karşılaştırmaya tabi tutulmuştur.

Söz konusu sektörlerin emek-yoğun ya da sermaye-yoğun çalıştığını belirtmek için, "satış hasılatı/istihdam" oranında yararlanılmış ve aynı formül yerli ve yabancı sermaye için de uygulanmıştır. İhracatın, toplam satış gelirleri içindeki payı ise "ihracat toplamı/toplam satışlar" şeklinde hesaplanmıştır. Bu formül, yalnızca yabancı sermayeli kuruluşlar için uygulanmıştır. Çünkü söz konusu sektörlerle ilgili toplam ihracat verileri elde edilememiştir. Bu yüzden sektör geneli ve yerli sermaye için ihracat karşılaştırması yapılmamıştır.

Yoğunlaşma konusunda önemli bir yer tutmaktadır. Yoğunlaşma, ekonomik kaynak ve faaliyetler toplamının büyük bir yüzdesinin, bu toplama sahip olan veya kontrol eden birimlerin küçük bir yüzdesi ya da birkaç tanesi tarafından kontrol edilmesi ve sahiplenilmesidir. Başka bir deyişle bir yapının yoğunlaşma derecesi, o yapıdaki birimlerin sayısına ve o yapıya ait ekonomik kaynak ve faaliyetler toplamının, yapıyı oluşturan birimler arasındaki dağılımına bağlıdır (28).

(28) Rana EŞKİNAT, Türkiye İmalat Sanayii Piyasalarının Analizi (Yoğunlaşma ve Kârlılığın Değerlendirilmesi), (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü), Eskişehir, 1989, s.55-58'den Rema LINDA, Methodology of Concentration Analysis Applied to the Study of Industries on Markets, (Brussels:Commission of the E.C. 1986), s.13.

Faaliyet gösteren birimlerin sayısı azaldığında ya da bu birimlerin nisbi büyüklükleri arasındaki fark arttığında, bir piyasa diğerine kıyasla daha yoğundur demek mümkündür.

Yoğunlaşma derecesini ölçmek istediğimizde başvurabileceğimiz en kolay yol, endüstri içindeki firmaları saymaktır. Ancak ulaşılan sonuç bazı hallerde anlamsız olabilmektedir. Bu yüzden bu yüzden yoğunlaşma derecesini ölçen bazı metodlar vardır (29).

Yoğunlaşma genel olarak, sektörlerdeki rekabet durumunu göstermektedir. Yabancı sermaye konusunda yapılan tartışmalardan ortaya çıkan sonuç, yabancı sermayenin daha çok yoğunlaşmış, yani tekel veya oligopol yapısı olan sektörlerde faaliyet göstereceği doğrultusundadır. Yoğunlaşma arttıkça kârlılığında artacağı beklenmektedir. Yoğunlaşma hesabı, sektör bazında yapılmaktadır. Yani yoğunlaşmayı hesaplarken ortak girişim ve % 100 yabancı sermaye yatırımları şeklinde bir ayırım olmayacaktır. Bu çalışmada yoğunlaşma hesaplarıyla ilgili yorumlar, 1980-1981 yılları arasında Türkiye geneli için İlhan Tekeli, Selim İlkin, Ataman Aksoy ve Yakup Kepenek'in bulgularından yararlanılarak yapılmıştır. Bu konuda yapılmış başkaca bir çalışmanın olmaması nedeniyle ve Türki-

(29) EŞKİNAT, s.58-84.

ye'de sanayi yapısının 1980-1986 döneminde yoğunluk açısından çok belirgin bir şekilde değişmemiş olması sebebiyle, yoğunlaşma için yapılacak tartışmalar, bu kitaptan elde edilecek sonuçlar doğrultusunda yapılacaktır. Üzerinde durulması gereken nokta, yoğunlaşmanın Türkiye'nin geneli için yapılmış olmasıdır. 500 büyük kuruluş çerçevesinde yoğunlaşmanın hesaplanmamış olmasının nedeni, çıkabilecek olan sonuçların gerçekleri tam anlamıyla yansıtamayacağından dolayıdır.

Yabancı sermayenin kârlı sektörlerde bulunması ve bulunduğu sektörlerde yerli sermayeden daha kârlı konumda olması ekonomik mantığın gereğidir. Öte yandan, yabancı sermayenin çoğunlukla gelişmiş ülkelere geldiği ve bu ülkelerde geliştirilen teknolojinin emek kıtlığı ve sermaye bolluğuna dayandığı varsayımından yola çıkarak, yabancı sermaye yatırımları yoluyla transfer edilecek teknolojinin, evsahibi ülkedekine oranla daha sermaye-yoğun olması beklenebilir. 1986 yılı ISO'nun "Türkiyenin 500 Büyük Sanayi Kuruluşu" çalışması çerçevesinde, faaliyette bulunan yabancı sermayeli kuruluşların isimleri ve ortaklık payları ekler kısmında bulunmaktadır.

A. SEKTÖRLERE GÖRE EKONOMİK KARŞILAŞTIRMALAR

Sektörler, karlılık durumlarına göre sırasıyla aşağıdaki şekilde incelenmiştir.

TL. cinsinden olan rakamlar, MİLYON TL. şeklinde ifade edilmiştir.

1-) MADENCİLİK VE TAŞOCAKÇILIĞI

Kârlılık Bakımından Sektörün Yeri : % 66,85, (1.)
Yabancı Sermayeli Kuruluş Sayısı : 0

2-) TAŞ VE TOPRAĞA DAYALI SANAYİ ÜRÜNLERİ
(Bu sektörde % 100 yabancı Sermayeli kuruluş yoktur.)

Kârlılık Bakımından Sektörün Yeri : % 64.45 (2.)

Yerli Sermayenin Kârlılığı : % 61.66

Yabancı Sermayeli Kuruluş sayısı : 5

Yabancı Sermaye Miktarı : 56.065.455 TL.

Yabancı Sermayenin Kârlılığı : % 14.51

İşçi Başına Sermaye (Sektör Geneli) : 7405.1 TL.

İşçi Başına Sermaye (Yerli) : 6813.9 TL.

İşçi Başına Sermaye (Yabancı) : 12520.1 TL.

İşçi Üretkenliği (Sektör Geneli) : 10813.2 TL.

İşçi Üretkenliği (Yerli) : 10596.1 TL.

İşçi Üretkenliği (Yabancı) : 12982.4 TL.

Sermaye Üretkenliği (Sektör Geneli) : 1.46

Sermaye Üretkenliği (Yerli) : 1.55

Sermaye Üretkenliği (Yabancı) : 1.03

Satış Hasılatı/İsdihdam(Sektör Geneli): 25875.8 TL.

Satış Hasılatı /İsdihdam (Yerli) : 25934.1 TL.

Satış Hasılatı/İsdihdam (Yabancı) : 25371.7 TL.

İhracatın Toplam Satış Gelirleri

İçindeki Payı : % 25.43

Yoğunlaşma : Düşük Yoğunlaşma

3-) GIDA, İÇKİ VE TÛTÛN

(Bu sektörde %100 yabancı sermaye yatırımı yoktur)

Kârlılık Bakımından Sektörün Yeri	: % 48.59 , (3.)
Yerli Sermayenin Kârlılığı	: % 37.66
Yabancı Sermayeli Kuruluş Sayısı	: 4
Yabancı Sermaye Miktarı	: 29.695.981. TL.
Yabancı Sermayenin Kârlılığı	: % 62.97
İşçi Başına Sermaye (Sektör Geneli):	4 967.7 TL.
İşçi Başına Sermaye (Yerli)	: 4 836.4 TL.
İşçi Başına Sermaye (Yabancı)	: 12 717.7 TL.
İşçi Üretkenliği (Sektör Geneli)	: 7 823.4 TL.
İşçi Üretkenliği (Yerli)	: 7 675.2 TL.
İşçi Üretkenliği (Yabancı)	: 16 574.8 TL.
Sermaye Üretkenliği (Sektör Geneli):	1.57
Sermaye Üretkenliği (Yerli)	: 1.58
Sermaye Üretkenliği (Yabancı)	: 1.30
Satış Hasılatı/İsdihdam (Sektör Gen):	22056.8 TL.
Satış Hasılatı/İsdihdam (Yerli)	: 21370.6 TL.
Satış Hasılatı/İsdihdam (Yabancı)	: 62486.7 TL.
İhracatın Toplam Satış Gelirleri	
İçindeki Payı (Yabancı)	: % 11.36
Yoğunlaşma	: Çok Yüksek Yoğunlaşma.

4-) KİMYA, PETROL ÜRÜNLERİ, LASTİK VE PLASTİK SANAYİ

(Bu sektörde % 100 Yabancı sermayeli kuruluş vardır)

Kârlılık Bakımından Sektörün Yeri	: % 46.86, (4.)
Yerli Sermayenin Kârlılığı	: % 39.57
Yabancı Sermayeli Kuruluş Sayısı	: 17
Yabancı Sermayenin Miktarı	: 66.780.799 TL.
Yabancı Sermayenin Kârlılığı	: % 57.1
İşçi Başına Sermaye (Sektör Geneli)	: 16594.7 TL.
İşçi Başına Sermaye (Yerli)	: 17263.5 TL.
İşçi Başına Sermaye (Yabancı)	: 10355.2 TL.
İşçi Üretkenliği (Sektör Geneli)	: 14187.1 TL.
İşçi Üretkenliği (Yerli)	: 14472.8 TL.
İşçi Üretkenliği (Yabancı)	: 11520.8 TL.
Sermaye Üretkenliği (Sektör Geneli)	: 0.85
Sermaye Üretkenliği (Yerli)	: 1.19
Sermaye Üretkenliği (Yabancı)	: 1.21
Satış Hasılatı/İsdiham (Sektör Gen)	: 6473.1 TL.
Satış Hasılatı/İsdiham (Yerli)	: 99560.1 TL.
Satış Hasılatı/İsdiham (Yabancı)	: 200268.1 TL.
İhracatın Toplam Satış Gelirleri	
İçindeki Payı (Yabancı)	: % 3.46
Yoğunlaşma	: Çok Yüksek Yoğunlaşma

4a-) KİMYA, PETROL ÜRÜNLERİ, LASTİK VE PLASTİK SANAYİ İÇİNDE % 100 YABANCI SERMAYELİ KURULUŞLAR

% 100 Yabancı Sermayeli Kuruluş Sayısı	: 9
% 100 Yabancı Sermaye Miktarı	: 38.244.148 TL
% 100 Yabancı Sermayenin Kârlılığı	: % 58.46
% 100 İşçi Başına Sermaye	: 10392.4 TL.
% 100 İşçi Üretkenliği	: 11494.1 TL.
% 100 Sermaye Üretkenliği	: 1.10
% 100 Satış Hasılatı/İsdihdam	: 292096.1 TL.
% 100 İhracatın Toplam Satış Gelirleri İçindeki Payı	: % 0.22

Yoğunlaşma : Çok yüksek yoğunlaşma

4b-) KİMYA, PETROL ÜRÜNLERİ, LASTİK VE PLASTİK SANAYİ İÇİNDEKİ ORTAK GİRİŞİMLER
(Ortak Girişimler "OG" şeklinde gösterilecektir)

OG'lerde Yabancı Sermayeli Kuruluş Sayısı	: 8
OG'lerde Yabancı Sermaye Miktarı	: 28.536.651 TL
OG'lerde Yabancı Sermayenin Kârlılığı	: % 55.10
OG'lerde İşçi Başına Sermaye	: 10305.7 TL.
OG'lerde İşçi Üretkenliği	: 11556.6 TL.
OG'lerde Sermaye Üretkenliği	: 1.12
OG'lerde Satış Hasılatı/İsdihdam	: 78228.4 TL.
OG'lerde İhracatın Toplam Satış Gelirleri İçindeki Payı	: % 19.49

Yoğunlaşma : Çok yüksek yoğunlaşma

5-) DOKUMA, GİYİM, DERİ VE AYAKKABI

(Bu sektörde %100 yabancı sermaye yatırımı yoktur)

Kârlılık Bakımından Sektörün Yeri	: % 45.59, (5.)
Yerli Sermayenin Kârlılığı	: % 35.10
Yabancı Sermayeli Kuruluş Sayısı	: 4
Yabancı Sermaye Miktarı	: 11.659.878 TL.
Yabancı Sermayenin Kârlılığı	: % 58.43
İşçi Başına Sermaye (Sektör Geneli)	: 3609.7 TL.
İşçi Başına Sermaye (Yerli)	: 3582.5 TL.
İşçi Başına Sermaye (Yabancı)	: 4955.3 TL.
İşçi Üretkenliği (Sektör Geneli)	: 6280.4 TL.
İşçi Üretkenliği (Yerli)	: 6285.4 TL.
İşçi Üretkenliği (Yabancı)	: 6031.1 TL.
Sermaye Üretkenliği (Sektör Geneli)	: 1.74
Sermaye Üretkenliği (Yerli)	: 1.75
Sermaye Üretkenliği (Yabancı)	: 1.81
Satış Hasılatı/İsdihdam (Sektör Gen)	: 16192.4 TL.
Satış Hasılatı/İsdihdam (Yerli)	: 16090.2 TL.
Satış Hasılatı/İsdihdam (Yabancı)	: 21244.5 TL .
İhracatın Toplam Satış Gelirleri İçindeki Payı	: % 18.23
Yoğunlaşma	: Düşük yoğunlaşma

6-) ORMAN ÜRÜNLERİ VE MOBİLYA

Kârlılık Bakımından Sektörün Yeri	: % 44.63 (6.)
Yabancı Sermayeli Kuruluş Sayısı	: 0
Yoğunlaşma	: Düşük yoğunlaşma

7-) METAL EŞYA, MAKİNA, İLMİ VE MESLEKİ ALETLER SANAYİ

(Bu sektörde %100 yabancı sermaye yatırımı yoktur)

Kârlılık Bakımından Sektörün Yeri	: % 39.94, (7.)
Yerli Sermayenin Kârlılığı	: % 24.42
Yabancı Sermayeli Kuruluş Sayısı	: 6
Yabancı Sermaye Miktarı	: 30.408.876.TL.
Yabancı Sermayenin Kârlılığı	: % 23.92
İşçi Başına Sermaye (Sektör Geneli)	: 5772.5 TL.
İşçi Başına Sermaye (Yerli)	: 5623.6 TL.
İşçi Başına Sermaye (Yabancı)	: 8582.8 TL.
İşçi Üretkenliği (Sektör Geneli)	: 8909.9 TL.
İşçi Üretkenliği (Yerli)	: 8833.4 TL.
İşçi Üretkenliği (Yabancı)	: 10354.5 TL.
Sermaye Üretkenliği (Sektör Geneli)	: 1.54
Sermaye Üretkenliği (Yerli)	: 1.57
Sermaye Üretkenliği (Yabancı)	: 1.90
Satış Hasılatı/İsdihdam (Sektör Gen)	: 30133.4 TL.
Satış Hasılatı/İsdihdam (Yerli)	: 29977.4 TL.
Satış Hasılatı/İsdihdam (Yabancı)	: 33077.9 TL.
İhracatın Toplam Satış Gelirleri	
İçindeki Payı (Yabancı)	: % 1.52
Yoğunlaşma	: Çok yüksek yoğunlaşma

8-) OTOMOTİV ENDÜSTRİSİ:

(Bu sektörde % 100 yabancı sermaye yatırımı yoktur)

Kârlılık Bakımından Sektörün Yeri	: % 32.34, (8.)
Yerli Sermayenin Kârlılığı	: % 4.2
Yabancı Sermayeli Kuruluş Sayısı	: 10
Yabancı Sermaye Miktarı	: 93.860.336 TL.
Yabancı Sermayenin Kârlılığı	: %17.7
İşçi Başına Sermaye (Sektör Geneli)	: 5300.9 TL.
İşçi Başına Sermaye (Yerli)	: 4455.5 TL.
İşçi Başına Sermaye (Yabancı)	: 6423.9 TL.
İşçi Üretkenliği (Sektör Geneli)	: 6573.7 TL.
İşçi Üretkenliği (Yerli)	: 2979.6 TL.
İşçi Üretkenliği (Yabancı)	: 11292.2 TL.
Sermaye Üretkenliği (Sektör Geneli)	: 1.24
Sermaye Üretkenliği (Yerli)	: 0.67
Sermaye Üretkenliği (Yabancı)	: 1.75
Satış Hasılatı/İsdihdam (Sektör Gen.)	: 28442.1 TL.
Satış Hasılatı/İsdihdam (Yerli)	: 13835.5 TL.
Satış Hasılatı/İsdihdam (Yabancı)	: 47618.1 TL.
İhracatın Toplam Satış Gelirleri	
İçindeki Payı (Yabancı)	: % 4.8
Yoğunlaşma	: Çok yüksek yoğunlaşma

9-) METAL ANA SERMAYE

(Bu sektörde % 100 yabancı sermayeli kuruluş yoktur)

Kârlılık Bakımından Sektörün Yeri	: % 20.65.(9.)
Yerli Sermayenin Kârlılığı	: % 9.32
Yabancı Sermayeli Kuruluş Sayısı	: 8
Yabancı Sermaye Miktarı	: 219.796.070 TL
Yabancı Sermayenin Kârlılığı	: % 20.20
İşçi Başına Sermaye (Sektör Geneli)	: 12237.3 TL.
İşçi Başına Sermaye (Yerli)	: 10606.5 TL.
İşçi Başına Sermaye (Yabancı)	: 17724.1 TL.
İşçi Üretkenliği (Sektör Geneli)	: 8867.5 TL.
İşçi Üretkenliği (Yerli)	: 6977.2 TL.
İşçi Üretkenliği (Yabancı)	: 15228.1 TL.
Sermaye Üretkenliği (Sektör Geneli)	: 0.72
Sermaye Üretkenliği (Yerli)	: 0.66
Sermaye Üretkenliği (Yabancı)	: 0.86
Satış Hasılatı/İstihdam (Sektör Geneli)	: 37630.2 TL.
Satış Hasılatı/İstihdam (Yerli)	: 30222.1 TL.
Satış Hasılatı/İstihdam (Yabancı)	: 62556.1 TL.
İhracatın Toplam Satış Gelirleri	
İçindeki Payı (Yabancı)	: % 21.39
Yoğunlaşma	: Çok yüksek yoğunlaşma

10-) KAĞIT, KAĞIT ÜRÜNLERİ VE BASIM SANAYİİ

(Bu sektörde % 100 yabancı sermayeli kuruluş yoktur)

Kârlılık Bakımından Sektörün Yeri	: % 15.71, (10.)
Yerli Sermayenin Kârlılığı	: % -8.12
Yabancı Sermayeli Kuruluş Sayısı	: 1
Yabancı Sermaye Miktarı	: 2.286.409 TL.
Yabancı Sermayenin Kârlılığı	: % 7.85
İşçi Başına Sermaye (Sektör Geneli)	: 12713.2 TL.
İşçi Başına Sermaye (Yerli)	: 12776.7 TL.
İşçi Başına Sermaye (Yabancı)	: 9109.1 TL.
İşçi Üretkenliği (Sektör Geneli)	: 8303.2 TL.
İşçi Üretkenliği (Yerli)	: 8272.1 TL.
İşçi Üretkenliği (Yabancı)	: 10072.9 TL.
Sermaye Üretkenliği (Sektör Geneli)	: 0.65
Sermaye Üretkenliği (Yerli)	: 0.64
Sermaye Üretkenliği (Yabancı)	: 1.10
Satış Hasılatı/İsdihdam (Sektör Geneli)	: 26653.1 TL.
Satış Hasılatı/İsdihdam (Yerli)	: 26448.8 TL.
Satış Hasılatı/İsdihdam (Yabancı)	: 38232.7 TL.
İhracatın Toplam Satış Gelirleri	
İçindeki Yeri (Payı)	: % 5.06
Yoğunlaşma	: Yüksek yoğunlaşma

11-) ELEKTRİK VE ELEKTORONİK SANAYİ

(Bu sektörde % 100 yabancı sermayeli kuruluş vardır)

Karlılık Bakımından Sektörün Yeri	: % 10.17,(10.)
Yerli Sermayenin Karlılığı	: % 5.13
Yabancı Sermayeli Kuruluş Sayısı	: 8
Yabancı Sermaye Miktarı	: 36.555.106
Yabancı Sermayenin Karlılığı	: % 47.4
İşçi Başına Sermaye (Sektör Geneli)	: 22090.1 TL.
İşçi Başına Sermaye (Yerli)	: 23405.5 TL.
İşçi Başına Sermaye (Yabancı)	: 5171.9 TL.
İşçi Üretkenliği (Sektör Geneli)	: 7288.7 TL.
İşçi Üretkenliği (Yerli)	: 6549.5 TL.
İşçi Üretkenliği (Yabancı)	:14582.9 TL.
Sermaye Üretkenliği (Sektör Geneli)	: 0.32
Sermaye Üretkenliği (Yerli)	: 0.26
Sermaye Üretkenliği (Yabancı)	: 2.76
Satış Hasılatı/İsdihdam (Sektör Geneli)	:18465.9 TL.
Satış Hasılatı/İsdihdam (Yerli)	: 15767.5 TL.
Satış Hasılatı/İsdihdam (Yabancı)	: 45091.6 TL.
İhracatın Toplam Satış Gelirleri	
İçindeki Payı (Yabancı)	: % 38.20
Yoğunlaşma	: Çok Yüksek Yoğunlaşma

11a-) ELEKTRİK, ELEKTRONİK SANAYİ İÇİNDE % 100

YABANCI SERMAYELİ KURULUŞLAR

% 100 Yabancı Sermayeli Kuruluş Sayısı	: 2
% 100 Yabancı Sermaye Miktarı	: 8.492.321.TL.
% 100 Yabancı Sermayenin Kârlılığı	: % 43.92
% 100 İşçi Başına Sermaye	: 5680.4 TL.
% 100 İşçi Üretkenliği	: 9214.2 TL.
% 100 Sermaye Üretkenliği	: 1.6
% 100 Satış Hasılatı/İsdihdam	: 38266.6 TL.
% 100 İhracatın Toplam Satış Gelirleri	
İçindeki Payı	: % 0.46
Yoğunlaşma	: Çok yüksek yoğunlaşma

11b-) ELEKTRİK, ELEKTRONİK SANAYİİ İÇİNDE ORTAK
GİRİŞİMLER

OG'lerde Yabancı Sermayeli Kuruluş Sayısı	: 6
OG'lerde Yabancı Sermaye Miktarı	: 28.062.785 TL.
OG'lerde Yabancı Sermayenin Kârlılığı	: % 48.50
OG'lerde İşçi Başına Sermaye	: 5171.9 TL.
OG'lerde İşçi Üretkenliği	: 16062.1 TL.
OG'lerde Sermaye Üretkenliği	: 3.1
OG'lerde Satış Hasımatı/İsdihdam	: 170481.9 TL.
OG'lerde İhracatın Toplam Satış	
Gelirleri İçindeki Payı	: % 3.09
Yoğunlaşma	: Çok yüksek yoğunlaşma

B. SEKTÖRLERE GÖRE EKONOMİK KARŞILAŞTIRMALARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

1986 yılında, İSO'nun "Türkiye'nin 500 Büyük Sanayi Kuruluşu" çalışması içersine girebilmiş yabancı sermayeli kuruluşların sayısı 64 tanedir. Bunların 54 tanesi ortak girişim şeklinde olup, geriye kalan 10 tanesi ise % 100 yabancı sermaye yatırıdır.

Çalışmada 11 ayrı sektör incelenmiştir. Bunlar madencilik ve taşocakçılığı, elektrik-elektronik sanayi, gıda, içki ve tütün sanayii, dokuma, giyim, deri ve ayakkabı sanayii, orman ürünleri ve mobilya sanayii, kağıt, kağıt ürünleri ve basım sanayii, kimya petrol ürünleri, lastik ve plastik sanayii, taş ve toprağa dayalı sanayii ürünleri, metal ana sanayii, metal eşya, makina, ilmi ve mesleki aletler sanayii ve otomotiv endüstrisidir. Daha önce yapılan çalışmada da görüldüğü gibi sadece iki sektörde % 100 yabancı sermaye yatırımı vardır. Bu sektörler kimya, petrol ürünleri, lastik ve plastik sanayii ile elektrik, elektronik sanayii'leridir. Geriye kalan diğer sektörlerde ki yabancı sermaye yatırımları, ortak girişim şeklinde gerçekleştirilmiştir.

Kârlılık bakımından sektörlerin durumu incelenirse, birinci sırayı % 66.85 ile madencilik ve taşocakçılığı sanayii almaktadır. Tablo 10'da bu sıralama açık bir şekilde görülebilir.

TABLO: 10

1986 YILI, İSO'NUN " TÜRKİYENİN 500 BÜYÜK SANAYİ
KURULUŞU " ÇALIŞMASI ÇERÇEVESİNDE
SEKTÖREL KÂRLİLİK

<u>Sektörler</u>	<u>Sektörel Karlılık</u>
Madencilik ve Taşocakçılığı Sanayii	% 66.85,
Taş ve Toprağa Dayalı Sanayi Ürünleri	% 64.45,
Gıda, İçki ve Tütün	% 48.59
Kimya, Petrol Ürünleri, Lastik ve Plastik Sanayii	% 46.86
Dokuma, Giyim, Deri ve Ayakkabı Sanayii	% 45.86
Orman Ürünleri ve Mobilya Sanayii	% 44.63
Metal Eşya, Makina, İlimi ve Mesleki Aletler Sanayii	% 39.94
Otomotiv Endüstrisi	% 32.34
Metal Ana Sanayii	% 20.65
Kağıt, Kağıt Ürünleri ve Basım Sanayii	% 15.71
Elektrik, Elektronik Sanayii	% 10.17

KAYNAK: İstanbul Sanayi Odası

Yabancı sermayenin sektörel karlılığı açısından yapılacak bir sıralamada, gıda, içki ve tütün sanayii % 62,97 ile birinci olmaktadır. Tablo 11'de bu sıralama görülmektedir.

TABLO: 11

1986 YILI İSO 'NUN, " TÜRKİYE 'NİN 500 BÜYÜK SANAYİİ KURULUŞU"
ÇALIŞMASI ÇERÇEVESİNDE, YABANCI SERMAYENİN SEKTÖREL KÂRLİLİĞİ

<u>Sektörler</u>	<u>Sektörel Karlılık</u>
Gıda, İçki ve Tütün	% 62.97
Dokuma, Giyim, Deri ve Ayakkabı	% 58.43
Kimya, Petrol Ürünleri, Lastik ve Plastik Sanayii	% 57.10
Elektrik, Elektronik Sanayii	% 47.4
Metal Eşya, Makina, İlimi ve Mesleki Aletler Sanayii	% 23.92
Metal Ana Sanayii	% 20.20
Otomotiv Endüstrisi	% 17.7
Taş ve Toprağa Dayalı Sanayii Ürünleri	% 14.51
Kağıt, Kağıt Ürünleri ve Basım Sanayii	% 7.85

KAYNAK: İstanbul Sanayi Odası

Ortak girişim ve % 100 yabancı sermayeli kuruluşların sektörel kârlılıkları ise şu şekilde açıklanabilir. % 100 yabancı sermayeli kuruluşların sektörel karlılığında, kimya, petrol ürünleri, lastik ve plastik sanayii % 58.46 ile birinci olmakta, elektrik, elektronik sanayii ise % 43.92 ile ikinci gelmektedir. Ortak girişimler için yapılan sıralamaysa, Tablo 11'de yapılan sıralamanın aynısıdır. Yalnızca elektrik, elektronik sanayii % 47.4'den % 48.50'ye yük-

selmiş, kimya, petrol ürünleri, lastik ve plastik sanayiinde ise % 57.10 olan sektörel kârlılık, % 55.10'a inmiştir. Buradan da anlaşıldığı gibi kimya, petrol ürünleri, lastik ve plastik sanayii, % 100 yabancı sermaye yatırımlarında, ortak girişimlere nazaran daha kârlı çalışmaktadır. Buna karşılık elektrik, elektronik sanayisinde ortak girişimler, % 100 yabancı sermaye yatırımlarına göre, kârlı durumdadır.

1986 yılında, İSO'nun " Türkiye'nin 500 Büyük Sanayii Kuruluşu " çalışması çerçevesinde faaliyette bulunan kuruluşların yabancı sermaye miktarlarının sektörel dağılımını yaptığımızda, ortaya çıkan sıralama şu şekildedir.

- 1- Metal ana sanayii
- 2- Otomotiv Endüstrisi
- 3- Kimya, petrol ürünleri, lastik ve plastik sanayii
- 4- Taş ve toprağa dayalı sanayii ürünleri
- 5- Elektrik, elektronik sanayii
- 6- Metal eşya, makina, ilmi ve mesleki aletler sanayii
- 7- Gıda, içki, tütün sanayii
- 8- Dokuma, giyim, deri ve ayakkabı
- 9- Kağıt, kağıt ürünleri ve basım sanayii

Ortak girişim ve % 100 yabancı sermayeli kuruluşlar arasında, yabancı sermaye miktarının sektörel dağılımını incelediğimizde ise, % 100 yabancı sermayeli kuruluşlarda birinci sırayı kimya, petrol ürünleri, lastik ve plastik sana-

yii almakta, elektrik, elektronik sanayii ise ikinci olmaktadır. Ortak girişimlerde yabancı sermaye miktarının sektörel dağılımıysa, sırayla şu şekildedir.

- 1- Metal ana sanayii
- 2- Otomotiv endüstrisi
- 3- Taş ve toprağa dayalı sanayii ürünleri
- 4- Metal eşya, makina, ilmi ve mesleki aletler sanayii
- 5- Gıda, içki ve tütün sanayii
- 6- Kimya, petrol ürünleri, lastik ve plastik sanayii
- 7- Elektrik, elektronik sanayii
- 8- Dokuma, giyim, deri ve ayakkabı sanayii
- 9- Kağıt, kağıt ürünleri ve basım sanayii

Kimya, petrol ürünleri, lastik ve plastik sanayiinde % 100 yabancı sermayeli kuruluşun sermaye miktarı 38.244.148 Tl. (1.000 Tl.), iken, ortak girişim de bu miktar 28.536.651 Tl. (1.000 Tl.) dir. Yani % 100 yabancı sermayeli kuruluşlar daha fazla sermaye ile gelmişlerdir. Diğer yandan elektrik, elektronik sanayiinde de % 100 yabancı sermayeli kuruluşun sermaye miktarı 8.492.92 Tl. (1.000 Tl.) iken, ortak girişimde bu miktar 28.062.785 Tl. (1.000 Tl.)'dir. Fakat burada dikkat edilmesi gereken nokta, elektrik, elektronik sanayinde % 100 yabancı sermayeli kuruluş sayısı 2 tane iken, ortak girişimlerde bu sayı 6'ya çıkmaktadır.

1986 yılında yabancı sermayenin, sektörel kârlılığa bakarak geldiğini söylemek doğru olmayabilir. Çünkü miktar

olarak en fazla yabancı sermayeyi çeken metal ana sanayii, kârlılık açısından altıncı sırada bulunmaktadır. Diğer yandan, kârlılık bakımından birinci gelen ve en fazla yabancı sermayeyi çekmesi beklenen gıda, içki ve tütün sanayii, sermaye miktarı açısından ancak yedinci olabilmektedir. Bununla birlikte, sadece bu verilere bakarak kârlılığın, yabancı sermaye miktarını etkilemediğini söylemek de mümkün değildir.

Sektörel kârlılıklar incelendiğinde, taş ve toprağa dayalı sanayii ürünleri dışında diğer sektörlerde yabancı sermaye büyük bir farkla, yerli sermayeden daha kârlıdır. Bu durum Tablo 12'de gösterilmiştir.

TABLO : 12

1986 YILI, İSO'NUN " TÜRKİYE'NİN 500 BÜYÜK SANAYİİ KURULUŞU"
ÇALIŞMASI ÇERÇEVESİNDE, YERLİ VE YABANCI SERMAYE AÇISINDAN
SEKTÖREL KARLILIĞIN KARŞILAŞTIRILMASI

<u>Sektörler</u>	<u>Yerli Sermaye- nin Kârlılığı</u>	<u>Yabancı Sermaye- nin Kârlılığı</u>
Gıda, içki ve tütün	% 38.78	% 62.97
Otomotiv Endüstrisi	% 10.13	% 17.7
Kimya, petrol ürünleri, lastik ve Plastik sanayii	% 37.75	% 57.03
Dokuma, giyim, deri ve ayakkabı	% 34.87	% 58.43
Kağıt, kağıt ürünleri ve Basım San.	% 8.12	% 7.85
Metal Ana Sanayii	% 8.51	% 20.20
M.Eşya, makina, ilmi ve Mes.Alet San.	% 22.3	% 23.92
Taş ve Top. Dayalı Sanayii Ürünleri	% 61.66	% 14.51
Elektrik, elektronik sanayi	% 20.19	% 48.50

KAYNAK: İstanbul Sanayi Odası

Taş ve toprağa dayalı sanayi ürünleri sektöründe yerli sermaye, yabancı sermayeden % 47 daha kârlıdır. Öte yandan söz konusu dalda faaliyet gösteren yabancı sermayeli beş kuruluştan ikisinin, 1983 sonrasında faaliyete geçtiği gözönünde bulundurulursa, yerli sermayenin neden daha kârlı olduğu anlaşılabilir.

Yabancı sermayenin emek-yoğun yada sermaye-yoğun olarak çalıştığını bulabilmek için, satış hasılatı/istihdam formülü kullanılabilir. Yabancı sermayeli kuruluşların kağıt ve kağıt ürünleri ve basım sanayii, kimya, petrol ürünleri, lastik ve plastik sanayii dışında kalan tüm sektörler, sermaye-yoğun teknolojiler kullanmışlardır.

Öte yandan, yukarıda sözü edilen iki sektöre ait bulguların, beklenenin tam tersi olması yani bu iki sektörün emek-yoğun olarak çalışması, belirli nedenlere bağlanabilir. Bunlardan kağıt, kağıt ürünleri ve basım sanayiinde, 500 büyük kuruluş arasında yalnızca bir tek yabancı sermayeli kuruluş bulunmaktadır. Sadece bir tane yabancı sermayeli kuruluşun bulunduğu bu sektör hakkında genel bir değerlendirme yapmak doğru olmayabilir. Diğer yandan, kimya, petrol ürünleri, lastik ve plastik sanayiinde yabancı sermayeli kuruluşların, yerli sermayelilere göre daha emek-yoğun olması, yerli sermayeli kuruluşlara yabancı sermayelilerden farklı olarak büyük ölçüde sermaye-yoğun teknolojilerle çalışan rafinelerin de dahil olması ile açıklanabilir.

Kimya, petrol ürünleri, lastik ve plastik sanayii ve elektrik, elektronik sanayiinin'deki ortak girişim ve % 100 yabancı sermayeli kuruluşlar arasında emek-yoğun yada sermaye-yoğun karşılaştırması ise şu şekilde yapılabilir. Kimya ve petrol ürünleri, lastik ve plastik sanayiinde de % 100 yabancı sermayeli yatırımlar daha fazla emek-yoğun olarak çalışmakta, ortak girişimler ise sermaye-yoğun olarak faaliyet göstermektedirler. Elektrik, elektronik sanayiinde de durum aynıdır. Ülkemizde yabancı sermayeli şirketlerin, üretimlerinde genellikle sermaye-yoğun teknolojiler kullanmaları, işdihdam sorununun çözümündeki etkilerini sınırlı bırakmaktadır. Yabancı sermayeli şirketlerin ucuz işgücü yerine, sermaye faktörünü tercih etmelerinin nedenleri şöyle sıralanabilir. Dışarıya oranla içeride ucuz faizli kredi temini, yatırım indirimi gibi teşvik tedbirleri ve bu şirketlerin uluslararası piyasalardan yerli şirketlere oranla, daha ucuza sermaye temin etmeleri, kapitalin maliyetini düşürücü yönde etkide bulunmaktadır. Ayrıca çok uluslu şirketlerin, kendi ülkelerinin ekonomik ve sosyal koşullarına göre oluşturdukları teknolojileri, az gelişmiş ülkelerin ekonomik ve sosyal koşullarına göre değiştirerek, emek faktöründen daha fazla kullanılmanın sağlanması bir maliyete neden olduğundan, bu konuda yabancı şirketlerce her hangi bir işlem yapılmamaktadır. (30)

(30) Atilla BAĞRIAÇIK, Çok Uluslu Şirketler ve Türkiye'nin Ekonomik Kalkınması, İstanbul, 1978, s.83-86.

Yabancı sermayenin faktör üretkenliği incelenirse, sermaye-yoğun teknolojiler kullanan yabancı sermayeli kuruluşlarda, işçi başına düşen katma değer, yani işçi verimliliğinin, yerli kuruluşlara oranla daha yüksek olacağı tahmin edilir. Araştırmadan elde edilen sonuçlar, kimya, petrol ürünleri, lastik ve plastik sanayii ile dokuma, giyim, deri ve ayakkabı sektörleri dışında kalan sektörler, yerli sermayeye oranla daha emek üretken olarak faaliyet göstermektedirler. Kimya, petrol ürünleri, lastik ve plastik sanayii ile dokuma, giyim, deri ve ayakkabı sanayiinde yerli sermaye, yabancı sermayeye göre daha fazla emek üretkendir.

Ortak girişim ve % 100 yabancı sermayenin bulunduğu iki sektör arasındaki faktör üretkenliğine bakılırsa, kimya, petrol ürünleri, lastik ve plastik sanayii ile elektrik, elektronik sanayiinde ortak girişimler, % 100 yabancı sermayeli yatırımlara göre daha emek üretkendirler.

Sermaye üretkenliğinin durumu ise şu şekilde açıklanabilir. Gıda, içki, tütün sanayii, kimya, petrol ürünleri, lastik ve plastik sanayii, dokuma, giyim, deri ve ayakkabı sanayii, metal eşya, makina, ilmi ve mesleki aletler sanayii taş ve toprağa dayalı sanayii ürünlerin de yerli sermaye, yabancı sermayeye göre daha fazla sermaye üretkendirler. Buna karşılık otomotiv endüstrisi, kağıt, kağıt ürünleri ve basım sanayii ile elektrik, elektronik sanayiinde yabancı sermaye, yerli sermayeye göre daha fazla sermaye üretkendir.

Ortak girişim ve % 100 yabancı sermayeli kuruluşlar açısından sermaye üretkenliği konusunda ise şu sonuçlara ulaşılmıştır. Kimya, petrol ürünleri, lastik ve plastik sanayii ile elektrik, elektronik sanayiinde ortak girişimler, % 100 yabancı sermayeli kuruluşlara göre daha sermaye üretkendirler.

İhracatın toplam satış gelirleri içindeki payını hesaplarlarken, sadece yabancı sermayeli kuruluşlar incelenmiştir. Çünkü yerli sermaye ile ilgili ihracat verileri elde edilememiştir. Yabancı sermayeli kuruluşlar, belirli miktarlarda ihracat yapsalar bile, yapılan bu ihracatların toplam satışlar içindeki payları çok fazla değildir. Tablo 13'de bu durum izlenebilir.

TABLO : 13

1986 YILI, İSO'NUN "TÜRKİYENİN 500 BÜYÜK SANAYİ KURULUŞU" ÇALIŞMASI ÇERÇEVESİNDE, YABANCI SERMAYELİ KURULUŞLARIN İHRACAT/TOPLAM SATIŞLARI

<u>Sektörler</u>	<u>İhracat / Toplam Satışlar</u>
Kimya, petrol ürünleri, lastik ve plastik San.	% 28.8
Taş ve Top. Dayalı Sanayi Ürünleri	% 25.43
Metal Ana Sanayii	% 21.39
Dokuma, giyim, deri ve ayakkabı sanayii	% 18.23
Gıda, içki, tütün sanayii	% 11.36
Kağıt, kağıt ürünleri ve basım sanayii	% 5.06
Otomotiv Endüstrisi	% 4.8
Elektrik, elektronik sanayii	% 2.61
Metal Eşya, Makine İlmi ve Mesleki Aletler San.	% 1.52

KAYNAK: İstanbul Sanayi Odası

Ortak girişim ve % 100 yabancı sermaye yatırımları arasındaki ihracat karşılaştırması ise şöyledir.

<u>Sektör</u>	<u>İhracat/Top.Satışlar</u> <u>(Ortak Girişimler)</u>	<u>İhracat/Top.Satış.</u> <u>(% 100 Yab.Ser.Yat.)</u>
Kimya, petrol ürünleri		
lastik ve plastik San.	% 19.49	% 0.23
Elektrik, elektronik San.	% 3.09	% 0.5

Görüldüğü gibi, kimya sektöründeki ortak girişimlerde, toplam satışların % 19.49'u ihracat yoluyla elde edilmektedir. Buna karşılık % 100 yabancı sermaye yatırımlı kuruluşlarda ihracat, çok az yapılmaktadır. Çünkü % 100 yabancı sermayeli kuruluşlar, genellikle iç piyasaya dönük üretimde bulunmak üzere bu sermaye payıyla gelmişlerdir. Aynı şekilde elektrik, elektronik sanayiinde ki ortak girişimlerde, toplam satışların % 3.09 ihracat yoluyla gerçekleştirirken, % 100 yabancı sermaye yatırımlarda bu oran, daha önce açıklanan sebepten ötürü çok küçük olmaktadır.

Yoğunlaşma verileri incelendiğinde, 1980 yılı için gıda, içki ve tütün, kimya, petrol ürünleri, lastik ve plastik sanayii, metal ana sanayii, metal eşya, makina, ilmi ve mesleki aletler sanayii ve otomotiv endüstrisinde ve elektrik, elektronik sanayiinde de çok yüksek yoğunlaşma, kağıt, kağıt ürünleri ve basım sanayiinde ise yüksek yoğunlaşma görülmüştür. Dokuma, giyim, deri ve ayakkabı sanayii, orman ürünleri ve mobilya sanayii, taş ve toprağa dayalı sa-

neyii ürünlerinde ise düşük yoğunlaşma söz konusudur. Düşük yoğunlaşma gösteren üç sektörden ikisi yani taş ve toprağa dayalı sanayi ürünleri ile dokuma, giyim, deri ve ayakkabı sanayii, yabancı sermaye akımına uğramış, yüksek yoğunlaşma gösteren sektöre hiç yabancı sermaye gelmemiş, çok yüksek yoğunlaşma gösteren bütün sektörlerle yabancı sermaye gelmiştir.

Taş ve toprağa dayalı sanayii ürünleri ve dokuma, giyim, deri ve ayakkabı sektörleri dışında, yabancı sermayenin çok yüksek veya yüksek yoğunlaşmış sektörlerde bulunduğu görülmektedir. Özellikle dokuma, giyim, deri ve ayakkabı sektörünün, Türkiye'nin ihracat atağına kalktığı bir sektör olduğu dikkate alınırca, yoğunlaşmanın düşük olmasının sebebi anlaşılabilir. Sonuç olarak, yabancı sermayenin yoğunlaşma oranı yüksek sektörlerde bulunup, bu sektörlerde yerli sermayeden daha yüksek kârlılığa sahip olduğu söylenebilir.

Elde edilen sonuçları daha açık bir şekilde göstermek için bazı tablolar düzenlemekte fayda vardır. Tablo 14 ve Tablo 15 bu amaçla hazırlanmıştır.

ÇEVRESİNDE

Sektörler	SATIŞ HASILATI/ İSTİHDAM			İhracatın Satışlardaki Payı (Yabancı)	Yoğunlaşma
	Sektör Geneli	Yerli	Yabancı		
Madencilik ve Taşocakçılığı S.					
Taş ve Toprağa Lı Sanayii Ürün	25875-TL	25934-TL	25371-TL	% 26	Düşük
Gıda-İçki ve Tü Sanayii	22050-TL	21370-TL	62486-TL	% 12	Çok Yüksek
Kimya, Petrol Ür leri Lastik ve Plastik Sanayii	6473-TL	99560-TL	200268	% 4	Çok Yüksek
Dokuma, Deri, Giy Ayakkabı Sanayi	16192-TL	16090-TL	21244-TL	% 19	Düşük
Orman Ürünleri Mobilya Sanayii					Düşük
Metal Eşya, Maki Mesleki ve İlmî Aletler Sanayii	30133-TL	29977-TL	33077-TL	% 2	Çok Yüksek
Otomotiv Endüst	28442-TL	13835-TL	47618-TL	% 5	Çok Yüksek
Metal Ana Sanay	37630-TL	30222-TL	62556-TL	% 22	Çok Yüksek
Kâğıt, Kâğıt Ürü Sanayii	26653-TL	26448-TL	38232-TL	% 6	Yüksek
Elektrik, Elektr Sanayii	18465-TL	15767-TL	45091-TL	% 39	Çok Yüksek

TABLO: 15

1986 YILI ISO'NIN "TÜRKİYE'NİN 500 BÜYÜK SANAYİ KURULUŞU" ÇALIŞMASI ÇERÇEVESİNDE
ORTAK GİRİŞİMLER VE % 100 YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI ARASINDAKİ
EKONOMİK KARŞILAŞTIRMALAR
(Milyon TL)

Sektörler	Yab.Ser. Kuruluş Sayısı	Yab.Ser. Yab.Ser. Miktarı	Kârlılık	İşçi Başına Sermaye	İşçi Üretken- liği	Sermaye Üret- kenliği	Satış Has/ İstihdam	İhracatın Satışlardaki Payı	Yoğun- laşma
Kimya, Lastik, Plas- tik ve Petrol Ürün- eri San. (% 100)	9	38.244.148-TL	% 59	10392-TL	11494-TL	1.10	292096-TL	% 0.22	Çok Yüksek
Kimya, Lastik, Plas- tik ve Petrol Ürün- eri San. Ortak Girişim)	8	28.536.651-TL	% 56	10305-TL	11.556-TL	1.12	78228-TL	% 20	Çok Yüksek
Elektrik, Elektro- nik San. (% 100)	2	8.492.321-TL	% 44	5680-TL	9214-TL	1.6	38266-TL	% 0.46	Çok Yüksek
Elektrik, Elektro- nik San. Ortak Girişim)	6	28.062.785-TL	% 49	5171-TL	16062-TL	3.1	170481-TL	% 3.09	Çok Yüksek

KAYNAK: İstanbul Sanayi Odası.

Tablo 14'de görüldüğü gibi yabancı sermayenin kârlılığı açısından yapılan sıralamada, gıda, içki ve tütün sanayii birinci gelmektedir. Aynı zamanda söz konusu sektörde yabancı sermaye, yerli sermayeden daha kârlı durumdadır. Yabancı sermayenin kârlı sektörlerde bulunması ve bulunduğu sektörlerde yerli sermayeden daha kârlı konumda olması ekonomik mantığın gereğidir. Bu ise yabancı sermayenin hem yoğunlaşmış sektörlerde bulunması, hem maliyetleri büyük ölçüde düşürücü teknolojilerden yararlanması ve ürün farklılaştırılmasına kolayca gidebilmesi, hem de yeni pazarlama teknikleri getirerek piyasa araştırması, reklam olanakları ve etkili dağıtım yöntemleriyle çalışmasının doğal sonucudur.

Gıda, içki ve tütün sanayii'nde fazla sayıda yabancı sermayeli kuruluşun bulunmamasının sebebi ise, Türkiye'de gıda konusunda çalışan çok sayıda yerli şirketin olması, içki ve tütün sektörünün ise devletin tekelinde bulunmasının bir sonucudur.

Yabancı sermaye miktarının sektörel dağılımı incelendiğinde, metal ana sanayii birinci gelmektedir. Tablo 14'de izleneceği gibi yabancı sermayenin sektörel kârlılığa bakarak geldiğini iddia etmek güçtür. Zira en fazla yabancı sermaye çeken metal ana sanayii, kârlılık bakımından altıncı gelmektedir. Diğer yandan, kârlılık bakımından birinci gelen ve en fazla yabancı sermaye çekmesi beklenen gıda, içki ve tütün sektörü, yabancı sermaye geliş miktarı açısından ancak yedinci olabilmektedir.

Kâğıt, kâğıt ürünleri ve basım sanayii ise, yabancı sermayenin kârlılığı açısından sonuncu gelmektedir. Bunun sebebi ise söz konusu sektörde, 500 Büyük Kuruluş arasına girebilecek derecede başarılı olabilen bir tek yabancı sermayeli firmanın olmasından dolayıdır.

Genelde bütün sektörlerde yabancı sermaye, yerli sermayeden daha kârlı çalışmaktadır. Sadece taş ve toprağa dayalı sanayii ürünleri sektöründe yerli sermaye, yabancı sermayeden % 47 daha kârlıdır. Fakat bu dalda faaliyet gösteren beş kuruluştan ikisinin 1983 sonrasında faaliyete geçtiği gözönünde bulundurulursa, yerli sermayenin neden daha kârlı olduğu anlaşılabilir. Ayrıca bu sektörde yerli üretici, gerekli hammaddenin tamamını genellikle ülke içinden tedarik ettiğinden ve yüksek teknoloji kullandıklarından daha avantajlı durumdadırlar.

Teknoloji transferi konusu ele alındığında ise kâğıt, kâğıt ürünleri ve basım sanayii ile kimya, petrol ürünleri, lastik ve plastik sanayii dışında kalan bütün sektörlerde yabancı sermayeli kuruluşların, yerli sermayeli kuruluşlara oranla daha fazla sermaye-yoğun teknolojiler kullandıkları görülmüştür. Söz konusu iki sektörün emek-yoğun olarak çalışması da belirli nedenlere bağlanabilir. Bilindiği gibi kâğıt, kâğıt ürünleri ve basım sanayii'nde yabancı sermayeli kuruluş sayısı bir tanedir. Sadece bir tek kuruluşun durumuna bakarak, genel bir değerlendirme yapmak doğru olmayabilir. Diğer yandan kimya sanayiinde yabancı sermayenin daha emek-

yoğun olarak çalışmasının nedeni, yerli sermayeli kuruluşlarda bulunan, büyük ölçüde sermaye-yoğun teknolojilerle çalışan rafinerilerden dolayıdır.

Sermaye-yoğun teknolojiler kullanan yabancı sermayeli kuruluşlarda, işçi başına düşen brüt katma değer, yerli kuruluşlara oranla daha yüksek olması beklenir. Tablo 14'de de görüldüğü gibi, kimya, petrol ürünleri, lastik ve plastik sanayii dışında kalan tüm sektörler yerli sermayeye oranla daha emek üretken olarak çalışmaktadırlar. Kimya sektöründe yerli sermayenin daha emek üretken olarak çalışmasının nedeni yine rafinerilerin varlığına bağlanabilir. Gıda, içki ve tütün sanayisinin, yabancı sermayeli kuruluşlar içinde daha emek üretken olarak çalışmasının nedeni ise, kârlılık açısından birinci olmasıyla açıklanabilir.

Araştırmadan elde edilen ilginç bir sonuç, yabancı sermayenin gıda, içki ve tütün sanayii ile taş ve toprağa dayalı sanayi ürünleri dışında kalan diğer sektörlerde, yerli sermayeden emek üretkenliğinin yanısıra, sermaye üretkenliğinde de üstün durumda olduklarıdır. Bütün sanayi kuruluşlarının tam rekabet koşulları içinde çalıştığını varsayarsak, iktisat öğretisine göre diğerlerine oranla daha emek verimli olanların, daha az sermaye verimli olmaları beklenir. Oysa elde edilen sonuçlardan açıkça görülmektedir ki, Türkiye'de sanayi kesiminde faaliyet gösteren 500 büyük kuruluştan yabancı sermayeli olanları, çoğu sektörde emek ve sermaye üretkenliği açısından, yerli sermayeliler karşısında açık bir

üstünlük elde etmiş bulunmaktadırlar. Bu ise yabancı yatırımcıların oligopolistik avantajlarınının açık bir ifadesidir.

İhracatın toplam satışlar içindeki payı ele alındığında, en fazla ihracat elektrik-elektronik sanayiinde yapılmaktadır. Fakat bu oranda çok fazla değildir. Bunun sebebi ise, yabancı sermayeli kuruluşların genelde iç piyasaya yönelik üretimde bulunmak üzere ülkeye gelmeleridir.

Yoğunlaşmayla ilgili açıklamalar, daha önceki sayfalarda açık bir şekilde incelenmiştir. Buradan çıkan sonuç şu şekildedir. Taş ve toprağa dayalı sanayi ürünleri ve dokuma, giyim, deri ve ayakkabı sektörleri dışında, yabancı sermayenin çok yüksek veya yüksek yoğunlaşmış sektörlerde bulunduğu görülmektedir. Tablo 14'de de izleneceği gibi dokuma, deri, giyim ve ayakkabı sektöründe yoğunlaşma düşük olarak bulunmuştur. Türkiye'de bu sektörün ihracat atağına kalktığı hatırlanırsa, bunun sebebi daha kolaylıkla anlaşılabilir. Görüldüğü gibi yabancı sermaye yoğunlaşma oranı yüksek sektörlerde bulunmakta ve bu sektörlerde yerli sermayeden daha yüksek kârlılığa sahip bulunmaktadır.

Hatırlanacağı gibi sadece iki sektörde % 100 yabancı sermaye yatırımı bulunmaktadır. Bunlar kimya, petrol ürünleri, lastik ve plastik sanayii ile, elektrik, elektronik sanayileridir. Kimya sanayinde % 100 yabancı sermayeli kuruluşlar, sermaye miktarı, kârlılık, işçi başına sermaye ve satış hasılatı/istihdam açısından, ortak girişimlere nazaran daha üstün durumdadırlar. Buna karşılık ortak girişimler,

% 100 sermayeli kuruluşlara göre daha emek ve sermaye üretkendirler. İhracat durumları incelendiğinde ise ortak girişimler, % 100 yabancı sermayelilere oranla daha fazla ihracat yapmaktadırlar. % 100 sermayeli kuruluşlar ise genellikle iç piyasaya yönelik üretimde bulunmaktadır. Elektrik, elektronik sanayisinde ise ortak girişimler, işçi başına sermaye dışındaki bütün kriterlerde daha üstün durumdadırlar. Fakat burada dikkat edilmesi gereken bir nokta vardır. Elektrik, elektronik sanayisinde ortak girişim şeklinde kurulmuş 6 firma varken, % 100 yabancı sermayeli firma sayısı sadece 2 tanedir. Konu bu yönüyle ele alınırsa, çıkan sonucun doğruluğu tartışmaya açıktır.

S O N U Ç

Yabancı sermaye yatırımları az gelişmiş ülkelerde, sermaye yetersizliğini gidermek için en etkili çözüm yollarından biridir. Bu ülkelerde genellikle, yabancı sermaye yatırımlarınının bir türü olan ortak girişimler daha fazla tercih edilmektedir. Çünkü az gelişmiş ülkelerde güçlü milliyetçilik ve sömürgeleşme korkusu büyük boyutlardadır.

Ortak girişimler yoluyla kurulan işletmelerde yabancı ortak, teknolojisini, teknik bilgisini, organizasyon ve yönetim tecrübesini getirmekte, yerli ortak da yerli hammaddelerin ve personelin teminini iç pazarlamayı ve benzer faaliyetleri üzerine almaktadır.

Az gelişmiş ülkelerde ortak girişimler genellikle çok uluslu şirketler tarafından gerçekleştirilmektedir. Bu tür şirketler, ortak girişim konusunda çeşitli alternatifler üzerinde dururlar. Riskin fazla olduğu az gelişmiş ülkelerde % 50'den az bir payla ortak olmak tercih edilirken,

gelişmiş ülkelerde % 50'sinin üzerinde bir payla ortak olmak yoluna gidebilirler. Bu arada kendi alanlarında lider olmayan ancak dış ülkelere açılmak isteyen şirketlerin de, ortak girişime istekli oldukları görülmüştür. Batı Avrupa şirketleri ise az gelişmiş ülkelerde, % 50 veya daha düşük bir katılım ile ortak girişime gitme isteğindedirler.

Türkiye'de ortak girişimler son yıllarda önem kazanmaya başlamıştır. 1986 yılı İSO'nun "Türkiye'nin 500 Büyük Sanayi Kuruluşu" araştırması çerçevesinde yapılan çalışmada ilk aşamada yabancı sermaye, yerli sermaye ile karşılaştırmaya tabi tutulmuş, daha sonra ise ortak girişim ve % 100 yabancı sermayeli kuruluşların durumuna bakılmıştır. Yoğunlaşma konusu ise, Türkiye genelinde ele alınmıştır. % 100 yabancı sermaye yatırımları sadece iki sektörde faaliyet göstermektedir. Bu sektörler kimya, petrol ürünleri, lastik ve plastik sanayii ile elektrik, elektronik sanayii'leridir.

Yabancı sermayenin en fazla kârlı olduğu sektör, gıda, içki ve tütün sanayii'dir. Aynı zamanda söz konusu sektörde yabancı sermaye, yerli sermayeden daha kârlı durumdadır.

Yabancı sermaye miktarının en fazla olduğu sektör ise, metal ana sanayii'dir. Fakat burada yabancı sermayenin sektörel kârlılığa bakarak geldiğini iddia etmek güçtür. Zira en fazla yabancı sermaye çeken metal ana sanayii, kârlılık bakımından altıncı gelmektedir. Diğer yandan kârlılık bakımından birinci gelen ve en fazla yabancı sermaye çekmesi

beklenen gıda, içki ve tütün sektörü, yabancı sermaye geliş miktarı açısından ancak yedinci olabilmektedir.

Genelde bütün sektörlerde yabancı sermaye, yerli sermayeden daha kârlı çalışmaktadır. Sadece taş ve toprağa dayalı sanayi ürünleri sektöründe yerli sermaye, yabancı sermayeden % 47 daha kârlıdır. Fakat bu dalda faaliyet gösteren beş kuruluştan ikisinin, 1983 sonrasında faaliyete geçtiği gözönünde bulundurulursa, yerli sermayenin neden daha kârlı olduğu anlaşılabilir.

Teknoloji transferi konusu ele alındığında ise kâğıt, kâğıt ürünleri ve basım sanayii ile kimya sanayii dışında kalan bütün sektörlerde yabancı sermayeli kuruluşların yerli sermayeli kuruluşlara oranla daha fazla sermaye-yoğun teknolojiler kullandıkları görülmüştür. Söz konusu iki sektörün emek-yoğun olarak çalışması da belirli nedenlere bağlanabilir. Kâğıt, kâğıt ürünleri ve basım sanayii'nde yabancı sermayeli kuruluş sayısı bir tanedir. Sadece bir tek kuruluşun durumuna bakarak, genel bir değerlendirme yapmak doğru olmayabilir. Diğer yandan kimya sanayiinde yabancı sermayenin daha emek-yoğun olarak çalışmasının nedeni, yerli sermayeli kuruluşlarda bulunan, büyük ölçüde sermaye-yoğun teknolojilerle çalışan rafinerilerden dolayıdır.

Araştırmadan elde edilen ilginç bir sonuç, yabancı sermayenin gıda, içki ve tütün sanayii ile taş ve toprağa dayalı sanayii ürünleri dışında kalan diğer sektörler de, yerli sermayeden emek üretkenliğinin yanısıra, sermaye

retkenliğinde de üstün durumda olduklarıdır. Bütün sanayii kuruluşlarının tam rekabet koşulları içinde çalıştığını varsayarsak, iktisat öğretisine göre diğerlerine oranla daha emek verimli olanların, daha az sermaye verimli olmaları beklenir. Oysa elde edilen sonuçlardan açıkça görülmektedir ki, Türkiye'de sanayii kesiminde faaliyet gösteren 500 büyük kuruluştan yabancı sermayeli olanları, çoğu sektörde emek ve sermaye üretkenliği açısından, yerli sermayeliler karşısında açık bir üstünlük elde etmiş bulunmaktadırlar. Bu ise yabancı yatırımcıların oligapolistik avantajlarının açık bir ifadesidir.

Taş ve toprağa dayalı sanayii ürünleri ve dokuma, giyim, deri ve ayakkabı sektörleri dışında, yabancı sermayenin çok yüksek veya yüksek yoğunlaşmış sektörlerde bulunduğu görülmektedir. Dokuma sanayii'nde yoğunlaşmanın düşük olmasının sebebi, Türkiye'de bu sektörün ihracat atağına kalkmasından dolayısıdır.

Kimya sanayii'nde % 100 yabancı sermayeli kuruluşlar, ortak girişimlere nazaran daha krl ve daha emek-yoğun olarak çalışmaktadırlar. Elektrik, elektronik sanayiinde ise ortak girişimler, % 100 yabancı sermaye yatırımlarına göre daha krl ve daha sermaye-yoğun olarak faaliyet göstermektedirler. Faktör üretkenliğinin durumu incelenecek olursa, her iki sektörde de ortak girişimler, % 100 yabancı sermaye yatırımlarına göre daha emek üretken ve sermaye üretken olarak çalışmaktadırlar. Son olarak, yabancı sermayenin çok yüksek yoğunlaşmış veya yüksek yoğunlaşmış sektörlerde bulunduğu görülmüştür.

Y A R A R L A N I L A N K A Y N A K L A R

- ALPAR, Cem : Cok Uluslu Şirketler ve Ekonomik Kalkınma, Ankara, 1980.
- BAĞRIAÇIK, Atilla : Cok Uluslu Şirketler ve Türkiye'nin Ekonomik Kalkınması, İstanbul, 1988.
- DEMİRCAN, Daim : Türkiye'de Yabancı Sermaye, İstanbul, 1971.
- EŞKİNAT, Rana : Türkiye'de İmalat Sanayii Piyasalarının Analizi (Yoğunlaşma ve Kârlılığın Değerlendirilmesi), Eskişehir, 1989.
- FRANCO, Lawrence : Prospects For Industrial Joint Venture in The Oil Exporting Countries of the Middle East and Nort Africa, OECD, September 1975.
- FRANCO, Lawrence : The European Multinationals, Connecticut, 1976.
- GRANT, Reuber : Private Foreign Investment in Development, OECD, 1973.

- GROSSE, Robert : "The Andean Foreign Investment Code's Impact on Multinational Enterprise", JOURNAL OF INTERNATIONAL BUSINESS STUDIES, Vol. XIV, No:3, 1982.
- İNECİ, Barbaros : Avrupa Ekonomik Topluluğu Rekabet Kuralları Çerçevesinde Müsterek Teşebbüsler, İstanbul, 1988.
- KARLUK, Rıdvan : Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları, İstanbul Ticaret Odası Ya.No.13, İstanbul, 1983.
- OKANO, M. : Licensing, Turn-Key And Joint Venture Contracts, UNIDO, 1975.
- SAĞLAM, Mehmet : Türk Markalar Kanunu Şerhi ve Tatbikatı (Açıklamalar-Kararlar), Ankara, 1973.
- ŞATIROĞLU, Kadir : Çok Uluslu Şirketler, A.Ü.S.B.F. Ya.No.536, Ankara, 1984.
- ŞİMŞEK, Salih : Lisans Anlaşmaları Yoluyla Teknoloji Transferi, Ankara, 1988.
- TANYERİ, Ergül : "Teknoloji Transferi ve Doğu-Batı Ortak Girişimleri", HAZİNE VE DIŞ TİCARET DERGİSİ, Ankara, GÜZ 1984.
- TSURUMİ, Yoshi : The Japanese Are Coming, Cambridge, 1976.
- _____ : Arrangement Between Joint Venture Partners in Developing Countries, UN, New York, 1987.

-
- : "Dünyada ve Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Beklentiler", YASED Ya.No.33, İstanbul, Kasım 1988.
-
- : Ekonomik Rapor, İstanbul Ticaret Odası, İstanbul, 1988.
-
- : Guidelines For The Acquisition of Foreign Ternology in Developing Countries, UN, New York, 1973.
-
- : "Türkiye'nin 500 Büyük Sanayi Kuruluşu", İSTANBUL SANAYİ ODASI DERGİSİ, İstanbul, Ekim 1987.
-
- : Yabancı Sermaye Mevzuatı ve Yapılabilirlik Raporu Esasları, DPT, Ankara, 1986.
-
- : Yabancı Sermaye Raporu (1983-1986) DPT Yabancı Sermaye Başkanlığı, Ankara, 1987.

YABANCI SERMAYE ÇERÇEVE KARARI HAKKINDA TEBLİĞ

Sayı:1

Resmi Gazete Tarih ve No: 25.5.1986/19117

Bu tebliğin amacı 12.2.1986 tarih, 86/10353 sayılı Kararnamenin eki Yabancı Sermaye Çerçeve Kararına göre verilecek müsaadelerle ilgili müracat ve uygulama esaslarını belirlemektir.

Faaliyet Konusu

MADDE 1- Dışarıda yerleşik kişi ve kuruluşlar, Devlet Planlama Teşkilatı Yabancı Sermaye Başkanlığınca verilen izin ve/veya teşvik belgelerinde yazılı olan ve buna göre Türkiye Ticaret Sicili Gazetesinde ilan edilen Ana Sözleşmelerinde belirtilen konularla sınırlı olma kaydıyla, her türlü mal ve hizmet üretimine yönelik sınai, ticari, zirai ve sair konularında faaliyette bulunabilirler.

Yatırımlar ve Ticari Faaliyetler

MADDE 2- Dışarıda yerleşik kişi ve kuruluşlar Türkiye'de yatırım yapmak ve ticari faaliyette bulunmak üzere Türk Ticaret Kanununa göre anonim veya limited şirket kurmak ve şube açmak için aşağıdaki belgelerle Devlet Planlama Teşkilatı Yabancı Sermaye Başkanlığına müracaat ederler.

1- Dışarıda yerleşik kuruluşlara ait,

- a) Faaliyet belgesi,
- b) Son yıl faaliyet raporu (son yıl bilançosu ve faaliyet alanını ihtiva eden)

2- Dışarıda yerleşik kişilere ait pasaport örneği

Faaliyet Belgesi ile pasaport örneği ilgili Türk Konsolosluktan veya Lahey Devletler Özel Hukuku Konferansı çerç-

vesinde hazırlanan Yabancı Resmi Belgelerin Tasdiki Mecburiyetinin Kaldırılması Sözleşmesi hükümlerine göre tasdik edilmiş olacaktır. Pasaport örneğinin Türkiye'deki bir noterce tasdik edilmiş olması halinde başkaca tasdik aranmaz.

3- Yurt dışında yerleşik kişi ve kuruluşun, Türkiye'de faaliyette bulunmak istediği konu için gerekli sermayeyi getireceğini beyan ettiği taahhüt mektubu.

4- 2 nüsha yapılabirlik raporu,

5- Yatırım için ithali düşünülen makina, teçhizat ve demirbaşların proforma faturaları, prospektüs ve katalogları ile bunların FOB (menşe ülke döviz), FOB (S), CIF (L) ve gümrük vergi ve resimlerinin belirtildiği 2 nüsha global liste.

6- Yatırımda teşvik araçlarından istifade edilmek isteniyorsa, gümrüklü toplam yatırım tutarının % 0,1 (binde bir)'inin teminat olarak Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası nezdindeki ihracaatı teşvik fonu'na yatırıldığını gösterir makbuz (yatırımın gerçekleştirilmesi veya teşvik araçlarından yararlandırılmaması halinde yatırımcıya iade edilir.)

7- Eklenmesinde yarar görülen diğer bilgi ve belgeler.

Portföy Yatırımları

MADDE 3- Dışarıda yerleşik kişi ve kuruluşlar Türkiye'de mevcut şirketlere ortak olmak veya hisse almak için aşağıdaki belgelerle Devlet Planlama Teşkilatı Yabancı Sermaye Başkanlığına müracaat ederler.

1- Dışarıda yerleşik kuruluşlara ait;

- a) Faaliyet belgesi,
- b) Son yıl faaliyet raporu (son yıl bilançosu ve faaliyet alanını ihtiva eden)

2- Dışarıda yerleşik kişilere ait pasaport örneği,

Faaliyet belgesi ile pasaport örneği ilgili Türk Konsolosluğundan veya Lahey Devletler Özel Hukuku Konferansı çerçevesinde hazırlanan Yabancı Resmi Belgelerin Tasdiki Mecburiyetinin kaldırılması Sözleşmesi hükümlerine göre tasdik edilmiş olacaktır. Pasaport örneğinin Türkiye'deki bir noterce tasdik edilmiş olması halinde başkaca tasdik aranmaz.

3- Yurt dışında yerleşik kişi ve kuruluşun, Türkiye'de faaliyette bulunmak istediği konu için gerekli sermayeyi getireceğini beyan ettiği taahhüt mektubu.

4- Dışarıda yerleşik kişi ve kuruluşun ortak olacağı veya hissesini alacağı mevcut şirkete ait:

a) İlgili vergi dairesinden tasdikli son 5 yıla ait bilanço ve kâr/zarar tabloları (yılın ikinci yarısında müracaat edilmesi halinde o yılın 6'ncı ay sonu itibariyle tanzim edilmiş şirketçe tasdikli bilanço ve kâr/zarar tabloları da eklenecek),

b) Ana sözleşmesinin son şeklinin yayınlandığı Ticaret Sicili Gazetesi,

c) Müracaat tarihi itibariyle kıdem tazminatı yükümlülüğü,

İştirakler

MADDE 4- Türkiye'de faaliyette bulunan yabancı sermayeli kuruluşlar Türkiye'de mevcut ve kurulacak diğer şirketlere Yabancı Sermaye Başkanlığından izin almak kaydıyla iştirak edebilirler. İzin için, iştirak edilecek şirketin son beş yıllık bilançosu ve ana sözleşmesinin son durumunu gösteren Ticaret Sicili Gazetesi ve müracaat tarihindeki kıdem tazminatı yükümlülüğü ile Devlet Planlama Teşkilatı Yabancı Sermaye Başkanlığına müracaat edilir.

İrtibat Bürosu Faaliyetleri

MADDE 5- Dışarıda yerleşik kuruluşlar Türkiye'de irtibat bürosu kurmak için aşağıdaki belgelerle Devlet Planlama Teşkilatı Yabancı Sermaye Başkanlığına müracaat ederler.

- 1- İrtibat bürosunun tüm masraflarının yurt dışından getirileceğinin beyan edildiği taahhüt mektubu.
- 2- Dışarıda yerleşik kuruluşlara ait
 - a) Faaliyet belgesi, (x)
 - b) Son yıl faaliyet raporu (son yıl bilançosu ve faaliyet alanını ihtiva eden)
- 3- Türkiye'deki irtibat bürosunun yapacağı işler, çalıştırılacak personel sayısı bir yıl içinde yapılacak masraflar hakkında ayrıntılı bilgi.
- 4- İrtibat bürosunun faaliyetlerini yürütmekle görevli olacak kişiye verilecek yetki belgesi.

Dışarıda yerleşik kuruluşların Türkiye'de açacakları irtibat bürosunun tüm masrafları yurt dışından getirilecek dövizlerle karşılanacak ve irtibat bürosu hiçbir ticari

(x) Faaliyet Belgesi, 3. maddede belirtilen şekilde tasdik edilmiş olacak.

faaliyet yapmayacak, kâr ve benzeri transfer talebinde bulunulmayacaktır.

Lisans, Know-How ve Teknik Yardım Anlaşmaları

MADDE 6- Kamu ve özel sektör kuruluşları, dışarıda yerleşik kişi ve kuruluşlarla yapacakları lisans, know-how ve teknik yardım anlaşmalarının onaylanması için aşağıdaki belgelerle Devlet Planlama Teşkilâtı Yabancı Sermaye Başkanlığına müracaat ederler.

1. Anlaşma taslağı,
2. Anlaşma konusu mamullerin üretileceği tesislerin varlığını tevsik edici belgeler,
3. Yatırım söz konusu ise yapılabilirlik raporu,
4. Lisans, Know-how veya teknik yardım verenin son yıl bilançosu, araştırma ve geliştirme masrafları,
5. Anlaşma konusu mamulun patenti tescilli ise tevsik edici belge.

Anlaşmaların değerlendirilmesi, satış fiatı ve ihracatla ilgili sınırlamanın olmaması, ödemelerin üretim bazında ve net satış fiatı üzerinden hesaplanması, ihtilafların çözüm yollarının belirtilmesi ve anlaşma süresinin beş yıl olması esasları dikkate alınarak yapılır.

Yabancı Sermaye Başkanlığınca yapılan değerlendirme sonucunda uygun görülen anlaşma, 4 nüsha tasdikli orijinal, 4 nüsha noter tasdikli Türkçe nüshüsünün ve damga vergisinin ödendiğini gösterir belgenin ibrazı halinde onaylanır.

Bu anlaşmaların uygulanmasından doğan ödemelerin döviz iznine bağlanması Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankasınca, transferi bankalarca yapılır.

Özel Dış Kredi Anlaşmaları

MADDE 7- Yabancı sermayeli kuruluşlar, yurt dışından temin edecekleri orta ve uzun vadeli yatırım kredileriyle ilgili anlaşmaların onaylanması için aşağıdaki belgelerle Devlet Planlama Teşkilatı Yabancı Sermaye Başkanlığına müracaat ederler.

1. Anlaşma taslağı,
2. Kredi alanın son yıl bilançosu,

Anlaşmaların, değerlendirilmesinde; vade, uygulanacak faiz oranı, faiz dönemleri, anapara geri ödeme planı ve ihtilafların çözüm yolları dikkate alınır.

Yabancı sermaye Başkanlığınca yapılan değerlendirme sonucunda uygun görülen anlaşma, 4 nüsha tasdikli orijinal, 4 nüsha noter tasdikli Türkçe nüshasının ve aracı banka garantisi mevcut ise banka garanti mektubunun ibrazı halinde onaylanır ve birer nüshası Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığında tutulan Dış Borçlar Kütüğüne işlenmek üzere gönderilir.

Bu kredilerin faiz ve anapara ödemeleri, Devlet Planlama Teşkilatı Yabancı Sermaye Başkanlığınca onaylanan kredi anlaşmaları çerçevesinde bankalarca yapılır.

Kâr, Temettü ve Sermaye Payının Yurt Dışına Transferi

MADDE 8- Yabancı sermayeli kuruluşlarda dışarıda yerleşik kişi ve kuruluşların hissesine tekabül eden kâr ve temettüden yürürlükteki vergi mevzuatı çerçevesinde gerekli vergiler düşüldükten sonra kalan net miktar, ilgililerin aşağıda belirtilen (dönemine ait) belgelerden 3'er nüsha bankalara ibraz etmeleri halinde, yurt dışına transfer edilir. Bankalar trans-

fer işlemini müteakip bu belgeler ile transfer edilen meblağ-
la ilgili döviz satış bordrosunun birer nüshasını Türkiye
Cumhuriyet Merkez Bankası ve Devlet Planlama Teşkilatı Yaban-
cı Sermaye Başkanlığına gönderirler.

1. İlgili vergi dairesince onaylı vergi beyannamesi,
bilanço ve kâr/zarar hesabı,
2. Vergi tahakkuk ve/veya tahsil fişleri,
3. Kâr dağıtım tablosu.

MADDE 9- Yurt dışında yerleşik kişi ve kuruluşların sermaye
paylarının, kısmen veya tamamen yurt içinde yerleşik kişi ve
kuruluşlara satış veya tasfiye bedellerinin borsa fiyatı veya
borsa fiyatı oluşmamış ise Devlet Planlama Teşkilatı Yabancı
Sermaye Başkanlığının yapacağı veya yaptıracığı değerlendirme
üzerinden döviz iznine bağlanması Türkiye Cumhuriyet Merkez
Bankasınca bekletilmeksizin yapılır.

Yabancı Personel Çalıştırma İzni

MADDE 10- Türkiye'deki kamu ve özel sektör kuruluşları, yatı-
rım işletme dönemlerinde, kuruluşa faydalı olmak ve 6 aydan
uzun süre çalışmak üzere istihdam edecekleri idari ve teknik
personelle ilgili müracaatlarını aşağıdaki belgelerle Devlet
Planlama Teşkilatı Yabancı Sermaye Başkanlığına yaparlar.

1. Kuruluştaki halen çalışmakta olan yabancı personelin
adı ve görevleri ile toplam Türk Personelin sayısı,
2. Çalışma izni istenen personelin;
 - Tasdikli pasaport örneği,
 - Yapacağı görevle ilgili ayrıntılı bilgi,
 - Yabancı ortak veya onun temsilcisi ise bunu tevsik
eden belge.

3. Kuruluşun yabancı sermayeli olmaması halinde varsa teşvik belgesi, vergi dairesince onaylı son yıl bilançosu ve faaliyet sahası ile ilgili ayrıntılı bilgi.

İthal Edilecek Malzemenin Ekspertizi

MADDE 11- Dışarıda yerleşik kişi ve kuruluşların Devlet Planlama Teşkilatı Yabancı Sermaye Başkanlığı izni çerçevesinde sermaye paylarına karşılık getirecekleri yatırım malları ekspertize tabidir. Ekspertiz işlemleri tesis bazında, montaj işlemleri tamamlandıktan sonra işletmeye alınmadan önce Yabancı Sermaye Başkanlığı'nca belirlenecek eksperler tarafından yapılır.

Ekspertiz konusu malların Türk Lirası değerlerinin tesbitinde Devlet Planlama Teşkilatı Yabancı Sermaye Başkanlığının gümrüklere hitaben yazacağı ithal müsaadesinin tarihindeki Merkez Bankasınca uygulanan cari döviz alış kuru esas alınır.

Yapılacak ekspertizle ilgili olarak eksperlerin yol ve ikamet masrafları ile Yabancı Sermaye Başkanlığınca tesbit edilecek ekspertiz ücreti malzemeyi ithal eden kuruluş tarafından karşılanır.

Diğer Hükümler

MADDE 12- Dışarıda yerleşik kişi ve kuruluşların Türkiye'de yatırım yapmak ve ticari faaliyette bulunmak üzere anonim veya limited şirket kurmaları, bu statüdeki mevcut şirketlere ortak olmaları veya şube açmaları hallerinde dışarıda yerleşik kişi ve kuruluş için asgari 50.000,- ABD doları tutarında yabancı sermaye getirilmesi şarttır. (Teşvikli yatırımlar ile yönetim kurulu üyelik hisseleri hariç)

MADDE 13- Mevcut yabancı sermayeli kuruluşlar tevsi, modernizasyon, işletme sermayesi ihtiyacı veya benzeri nedenlerle sermayelerini artırmak istemeleri halinde son yıl bilançosu, son sermaye artışının ilân edildiği Türkiye Ticaret Sicil Gazetesi, artırılacak sermayenin karşılanacağı kaynaklarla ilgili ayrıntılı bilgi, tevsi ile ilgili yapılabirlik raporu ile birlikte Devlet Planlama Teşkilatı Yabancı Sermaye Başkanlığına müracaat ederler.

MADDE 14- Türkiye'de halen mevcut ve faaliyet gösteren yabancı sermaye iştirakli 6326 sayılı Petrol Kanunu dışında kalan kuruluşlar (anonim veya limited şirket, şube ve irtibat bürosu gibi) Yabancı Sermaye Başkanlığına tescil etmek kaydıyla Yabancı Sermaye Çerçeve Kararı ve bu tebliğ hükümlerinden istifade ederler.

MADDE 15- Yurt dışında yerleşik kişi ve kuruluşların ticari faaliyetleri sonucu kambiyo mevzuatı uyarınca bloke veya blokaja tabi olan alacaklarının yabancı sermayeli kuruluşlarda sermaye payı olarak kullanılması, bu şekilde kullanılacak paraların asgari yarısı kadar dövizin sermaye payı olarak getirilmesi şartı ve Devlet Planlama Teşkilatı Yabancı Sermaye Başkanlığının izniyle mümkündür.

Bilgi Verme

MADDE 16- Bu tebliğ hükümlerine göre izin verilen ve bundan önce izin almış olan yabancı sermaye iştirakli kuruluşlar her yıl en geç Mayıs ayına kadar öteki yıla ait ortaklar genel kuruluna sunulan faaliyet raporu, denetçi raporu ve bilançosunu Yabancı Sermaye Başkanlığına göndermeye mecburdur. Bu bilgilere ilaveten Yabancı Sermaye Başkanlığınca istenecek bilgilerin de belirtilecek zaman ve şekillerde verilmesi mecburidir.

MADDE 17- Bu tebliğ yayımı tarihinde yürürlüğe girer.

DIŞARIDA YERLEŞİK KİŞİ VE KURULUŞLARLA ORTAK OLARAK
SINAİ KONULARDA YATIRIM İZİNİ ALMAK İÇİN
YABANCI SERMAYE BAŞKANLIĞINA (YSB) VERİLMEK ÜZERE
HAZIRLANACAK YAPILABİLİRLİK RAPORU ESASLARI

GENEL AÇIKLAMA

Müracaatlarda teklif edilen yatırım konusunun incelenbilmesi için aşağıda kısaca izah edilen bilgilerin aynı düzen içinde proje olarak verilmesi gereklidir. Yatırımın karakteri icabı bunlardan bazıları hariç tutulabilir. AŞağıda bulunmayan hususlar da gerektiği takdirde ilgili kısımlarda gösterilmek üzere projeye ilave edilmelidir.

Projelerin sağlamlığı her Őeyden evvel aşağıdaki bilgilerin yatırımcı tarafından etraflıca incelenerek tutarlı değerlerin projeye konmasına bağlıdır. Bu değerlerin elde edilmesinde gerekli çaba gösterilmelidir.

Bulgilerin projede mümkün olduğu kadar tamam olması gerek yatırımcının gerek projeyi değerlendirenin en uygun yatırım tercihini yapmalarını sağlayacaktır.

Ön proje hazırlanmasında aşağıdaki hususlar hakkında hasıl olabilecek tereddütler DPT Yabancı Sermaye Başkanlığı (YSB) ilgililerince cevaplandırılacaktır.

I. YATIRIMCI HAKKINDA GENEL BİLGİLER:

A. Őahsi TeŐebbüslerde:

Yatırımcının:

1. Adı, soyadı
2. Ticaret Ünvanı
3. Esas işi
4. Bağlı olduğu vergi dairesi
5. Hesap numarası

B. Ortaklıklarda:

1. Ortaklığın hukuki şekli, sermayesi, bağlı olduğu vergi dairesi ve hesap no.su, kredinin yerli ve yabancı ortaklar arasında dağılımı ile getirilecek yabancı sermayenin nev'i (nakdi, aynı, gayrimaddi v.b.)

2. Yabancı ortaklar hakkında bilgi:

2.1. Yabancı ortakların gerçek veya tüzel kişi olarak isim veya ticari ünvanı, iştigal konuları ve iş adresleri.

2.2. Firma ve ortaklar hakkında bilgi alınabilecek banka veya diğer müesseselerin adresleri.

2.3. Şirketin kuruluşuna kadar projenin teknik ve hukuki sorumlusu olan şahıs veya şahısların isimleri, adresleri ve telefon numaraları.

2.4. Varsa Türkiye'deki temsilcisinin açık adresi (telgraf veya telefon dahil ve kayıtlı bulunduğu Ticaret ve Sanayi Odası sicil numarası).

3. Yerli ortaklar hakkında bilgiler:

3.1. Başlıca yerli ortakların gerçek ve tüzel kişi olarak isim veya ticari ünvanı ve iş adresleri.

3.2. Yerli ortaklar hakkında bilgi alınabilecek banka ve diğer kurumların adı, adresi.

belirtilecektir.

II. YATIRIMIN MAHİYETİ VE NEV'İ:

1. Genel Bilgiler:

- 1.1. Yeni tesis veya mevcut tesislere ilave midir, yoksa yenileme yatırımı mıdır?
- 1.2. Kuruluş yeri: Kurulacağı il, ilçe ve köy adı ile adresi, projenin kuruluş yerinin seçimi nedenleri.
- 1.3. Yatırımın başlama tarihi. (Yatırımla ilgili her türlü harcamalara girişilmesi yatırıma başlama sayılır. Sadece arsa alınması veya proje yaptırılması için yapılan harcamalar yatırıma başlama sayılmaz. Ancak arsanın düzenlenmesi veya makinelerin temini için sipariş verilmesi ve akreditif açılması gibi işlemler dolayısı ile yapılan harcamalar yatırıma başlamayı ifade eder.)
Yatırıma başlama tarihini parantez içindeki açıklamaları gözönünde bulundurarak gün, ay ve yıl olarak belirtiniz. Henüz yatırıma başlanmamışsa, bu hususla birlikte öngörülen başlama tarihini açıklayınız.
- 1.4. Deneme işletmesine geçiş tarihi
- 1.5. Tam kapasiteye geçiş tarihi
- 1.6. Projenin ekonomik ömrü

2. Yatırım tutarı:

Ek 1'deki ayrıntılı tabloyu düzenleyiniz.

3. Projenin gerekçesi:

3.1. Projenin kısa anlatımı

3.2. Plan ve yıllık programlarla ilişkileri

3.3. Üretilecek malların nitelikleri

(Kimya ve ilaç sanayiinde ana ve yan ürünlerin olduğu ve nasıl değerlendirileceği hususları ayrıca belirtilecektir.)

4. Projenin kapasitesi:

4.1. Proje kapasitesinin tanımlanması, üretilecek malların (yan ürünler dahil) yıllık miktarları

4.2. Kapasitenin seçiliş nedeni.

5. Projenin teknolojik yönleri:

5.1. Seçilen üretim metodunun kısa tanımı.

5.2. Alternatif üretim usulleri eli karşılaştırılması ve teknoloji seçiminin nedenleri.

5.3. Patent konusu olup olmadığı.

5.4. Üretim ve yatırım safhasında lisans, royalti veya know-how (Teknik bilgi) istenip istenmeyeceği.

5.5. Üretimin basitleştirilmiş akım şeması (Belli başlı üretim girdi ve çıktıların miktarları ile) (Kimya ve ilaç sanayiinde

a) Üretime hangi nedenlerle başlanılacak Başlangıç ana ve yan maddeleri hangileridir, rolleri nelerdir? Katalizatörler?

b) Başlangıç maddelerinden itibaren işlemlerin bütün kimyasal yönü açık formüllerle izah edilecektir.

- 5.6. Daha küçük ve daha büyük üretim kapasitelerinin maliyet fiyatlara etkisi
- 5.7. Diğer ülkelerde özellikle Avrupa Ekonomik Topluluğu içinde aynı kolda üretim yapan tesislerin kapasiteleri hakkında bilgiler.

III. YATIRIMA AİT FİNANSMAN KAYNAKLARI:

- A. Finansman kaynaklarının yıllar itibariyle dağılımı:

Yıllar	Öz kaynaklardan karşılanan kısım	Kredi ile karşılanan kısım	Toplam
Toplam			

- B. Yatırımcı bilançonun aktif ve pasif kalemleri:

Son iki yıllık bilançoları Ek 2'deki tablolar şeklinde düzenleyiniz.

- C. Kredi sağlanan müesseselerin adları ile miktar ve faizleri ile birlikte ödeme planı.
- D. Sermaye arttırımı öngörülmekte midir? Görülüyorsa kaynakları ve miktarları ve işletmeye ilave tarihi.

IV. ÜRETİM HAKKINDA BİLGİLER:

- A. Yeni kuruluşlarda verilecek bilgi düzenlenecek tablolar:

B. Ek yatırımlarda verilecek bilgi ve düzenlenecek tablolar

1. Ek yatırım aşağıdaki hallerden hangileri dolayısıyla zorunlu bulunmaktadır?:
 - 1.1. Darboğaz giderilmesi
 - 1.2. Kalitenin düzeltilmesi
 - 1.3. Maliyetin düşürülmesi
 - 1.4. Yan ürünlerin değerlendirilmesi
 - 1.5. Üretim kapasitesinin arttırılması sebepleri ve ek yatırımın sağlayacağı faydaları kısaca açıklayınız.

V. GÜMRÜK MUAFIĞI VEYA İADEDEN FAYDALANILMAK İSTENİLEN PROJELERE EKLENECEK BİLGİLER:

1. Kurulacak tesisin kapasitesi (Bu kapasitenin dünyada mevcut veya kurulmakta olan tesislere göre ekonomik kapasitede olup olmadığı.)
2. Yeni bir teknoloji getirip getirmediği
3. Yan sanayiın gelişmesine hizmet edip etmediği
4. Ana mal, mamul veya yarı mamulleri dünya fiyatlarında imal etme gücüne sahip olup olmadığı, bunun şart ve imkânları.
5. Yatırımın ihracata yönelip yönelmediği, yerli hammaddeleri, mamul veya yarı mamul halinde ihraç gücüne sahip olup olmadığı ve bunun şart ve imkanları
6. İthalat ikamesini sağlayıp sağlamadığı
7. Muafiyet uygulamasının yatırım ve mamul mal maliyetine tesiri

1987 YILI, İSO 'NUN "TÜRKİYE 'NİN 500 BÜYÜK SANAYİ KURULUŞU"
ÇALIŞMASI ÇERÇEVESİNDE FAALİYETTE BULUNAN YABANCI SERMAYELİ
ŞİRKETLER

1-) Ereğli Demir Çelik Fabrikası T.A.Ş.

Sektör : I/Demir-Çelik

Yabancı Ortak Payı: % 1.56

2-) Çukurova Çelik Endüstrisi A.Ş.

Sektör : I/Demir-Çelik

Yabancı Ortak Payı: % 10

3-) TOFAŞ Türk Otomobil Fabrikası A.Ş.

Sektör : I/Taşıt Araçaları İmalat San.

Yabancı Ortak Payı: % 41.5

4-) Oyak-Renault Otomobil Fabrikası A.Ş.

Sektör : I/Taşıt Araçaları İmalat Sanayi

Yabancı Ortak Payı: % 44

5-) Otosan Otomobil Sanayi A.Ş.

Sektör : I/Taşıt Araçaları İmalat San.

Yabancı Ortak Payı: % 16.16

6-) Netaş Northern Elektrik Telekomünikasyon A.Ş.

Sektör : I/Elektrik-Elektronik

Yabancı Ortak Payı: % 31

- 7-) Ünilever-İş Ticaret ve San. Türk Ltd. Şti.
Sektör : I/Gıda-İçki Sanayii
Yabancı Ortak Payı: % 65
- 8-) Teletaş Telekomünikasyon End. Tic. A.Ş.
Sektör : I/Elektrik, Elektronik Sanayii
Yabancı Ortak Payı: % 39
- 9-) Metaş İzmir Metalurji Fab. A.Ş.
Sektör : I/Demir-Çelik Sanayii
Yabancı Ortak Payı: % 26.89
- 10-) MAN Kamyon ve Otobüs Sanayii A.Ş.
Sektör : I/Taşıt Araçaları İmalat San.
Yabancı Ortak Payı: % 33.34
- 11-) Otomarsan Otobüs ve Motorlu Araçlar Sanayii A.Ş.
Sektör : I/Taşıt Araçaları İmalat San.
Yabancı Ortak Payı: % 47
- 12-) BMC Sanayii ve Ticaret A.Ş.
Sektör : I/Taşıt Araçaları İmalat San.
Yabancı Ortak Payı: % 7.52
- 13-) Türk Pirelli Lastikleri A.Ş.
Sektör : I/Lastik Sanayii
Yabancı Ortak Payı: % 51
- 14-) Türk Traktör ve Ziraat Makinaları A.Ş.
Sektör : I/Makina ve İmalat Sanayii
Yabancı Ortak Payı: % 11.39

- 15-) Nesas Alüminyum San. ve Tic. A.Ş.
Sektör : I/Demir dışı Metaller
Yabancı Ortak Payı: % 11.39
- 16-) Vestel Elektronik San. ve Tic. A.Ş.
Sektör : I/Elektrik-Elektronik San.
Yabancı Ortak Payı: % 100
- 17-) The Shell Company of Turkey Ltd.
Sektör : 4/Ticaret
Yabancı Ortak Payı: % 100
- 18-) Trakya Cam Sanayii A.Ş.
Sektör : I/Cam Sanayii
Yabancı Ortak Payı: % 100
- 19-) Borusan Gemlik Boru Tesisleri A.Ş.
Sektör : I/Demir-Çelik Sanayii
Yabancı Ortak Payı: % 31.76
- 20-) Anadolu Cam Sanayii
Sektör : I/Cam Sanayii
Yabancı Ortak Payı: % 6.44
- 21-) DYO ve Sadolin Sent Selü. Boya Vernik Fab.A.Ş.
Sektör : I/Kimya Sanayii
Yabancı Ortak Payı: % 68
- 22-) Komili Yağ Sabun Gliserin San.ve Tic. A.Ş.
Sektör : I/Kimya Sanayii
Yabancı Ortak Payı: % 40

23-) Roche Müstahzarları A.Ş.

Sektör : I/Kimya Sanayii

Yabancı Ortak Payı: % 40

24-) Mannesman-Sümerbank Boru End. T.A.Ş.

Sektör : I/Demir-Çelik Sanayii

Yabancı Ortak Payı: % 57.14

25-) Akdeniz Gübre Sanayii A.Ş.

Sektör : I/Gübre

Yabancı Ortak Payı: % 47.25

26-) İzmir Demir Çelik Sanayii A.Ş.

Sektör : I/Demir-Çelik

Yabancı Ortak Payı: % 33.5

27-) BP Petrolleri A.Ş.

Sektör : H/Ticaret

Yabancı Ortak Payı: % 100

28-) Mobil Oil T.A.Ş.

Sektör : H/Ticaret

Yabancı Ortak Payı: % 100

29-) Türk Telekom Endüstrisi A.Ş.

Sektör : I/Elektrik-Elektronik San.

Yabancı Ortak Payı: % 31.25

30-) Santral Dikiş Sanayii A.Ş.

Sektör : I/Dokuma-Giyim Sanayii

Yabancı Ortak Payı: % 75

- 31-) Türk Hoecht Sanayi ve Ticaret A.Ş.
Sektör : I/Dokuma-Giyim Sanayii
Yabancı Ortak Payı: % 31.25
- 32-) Başer Kimya Sanayii ve Ticaret A.Ş.
Sektör : I/Taşıt Araçları Yan Sanayii
Yabancı Ortak Payı: % 40
- 33-) Başer Kimya Sanayi ve Ticaret A.Ş.
Sektör : I/Kimya Sanayii
Yabancı Ortak Payı: % 25
- 34-) Türk Henkel Kimyevi Mad. Sanayii ve Tic. A.Ş.
Sektör : I/Kimya Sanayii
Yabancı Ortak Payı: % 50
- 35-) Bakırsan Bakır Sanayii Mamülleri ve Tic. A.Ş.
Sektör : I/Demirdışı Metaller
Yabancı Ortak Payı: % 25
- 36-) Anadolu Otomotiv Sanayii ve Ticaret A.Ş.
Sektör : I/Taşıt Araçları İmalat San.
Yabancı Ortak Payı: % 20
- 37-) Plizer İlaçları A.Ş.
Sektör : I/Kimya Sanayii
Yabancı Ortak Payı : % 100

38-) Kırklareli Cam Sanayii A.Ş.

Sektör : I/Cam Sanayii

Yabancı Ortak Payı: % 7.62

39-) Sinmak Dikiş Makinaları Sanayii A.Ş.

Sektör : I/Makina İmalat Sanayii

Yabancı Ortak Payı: % 50

40-) Edip İplik Sanayi ve Ticaret A.Ş.

Sektör : I/Dokuma, Giyim Sanayii

Yabancı Ortak Payı: % 21.75

41-) Dosan Konserve Sanayii ve Ticaret A.Ş.

Sektör : I/Gıda, İçki Sanayii

Yabancı Ortak Payı: % 18.79

42-) Sandoz Ürünleri İlaç, Gıda Kimya ve Toh.San.Ltd.

Sektör : I/Kimya Sanayii

Yabancı Ortak Payı: % 99.33

43-) Orta Anadolu Seramik Sanayii ve Ticaret A.Ş.

Sektör : I/Kil Çimento Sanayii A.Ş.

Yabancı Ortak Payı: % 33

44-) AEG Eti Elektrik Endüstrisi A.Ş.

Sektör : I/Elektrik, Eletronik Sanayii

Yabancı Ortak Payı: % 51

- 45-) Cıba Geigly İlaç ve Kimya Ürün. San.ve Tic.A.Ş.
Sektör : I/Kimya Sanayi
Yabancı Ortak Payı: % 99.92
- 46-) Çelik Montaj Ticaret ve Sanayii A.Ş.
Sektör : I/Makina İmalat Sanayii
Yabancı Ortak Payı: % 49
- 47-) Simtel Ticaret ve Sanayi A.Ş.
Sektör : I/Elektrik, elektronik San.
Yabancı Ortak Payı: % 13
- 48-) Oerlikon Kaynak Elektrotları ve Sanayii A.Ş.
Sektör : I/Madeni Eşya Sanayii
Yabancı Ortak Payı: % 10
- 49-) Demirer Kablo Tesisleri Sanayii ve Ticaret A,Ş.
Sektör : I/Elektrik, elektronik san.
Yabancı Ortak Payı : % 13.33
- 50-) Boyer Tarım İlaçları Sanayii Ltd.
Sektör : I/Kimya Sanayi
Yabancı Ortak Payı: % 100
- 51-) Tütüntekx Ticaret A.Ş.,
Sektör : I/Gıda, İçki tütün sanayii
Yabancı Ortak Payı: % 75

- 52-) Tam Gıda Sanayii ve Ticaret A.Ş.
Sektör : I/Gıda, içki-tütün sanayii
Yabancı Ortak Payı: % 15.86
- 53-) İstanbul Segman ve Gömlek Sanayii Ticaret A.Ş.
Sektör : I/Taşıt araçları yan sanayii
Yabancı Ortak Payı: % 14.72
- 54-) Viking Kağıt ve Selüloz A.Ş.
Sektör : I/Kağıt Sanayii
Yabancı Ortak Payı: % 40.2
- 55-) Besf-Sümerbank Türk Kimya Sanayi A.Ş.
Sektör : I/Kimya Sanayii
Yabancı Ortak Payı: % 60
- 56-) Makina Takı Endüstrisi A.Ş.
Sektör : I/Madeni Eşya Sanayii
Yabancı Ortak Payı: % 26.07
- 57-) General Elektrik T.A.Ş.
Sektör : H/Ticaret
Yabancı Ortak Payı: % 99.94
- 58-) Transtürk Fren Debriyaj End. Sanayi ve Tic.A.Ş.
Sektör : I/Taşıt Araçları yan san.
Yabancı Ortak Payı: % 35

59-) Austro-Türk Tütün A.Ş

Sektör : H/Ticaret

Yabancı Ortak Payı: % 49.8

60-) Akip Tekstil Sanayii ve Ticaret A.Ş.

Sektör : I/Dokuma giyim sanayi

Yabancı Ortak Payı: % 37.27

61-) Botaş Bornova Teneke ve Ambalaj San. Tic. A.Ş.

Sektör : I/Madeni Eşya Sanayii

Yabancı Ortak Payı: % 25

62-) Komili Kimya Sanayii A.Ş.

Sektör : I/Kimya Sanayii

Yabancı Ortak Payı: % 40

63-) Derkon Deri ve Konf. San. ve Tic. A.Ş.

Sektör : I/Dokuma, giyim sanayii

Yabancı Ortak Payı: % 49

64-) Türk Ytong Sanayii A.Ş.

Sektör : I/Kil, Çimento Sanayii

Yabancı Ortak Payı: % 2.22